

Tartalom

ANTALOVICS Péter: Lassú hullám ■ Szíved helyén a kövek (versek)	3
KOLLÁR Árpád: Nálunk ■ Badar ■ Zagyváló (versek).	6
BORDÁS Győző: A mozibonton (Tragikomikus novella)	8
MAJOR Nándor: Kisnovellák, másodszor.	20
FŰZFA Balázs: „[L]átja a boldogságot én” – avagy adalékok egy költői kép (utó)életéhez (tanulmány).	28
BÁNYAI János: Ódák, legendák, regény (Borbély Szilárd, 1963–2014)	34
TERÉK Anna: Vajdasági lakodalom I. (Sátras revü).	41
KAVECSÁNSZKI Máté: Tánc és politika (Szempontok a tánckultúra és a politikai akaratképzés közötti kapcsolat értelmezéséhez) (tanulmány).	74
LOSONCZ Márk: Marx hieroglifái, Marx olvasói (tanulmány).	90
Peter SLOTERDIJK: Marx (tanulmány) (ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor fordítása)	99
Michel FOUCAULT: A világ megismerésének módszertana: hogyan szabadulunk meg a marxizmustól? (Yoshimoto professzor és Michel Foucault beszélgetése, 1978) (ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor fordítása)	104
LETSCHE Endre: Triviális és triumfális sajtónyelvi és jogi fordítások	124
PRESSBURGER Csaba: Vacogó flamingóként reménykedve (Kosztolányi Dezső Színház: <i>Rózsák</i>).	131
Közös dolgainkat rendezendő (Szabadkai Népszínház: <i>Van valami bejelenteni valójára?</i>).	134
LÁBADI Lénárd: Akt és sparhelt (Acsai Györgyi, Bicskei Anikó, Mészáros Nóra, Stepanov Toll Eleonóra, Tóth Alisa és Vass Szabolcs közös kiállításáról)	137

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2014. március. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2014-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

lassú hullám

újvidéken vesztem el először életemben,
újvidéken szerelem nélkül gravitáltam.
újvidék fényei arcomra égtek, s először
neveztem meg az ismeretlent.
a duna az egyetlen biztos támasz.
pétervárad fényeibe kapaszkodsz,
a part menti fák árnyékába, ha bátrabb vagy.
nem szabad félni a lassú hullámoktól.

*

majd egy véletlen helyen találkozol
egy véletlen nővel, akinek szebb és hosszabb
a haja, mint bármely gyötrődésed. a nővel
végigsétálsz a duna-parton, aláírod a szerződést.
újvidék nem enged többé. a nőnek fekete a haja,
zöld a szeme, és épp annyira utasít el,
hogyan megőrizd vele. tüdőöd elolvad és újra
formába önti önmagát. a nővel a parkba is
elmész. meg akarod csókolni, de csak nevet.
összezsugorodsz az ég alatt, újvidék végül semlegesíti
minden félelmedet. s mindent visszaad, amit
elvesztettnek hittél. a reflexiókat, az idegen neveket.
a biztonságot, a hangokat. újvidék fényei
arcomra égtek, mint húsba a forró fém.

szíved helyén a kövek

igen, az egyensúlyt keresem. egyszerű használatot,
vagy csak hazudok. valakinek fegyver vagy és
valakinek fegyvere. mint a csaló, ha tudod, hogy
csaló. minden ízében az. elnevezett tested mégis
szótlanul megy vele ismeretlen tájakra. azt hiszem,
ez az élvezet. közel van és súlyos, mint a szél,
ha esőfelhőket hoz. valaki itt felejtett ebben a kábító
márciusi csendben, a felismerés ütemesen pofoz.
a lány tavasz felébreszti hitvány feltételezésem.
ne hagyj, hogy beolvadjak a napfénybe. ne hagyj,
hogy ilyen céltalanul hazudjam magam vadnak.
elfelejtem, ha használok valakit, és megjegyzem,
ha kihasználnak. ebben a bénító újjászületésben
elveszett minden szigorú elképzelésem. már úgy
vagyok, hogy fizetnék neked néhány szóért. nincs
ennél piszkosabb. képes vagyok ocsmány dolgokat
vágni fejedhez. néha azt akarom, ha velem beszélsz,
feledkezz meg erkölcsről. ha rám nézel, legyenek
szemeid fekete kövek. szíved helyén legyenek kinyújtott
kezek; arcod úgy is követ. én nem tudok elviselni
ilyen mértékű tisztaságot. túl tiszta hangod, túl tiszta
lúktetted. a hazugság helyén majd új szó éled.
a bizonytalanság. a fénycsóvák az éjszakai városban.
sétálok ott, ahol akkor, és tudom utolsót robban
minden pillanatban. fél éve nem laksz a tömbházban,
ahova mindig jártam.

*

pétervárad fényei nem változnak soha, ezt tudom.
most úgy vagy nekem, hogy többé nem térek vissza
oda. halk kérdések és még halkabb válaszok a padsoron.
a duna park. a félhomályban ülni, előttünk egyre
kevesebben sétálnak. a mozdulatlanság iszonya
elbátortalanít. a duna-part. valakik lehetnek ott,
vagy csak úgy szeretnénk. a folyó felszínén csillagok.

mint letört ágak a part mellett, a fák alatt úsznak
a ki nem mondott vádak. hogy megjátszom magam.
mert nem hiszel nekem, és ez természetes. ahogyan
a színész ragaszkodik a szerephez. nem ő dönti el,
mikor hiteles. és én mindentől függetlenül szeretlek –
bár ez a szó most általam mást jelent, mint korábban.
én már nem az vagyok neked, mint a világnak –
az éjszakához túl késő, a hajnalhoz túl korán van.

nálunk

nálunk vadszőlő mászik föl a tetőn az édig,
nálunk herélt macskák laknak a rigófészekben,
nálunk bolondmadár kopogtat az ablakon reggel,

nálunk kiságy van a szobában és a kiságy alatt por van,
nálunk testvér van az ágyban és a testvérben láz és remegés,
nálunk kakaó van a bögrében, a zsebemben két szelet kenyér,

nálunk apa ül a tilos szobában és anya zúg a küszöbön,
nálunk dübörög a padló és otthon van mindenki mindig,
nálunk meleg van és ég a lámpa és jószagú a bőrünk,

lakik nálunk egy egész család és kevesen vagyunk mégis.

badar

mint a penészbogarak,
pörögnek ki számból a megkerült szavak,
csak beszélek és beszélek, és nem bírom abbahagyni,
még nem tudom, mit mondok majd, de kiderül közben úgyis,

biztos badargombát szedtem én az őszi erdőszélen,
megcsócsáltam a kalapját, a szárát is jó puhára rágtam,
biztosbadarka lettem tőle, ezért fosom a szót azóta,
mint a gép, a gém, a fosó, csak sajnos nem tudom, hogy az mi,

nem bírom abbahagyni, nem bírom abbahagyni,
mondom, mondom, nem bírom, nem bírom abbahagyni,
nem bírom a szavakat szépen a számba varrni,
csak beszélek és beszélek, és a fületekbe mászok,

mert badargomba lettem én, csak badarom a hadarságot.

zagyváló

mert kiteptem a dongónak szárnyát,
most körbe-körbe fut itt a porban,
potrohot pörget az orra hegyén,
hat lábán lóg hat véres poloska,

hatalmas dongó, akár az erdő,
púp vagyok annak szőrös nyakában,
kivéssett szemek száz üregében
kutatom én azt, akivé váltam,

vagyis, inkább csak eldongok rajta,
sohase szálljon, dúlom a szárnyát,
ne legyen vége légyrodeómnak,
húsába vágom mélyen a sarkam,

tejjé válik a szóda a számban,
nem merek többet zsákban aludni,
futkosok itten körben a porban,
mert kiteptem a dongónak szárnyát.

A mozibonton

Tragikomikus novella

Reggel nyolc óra. Peter Erlemann bent ül az irodában, mereven néz egy papírlapra, de mint egy fakó kőszobor, szeme sem rebben, szája szeglete sem mozdul. A szomszédos asztal két széke Janicsek Pistái és Vlado Sekickié, a tanonc gépészeké, még üres. Ők később érkeznek, délelőtt csak kiképzésen vannak, igazi munkaidejük az esti vetítések utánig tart. A titkárnő kávé hoz Peternek, s fát, szemet rak a kályhába. A férfi most moccan meg először, a kávéspoharat két kézzel fogja, hogy hideg tenyereit melegítse, mert a vaskályha egyelőre több füstöt ad mint meleget, ezért az ablakot is résnyire nyitva kell tartani, kint meg kegyetlenül fúj a szél, kavarja a havat. Nemcsak a háta, hanem a karja is lúdbőrzik, ha mai feladatára gondol. S miután keze kellően megmelegedett, mélyet szippant a kávé illatából. A gőz szaggatott köhögésre ingerli, aztán kortyol is egyet, s érzi, amint a kávé egész testének szétáradó meleget kölcsönöz. Közben észébe jut, megkérdezi a titkárnőtől, ősz óta járt-e itt kéményseprő, mert ha évente csak egyszer is kikotornák az aknát, nem füstölne így. A titkárnő, míg a szekrényben a papírok közt kotorász, csak odaveti, mára várják az Avala filmvállalat postáját a márciusi repertoárjavaslattal, számítson rá, s közben valami olyat is motyog, de mintha csak magának mondaná, nyilván már megint főleg szovjet filmeket kínálnak majd, igazgatónk nem kis öröme.

De amit a kéménysöpréssel kérdezni akart a titkárnőtől, már az éppen belépő igazgatónak is szólt, de az leintette. – Ne okoskodj, Pero, fontosabb dolgunk van most – mondta, és kiterítette asztalára a Borba előző napi számát, amelyben az egyik cikk arról szólt, hogy az új ország tagja kíván lenni a FIAF-nak, azaz a nemzetközi filmarchívumnak, de ahhoz előbb meg kell alakítani a Jugoslovenska kinotekát, amely összeírná a jelenleg működő mozikat, és begyűjtené az ott elfekvő filmképiákat, dokumentumokat, plakátokat, fényképeket, a műszaki berendezés muzeális részét, a vetítőgépeket, lencséket...

– Pero, komoly feladat ez, de a városi vezetőséggel konzultálva azt gondoltuk, ezt a munkát neked kell elvégezned. Érted?

Peter Erlemann erre a határozott „érted”-re összerezte, majdnem föluggott és szalutált, amint azt majd egy éven keresztül a selyemgyári lágerben a „razumeš”-ra tennie kellett.

Erőtől dagadó és akarattól duzzadó, jellegzetesen délszláv jellegeket magán viselő ember volt az igazgató, aki még a partizán egyenruháját sem vetette le, csizmában járt, bő nadrágban, derékszíján pisztolytáská. Hogy volt-e benne fegyver, nem tudhatta, mert lassú mozdulataiból nem lehetett megállapítani, vajon súlyos-e, vagy csak a látszat kedvéért viseli, mint egyébként többen is a városka új vezetőségéből, de tény, magatartása határozottságot, erőt, bátorságot sugallt. Azt sem titkolta, hogy Petert egykori szerb ismerősei javaslatára ő, a volt partizán, előtte danilovgradi tanító szabadította ki, mint olyan személyt, akire a város új vezetőségének szüksége van. Nem sok hasonló eset volt, talán csak Hacker mérnöké, nélküle ugyanis az ősszel a cukorgyárban nem kezdődhetett volna meg a kampány.

– Janicsek Pista mondta, te naplót is vezettél, tehát azt is használd, de elsőnek csakis én nézem majd át a jelentésedet. Jel’ ti jasno?

Erre, hogy világos-e minden, Peter ismét összerezte, mert értette is meg nem is, pontosan mi is a feladata. Köhécselve arra gondolt, talán naplóját akarja kicsikarni? Meg akarja tudni, mi minden van benne? Azt is el akarják kobozni?

Ekkor lépett be Janicsek Pista, aki volt petőfistaként hangos zdravóval köszöntötte mindeneke előtt a főnököt, s mindjárt meg is kérdezte:

– Šta ima novo? Mert látnia kellett, hogy e vézna ember vastag szemüvege mögül a kidülledő szemek valami furcsa riadtságról árulkodnak.

Darko Milević neki is elmesélte, mivel bízta meg a titkárt, amire Pista helyeslően bólintott, s rögtön az jutott eszébe, vajon most emiatt elmaradnak-e a mozigépészi órák, hiszen Erlemannt azért „kölcsönözték” ki a lágerből, mert sem neki, sem Sekickinek nem sikerült úgy beállítani annak a fránya masinának a gép- és hangfejét, hogy teljes szinkronban legyenek, és a lencsék is, bárhogya próbálkoztak a beállítással, torzítottak. Azon viszont nem győztek csodálkozni, hogy Peter rossz látása ellenére hogy tud olyan éles képet varázsolni arra a messzi vászonra, amire ők, a fronton edzett lövészek, nem. Erlemann a „kikölcsönzésért” nagyon hálás volt, mert ez azt jelentette, otthon lehet anyjánál a saját házukban, a mozi kerthelyiségének a végében, amely már a szomszéd utcához tar-

tozott, de ő a kerten keresztül, a tervezett nyári mozi nyomvonalán jöhetett a munkára. A félig német, félig magyar anyját nem vitték lágerbe, de ő hiába próbálta bizonyítani magyar érzelmét a polgáriban szerzett magyar bizonyítványával meg addigi munkájával. Erős dioptriája járását is sokszor tétovává tette, annak idején látása miatt a katonaságot is megúsza, de itt most nem volt kegyelem. Viszont igazat kellett adnia anyjának, aki azt mondta: – Édes fiam, adj hálát a guten Gottnak, hogy nem kerültél abba a másik csoportba.

Peter szerint az igazgatóban megmaradt valami a tanári megjelenésből és viselkedésből. Az irodában hátratett kézzel le-föl sétált, és mintha csak a nádpálcát tartotta volna a kezében, amikor a tintaceruzával a Borba cikére bökött:

– Látod, ezt maga Moša elvtárs rendelte el.

Számára nem volt vitás, érezte is, gyanakvással figyelik őt, szabotázsztól, bosszújától tartanak. Bizonyos volt benne, ezért hívja be minden gyakorlati óra után a mozigépész-tanulókat beszélgetésre, hogy kifaggassa őket.

Az igazgató – és ezt hiába is titkolta volna – akkor látott először mozifelszerelést, vetítógépet, amikor ide kinevezték. Később tudta meg, hogy a helyi vezetőségben azt mondták neki:

– Találj két becsületes itteni fiatal párttagot, s azok majd minden szakmai dolgot elrendeznek. Neked meg az lesz a feladatod, hogy a rendőrfőnökkkel megtekinted a beérkező filmet és eldöntitek, vetíthető-e vagy sem.

Peter előtt, bár erről akkor még mit sem tudott, világos volt, hogy az igazgató miatta nem kockáztathatja a szinte ölébe pottyant komoly állást, amelyhez egy üresen maradt német ház és némi megművelhető föld is járult. Hogy nem csak neki, az más kérdés.

Úgy döntött, előbb befejezi az előző napi fordítói teendőket, s aztán majd otthon megkeresi azt a naplót, amelyben többnyire csak a filmekre vonatkozó adatok vannak. Azzal meg mit kezdhet a filmarchívum. Plakát meg fénykép garmadával van a padláson, de azok sem egyedi példányok. Hacsak azok a fényképek nem, amelyeket Pichlerné készített az épületről, a vendégszereplésekről, vagy a kivágott riportok az újságokból, de azok meg zömmel magyar meg német nyelvűek. Ezen még talán van egy kis idő gondolkodni, függetlenül attól, hogy ki is az a magas rangú személy, aki a rendeletet kiadta.

– Ugye, Pista, hogy mondanád szebben magyarul, hogy a teremben tilos „prdnuti”, azaz: fingani..., igen, fingani? Tudod, ahogy mi mondanánk, nicht furzen! megfelelőjét. Szeleket eresztgetni, szellenteni? – kérdezte tőle Peter.

- Miket beszél? Mit csinálni? Maga meghibbant? Prdnuti, prdnuti!
- De ez nem vicc, nézd, mit kaptam az igazgatónktól. A mozibonton, kučni red, visel(ked)ési szabályzatát... és ezt kell nekem magyarrá fordítanom.
- Mi a fenének?
- Milević berámázva ki akarja akasztani az előcsarnokban. Hogy mondanánk szebben, hogy függeszteni?
- Na, mutassa! Mi a fenéről van szó? Tizenkét pontba van foglalva? Nem lesz ez sok?

És Janicsek Pista olvasni kezdte. Az első pont így hangzott: „Zabranjuje se puštanje vetrova u sali. Sala se slabo provetrava. Pre ulaska u salu niko ne sme da ruča ili večera pasulja. Ko prdne – ima da mu se svrne.” Fölnevetett, s ahogyan tovább olvasta, már hahotázott, a hasát fogta, s a könnyei is kicsordultak. – Halkabban, te őrült! – szólt oda erőlesen Peter, s ebben a rendreutasításban benne volt a titkári és a mozi mindenesi állásának a féltése is. – Halkabban – ismételte –, nehogy meghallja, mert még bajom lehet belőle.

- Pista, hogy is mondtad, apád hogyan emlékezett az első mozielőadásra?

Az öreg Janicsek váltig azt állította, hogy az első mozielőadás 1912. február 21-én volt az akkori Greifenstein Szálló termében, Peter viszont, aki gyerekként szüleivel személyesen is ott volt az első vetítésen, úgy tudta, ahogyan a piactéri plakát is hirdette: „Bosnyák Ernő vándor mozija 1913. március 24-én és 25-én összesen hat vetítést rendez, délután 3-kor, 5-kor és 7 órakor. Belépődíj felnőtteknek 2 korona, 15 éven aluli gyerekeknek 1 korona. Szenzáció! Várjuk Önt és t. Családját a sátoros mozgóképszínházba! A vetítés rendkívüli költségét a Kendergyár Rt. fedezi.”

Volt, ahogyan volt, de tény, hogy a lényeg mindkét változatban megegyezett: a zombori lányok táncát és a Rákóczi-szobor avatását mutatták be, amelyen mindkét állítás szerint Bosnyák felesége – aki a vetítés előtt a Mozivilágot is árulta – az előadás alatt a lányok énekét „élőben” tolmácsolta. Sőt, az ő hangja volt a szoboravatás szónokának a hangja is, nem kis meglepetést keltve, hogy egy férfi szopránon szólal meg.

De mindez nem is fontos, gondolta Peter, derítse ki, aki akarja, de nyomra vezető adat lehetne, 1912 mely hónapjában is történt ama zombori szoborleleplezés. A Greifensteinek viszont értettek a reklámozáshoz, hiszen a Haladás megírt minden velük kapcsolatos hírt: a baldachinos nászágynak beszerzését, az új biliárdasztal megvásárlását, söntésük felújítását... Meg hogy a helyi lapok mellett rendszeresen érkeznek majd a pesti és a bécsi újságok, hogy mikor milyen kiállítás nyílik a kaszinójukban, s mikor milyen bált rendeznek... Úgy tartották a kisvárossá

fejlődő faluban, hogy amiről a Greifensteinék halljában, sörözőjében, kaszinójában és olvasótermében nem tudnak, az meg sem történt. Végül is – némi ellenszolgáltatás fejében, vallotta be önmagának Peter – a mozi építéséről is rendszeresen beszámolt a lap, igaz, a fizetetlen információkban volt egy adag malícia is.

Immáron története lett ennek a mozinak, ezt forgatta egész éjjel a fejében, s peregni kezdtek a filmkockák...

Serdülőként ott volt ama egypengős bilétával a Bosnyák Ernő-féle vetítésen, s az ott vásárolt Mozivilágban olvas arról, hogy film készül a Dreyfus-perről, meg egy olasz filmet forgatna a Don Quijote regényből. Hogy a világ legjobb filmjének a Verne-regény alapján készült *Utazás a Holdba* címűt tartják. Azt már a precízen vezetett napló egyik első bekezdésében olvasta: Méliés francia rendező filmet forgatott Tell Vilmosról meg Gulliver utazásairól.

Mindez felkeltette az ifjú Erlemenn fantáziáját a film és a mozi iránt. Olyannyira, hogy alig egy évre rá, amikor nagykorúvá vált – egyke lévén – apja ráíratta földjüknek háromnegyed részét, azt azonnal áruba bocsátotta. A szülők legnagyobb szégyenére el is adta, s a pénzen megvásárolta a főutcai patika melletti öles telket, ahol egykoron szárazmalom működött, és hamarosan építkezésbe kezdett. Mit építtetett? Mozit nagy, hosszú teremmel, az emeleten ötsoros balkonnal, az oldalágakon pedig hat-hat páhollyal, amelyekhez jobbról és balról is széles csigalépcső vezetett. Az erkély közén állott a beépített gépház két vetítőgéppel és a kis filmtekerő helyiség.

Mondogatták is a városkává avanzsáló faluban: Megbolondult ez a Peter gyerek, csak herdálja a szülők vagyonát. S így érezték a szülők is, főleg a parasztagzda apa. Mivel fia egykoron az iskolában keverte a betűket, s azok közül is leginkább a gót „s” és „f” betűt, tanárai, majd a helyi doktor tanácsára szemorvossal vizsgáltatták meg és szemüveget kapott, amiért pápaszeműnek, sőt „Die Brillen Bauernmädchen”-nek csúfolták. Janicsek Pista apja emlékezetében is úgy maradt meg, mint aki már kiskorában „szódásüveget” viselt, a kaszinói olvasótermi bejegyzések szerint: a városkában ő kölcsönzött legtöbb könyvet. A polgári iskolának is a legjobb tanulója volt, tanárai mondták is, kár, hogy nem gimnáziumba írátták. – Parasztfiút? – kérdezett vissza annak idején az apja, aki aztán a csúfos földeladás után mind nehezebben viselte el a születendő furcsa építmény miatti meg nem értést, megvetést, sőt nyilvános élcelődést, hogy ebből a túl olvasott, de defektes gyerek „létesítményéből még majd jiddis templom” lesz. Még mielőtt az építkezés záróakkordjaként az angyalok fel nem kerültek a homlokzat boltíves tetejére, a meghasonlott apa családi házuk padlásán fölakasztotta magát.

A mozi viszont épült. A Tolnai Világlapjában látott berlini fénykép mintájára építették a helybeli Schuch fivérek, akiknek már volt ebben némi tapasztalatuk, saját modern – így nevezték – Jugendstil házuk volt a leg-tetszetősebb a városkában. E filmszínház homlokzati oldala vertikális tagolású, amelyen keskenyen húzódtak végig az ablakok, így a valóságosnál magasabb hatást váltva ki, s messzebből akár csonka tornyú templomnak is tekinthető. A keskeny ablakok – benne a madár- és virágdíszes vitrázsokkal – egyfajta légyságot kölcsönöztek az épületnek, különösen azután, hogy fölkerültek tetejére az angyalok is. Csak azt nem tudták eldönteni a helybeliek, hogy ama két angyal valóban angyal-e, vagy éppenséggel a múzsák közül valók. Kőből voltak ugyan s harsonát fújtak, az egyik keleti, a másik nyugati irányba fordulva, de se nemük, se koruk nem volt megállapítható. Gyermekegyangyalok nem lehettek, mert szárnyaik sem voltak, és pufókra sem sikeredtek, mint az oltári képek legtöbbször, éppen ellenkezőleg, méretük miatt inkább lehettek volna múzsák, Zeusz képzeletbeli leányai közül valók, de – Peter naplóbejegyzései szerint – ez a kérdés sem tisztázódott. Mint sok minden más, így a mozi épülete is azonnal a városka egyik meghatározó szimbólumává lett, s a központi két templommal, a vasútállomással, a csatornaparti zsilippel, a füstölgő cukorgyár épületével és ama Schuch-villával fölkerült a helyi képeslapokra. Lekörözve a Greifenstein Szállót és Kaszinót, a Toman- és a Weiss-villát, a Leskovacpatikát, a kendergyári látványt, a vasúti hidat, egyszóval mindazt, ami még látványként oda kerülhetett volna.

Erlemann tényként állapította meg naplójában, hogy a mozi rövid idő alatt olyan népszerűségnek örvendett, mint kevés újdonság a községben. Előbb csak csodájára jártak, mint minden újdonságnak, de miután már

a helyi lapon túl a megyei székhelyű Der Schwabische Volskalendar, sőt ennek alapján a Tolnai Világlapja is megírta „a vidéki nagy és sikeres tett titkát”, a helybeliek joggal dicsekedhettek, nekik nemhogy mozijuk, hanem valódi filmszínházuk van. Erlemann a vetítés tudományát Pesten a Kerepesi úti Urániában tanulta – ez is be volt jegyezve – Zsitkovszky Béla filmtanodájában, a próbafilmek közül kettőt jegyzett meg, A táncot és a Dalmácia címűt. Titkolt terve, hogy egyszer ő is filmet forgasson – mert ott azt is taníttatták velük – sosem valósult meg. Számára is csupán ábránd maradt. Viszont az már nem, hogy első mozigépe Ernemann típusú volt, külön gép- és hangfejjel, izzólámpás fényforrással. S erre joggal lehetett büszke, hiszen mindössze egy betűcske választotta el attól, hogy a vetítőgépgyártót teljes névrokonának tekintse.

Miután fölépült és berendezte, nevet is kellett adni a mozinak. Peter mi másra keresztelhetette volna, mint Nemzetire. Viselte is büszkén e nevet, amire sem a saját svábjai, sem a szerbség nem nézett jó szemmel, sőt a németiség a „magyaron” jelzővel illette. Ekkor érezte meg, hol az a baj, hogy német, hol meg az, hogy részben magyar. De nem is viselte sokáig e nevet a mozija, mert jött a fordulat, s vele együtt a rendelet is: „Névét meg kell változtatni, és azt köteles három nyelven kiírni!” Valami okosnak mondható kompromisszum révén Berger ügyvéd tanácsára Nacional lett belőle, kétségeket hagyva persze, hogy a három-négy itt élő nemzet közül vajon melyikre gondolt a tulajdonos. A hatalom elfogadhatónak találta a nevet, csak arra kötelezték Petert, a tulajdonost, hogy tartsa tiszteletben azt a rendeletet is, miszerint szerbül cirill betűs kell legyen a felirat, és az előadások tizenöt százaléka a királyságban készült filmek legyenek. Kiderült, ez utóbbit nem lehet betartani, mert a királyságban nem született annyi film. Ezért nem kellett jelentősebben csökkenteni a német, magyar, francia, olasz, angol... filmek számát, és a mozi népszerűsége sem csökkent, inkább nőtt. Mind több havi előfizető volt, akik bérelt páholyukból néztek végig minden újonnan érkezett filmet.

Peter édesanyjának, aki jegyszedő és takarítónő is volt, külön széke volt. Lószőrből készült párnázott karosszékből nézte az előadásokat, amely arra is alkalmas volt, hogy a többszöri nézés esetén benne elszunnyadjon. Ő gondoskodott arról is, hogy minden előadás előtt egy órával meggyűjtsák azt a 300 wattos, a két angyal-múzsza karjára függesztett égőt, amelyek azt jelezték, egy órán belül lesz előadás, megkezdődött a jegyek árusítása. A lámpák az előadás kezdetekor kialudtak, és ettől a perctől kezdve a házi recept szerint készült kockára vágott pörkölt cukros édességet, a Stollwercket sem árusították a mozi kerítéssel körülvárt előterében a következő előadásig.

– Mindenben rendnek kell lennie – ez volt Peter elve, senkinek se jutott eszébe tökmagot vagy napraforgót rágcsálni, nemhogy italt beinni a moziba. A nők legdivatosabb ruhájukat húzták föl, a férfiak szinte kötelezően zakó-nadrágban, keménykalapban jelentek meg a bemutatókon. A földszinten tágas ruhatár volt, a páholyokban pedig minden székhez rögzített réz akasztó tartozott. A premierközönség többnyire a helybeli doktorok, mérnökök, tanárok és tisztviselők családjából verbuválódott, a reprízre többnyire a tehetősebb kereskedők és iparosok jöttek, a délutáni előadásokat már a gimnazisták és a polgárisok is látogathatták. A legnagyobb harc a jegyekért a diákság táborában a vasárnap délelőtti matiné előtt folyt.

Mi derült még ki Peter naplójából? Mind nagyobb élvezettel lapozgatta a naplót, a házirend fordítását viszont halogatta. A bérletesek egy-egy bemutató után a kaszinóban sörözés meg biliárdozás közben vitathatták meg, milyen volt a Ben Hur Ramon Navarroyal a főszerepben, tárgyalták a Nibelungokról szólót, vagy a nagy Murnau Tartuffe-jét és Faust-ját, Eizenstein Patyomkin páncélosát... Mert szokássá vált, hogy a vetítés után a férfiak betérjenek még egy-egy csapoltra, hosszúlépésre a kaszinó ivójába.

A némafilmek idejéből ez a feljegyzés állt: „A legnagyobb sikert A Pig Alley-i muskétárok hozta, amelyben a nagy sztár, Lilliam Gich tündökölt.” Ebből az írásos hagyatékból jutott eszébe, amit Janicsek Pista apja meséjéből tudott, s mint filmtörténeti tény mesélte ismerőseinek, hogy Peter mintha csak kereste volna azokat a német filmeket, amelyekben magyar színészek vitték a főszerepeket. Merthogy ezek iránt volt a legnagyobb érdeklődés. Ilyen volt a Der Student von Prag (A prágai diák). Ennek a filmnek állítólag két változata is volt, egy 1912-es s egy újabb 1927-ből Krauss Werner és a kolozsvári származású magyar Esterházy Ágnes tolmácsolásában. A Nacional mozi mindkettőjüket vendégül látta (a cukorgyár rt. költségén), sőt a bemutatóra leutazott Pálmay Ilka, a budapesti Nemzeti Színház primadonnája is, hiszen Ágnes a Pálmay színiiskola növendéke volt. Máskor Gaál Béla rendező (a napló szerint a gyufagyár támogatásával) hozta tanítványai filmjeit, a Der Weg durch die Nachtot (Út az éjszakán át), amelyben Nagy Kató (a film plakátján: Kaethe von Nagy) és Ráday Imre alakították a főszerepet, és a saját forgatókönyve alapján készült Zilahy Lajos-filmet, a Rongyosokat Fodor Miklóssal a főszerepben.

Peter nem hanyagolta el a szerb közönséget sem, hiszen – különösen a mozi névváltoztatása után – a gimnázium meg majd minden iskola tanári kara, a községháza, a posta, a vasút, a csatorna rt. tisztviselőgárdájának nagy többsége ekkor a szerbségből verbuválódott, s az egyensúlyra nagyon

is oda kellett figyelni. A sikeresebb némafilmek között tartotta számon – s ez nyilván érdekelheti majd a filmarchívumot, gondolta Peter – Boža Savić Jedina majka, a Spasilac vagy a Lopov detektiv filmeket. A Nacionalban Stanislav Krakov alkotásai a Kroz zemlju naših careva i kraljeva, vagy a Za čast otadžbine címűek iránt akkora volt az érdeklődés, hogy ezekre a hangosfilmekre heteket kellett várni a belgrádi Avala és a zágrábi Kleinlein filmforgalmazóknál. Büszke is volt Peter, merthogy nacionalizmussal még a hitleri világ beállta alatt sem vádolhatták. Népszerűségi listája is volt 1937-ből, amelyet egyértelműen Greta Garbo vezetett, őt követte a két amerikai, Johnny Weissmüller és Orson Welles és az örökös mókamester, Charlie Chaplin.

Peter ezekben a napokban annyira belemerült mozija múltjának tanulmányozásába, hogy eldöntötte, ha már így van, megírja a mozi történetét, használja azt, aki akarja. Valójában önéletírára gondolt, mert az ő munkája összeforrt a Nemzeti, a Nacional, majd csak a Mozi és most a Sloboda névvel. Hogy ő mennyire érezte az egykori mozija nevére forrasztott szabadságot, amikor azt immár több mint egy éve államosították? Háromezer honfitársa kivándorolt, több százan még a lágerben, talán ugyanannyi – s ezt csak így volt szabad emlegetni – „eltűnt” magyar? Amikor ezekre a dolgokra gondolt, s beleélté magát a történetekbe, köhögési roham fogta el.

S most Peter a bimbózó testvériség–egység jegyében egy szabályzat magyarra fordításával van megbízva, ami sokkal nehezebb feladat számára, mint kijegyzetelni a napló érdekesebb részleteit. Nem gondolta, hogy a szerb nyelv is ugyanolyan komplikált, mint a magyar vagy a német. Mert az még könnyen átültethető, hogy az igazgató rendeletileg megtiltja az előadás előtti fokhagymafogyasztást, de mit kezdjen azzal, hogy „...jer se duva u vrat onima ispred sebe, što oni udišu i beže u drugi deo sale”. Vagy még inkább: „Zabranjuje se svako drpanje parova za vreme filma.”

Mi az a „drpanje”? Könnyű Pistának ezen heherészni, de ezt hogyan fordítsam, tűnődött, majd átsétált az egykori kaszinó még mindig csukva tartott könyvtárába. Ismeretsege révén be is jutott a zárt helyiségbe, s itt előkereste a Đisalov-féle szótárt, s máris megvolt a keresett szó: „csipkedni”. Boldogan újságolta Pistának, mire az ráförmedt:

– Hát nem csak azt jelenti, meg tudhatná, mire gondolt az igazgató: tapogatni, fogdosni, fajtalankodni. Nem látja a következő rendeletet? „Ne smeju se držati ruke na šlic i u džepove kad gole glumice šetaju na platno.” – Nem *u* kellene ide a szó végére? – fontoskodott most egy kicsit Peter, jelezve, őt a magyar iskolában is jól megtanították az esetek használatára, s bár szerb szókincse eléggé hiányos volt, esetekben, nemekben nemigen tévedett.

– Péter bátyám – mert ha valami nagyon hivatalosat akart mondani Pista tanítómesterének, akkor így szólította, már a majd huszonöt év különbség miatt is –, ez nem fontos, de az igen, hogy mindez kimondatlanul is azt jelenti, nem engedélyezett a kurválkodás. Érti? Látja, mostanában miket csinálnak az előadás alatt? Hol van itt rend? Nem érti maga ezt a mai világot!

Az immár korosodó agglegény érteni értette, csak fölfogni már nehezebben tudta, mi is történt 44 őszétől. Úgy érezte ekkor – mint már sokszor ott a drótkerítés mögött is –, mintha a múlt terhét tennék a vállára, nem is a sajátját, mert azt már kezdi megszokni, hanem ennek a közönségnek minden rossz cselekedetét. De miben vétettek a városka aránylag nyugodt emberei? Jó, volt már Kulturbund, meg meneteltek a leventék is, de puskadörrenés sem hallatszott, most meg mit kell fordítania? „Ukida se pucanje pištoljem u platno.” Nagyon is egyértelművé vált, miután már kétszer előfordult, be kell tiltani. De ide jutottunk? Hogy kerültek a moziba? Az újonnan alakult szövetkezet jutalomnak szánta ezeket az előadásokat, amellettt pártfeladat is volt bevonni a telepeseket a művelődési életbe.

Mindezt Janicsek Pista jobban tudta, hisz miután petőfisként megjárta a bolmáni frontot, s élve tért haza, mint kevesen itthoni társai közül, a legtermészetesebben párttaggá lett. Innen a megelőlegezett bizalom, hogy ha szegény sorsú téglagyári munkás gyermekeként a továbbiakban is jól viseli magát, mozigépész is lehet, de feladatul kapta, hogy szemmel tartsa Erlemannt, s azonnal jelentse, ha bármi gyanúsát észlelne. Mindez az akkori vezetési logika szerves része volt.

Lám, ez a Pista gyerek is hazajövele után alig talált osztálytársra, ismerősökre. Szinte mindenki feketében volt. Hol vannak a szomszédai, barátai? Még az anyjának is csak az volt a válasza:

– Ne is kérdezd, fiam.

S a történetekről senki sem beszél, mintha örök titoknak kellene maradnia. Emiatt ő is néha magába roskadt, s elgondolkozik, miért is harcolt a bolmáni fronton? Miért kellett elesnie utcabeli barátjának, Bélának, s miért maradt örökre béna egy végzetes gránáttól barátja, Laci. Érzem ezt, míg oktatom őket a gépek kezelésére, mert sok mindenről szó esik közben.

Hogy elhessegesse ezeket a gondolatokat, földidézte a Karády-esteket 41 kora őszéről, amikor az emberek majdnem összeverekedtek a belépőért, s egy héten át vetítette a Halálos tavaszt, majd látták őt a Forró mezők titokzatos Vilmájaként, és milyen erotikus légkört árasztott a Makrancos hölgyben, ahol Jávor Pállal lépett föl! Ennek következtében igényelte a kisváros közönsége: legyenek Jávor Pál-napok is. S lettek. Ehhez már nem is kellett a napló: 1942-ben sikerült megrendeznie (a Löwi olajgyár rész-

vényeseinek köszönhetően), hogy egy héten át vetítsék („délután 5-kor és 7-kor”) A Noszty fiú esete Tóth Marival (magyar–német–osztrák) koprodukciós filmet, a Dankó Pistát, az Erzsébet királynét, a Gül Babát, az Uz Bencét, (ismét) a Halálos tavaszt és a Valamit visz a víz címűt. Igaz, Jávort a mecénatúra ellenére sem sikerült személyesen lehozni.

Ezekhez hasonló sikere csak Fernandel 1943-es sorozatának volt, amikor is a „csúnya külsejével” ható színész hódított A kútásó lánya, majd a Don Juan Leporello szerepében, az I. Ferenc és a Táncrendben nyújtott alakítása miatt nem naponként, hanem kétnaponként kellett ismételni mind a délutáni, mind az esti előadásokat.

Visszaemlékezett arra is, hogy mekkora sikere volt a szilveszteri estéknek, amikor három filmet is vetítettek. Az első ilyen úttörő alkalomkor – feljegyzései szerint – Fellner Péter Pál Eötvös József nyomán készült Karthausiját mutatták be, ezt követte Frank Lloyd Két városa, majd a filmburleszk koronázatlan királya, a csámpás lábú, harmonikanadrágot, viharvert kalapot és sétapálcát viselő Charlie Chaplin groteszk jeleneteivel. Az első film vetítése szünetében szendvicseket fogyasztottak gyümölcslével, szóda vízzel, a második tízpercesében virslit tormával s mellé fehérbort ittak, míg a végén a tombola sorsolása közben pezsgőt bontottak...

Micsoda szilveszterezés volt! Ott voltak a gyárak előkelőségei, akik a tombola ajándékait szolgáltatták, s amelyen a sok apró nyereményen kívül az apró gyufásdoboztól, a poharakon, eszcájkokon keresztül a kesztyűig, nadrágszíjakig és a sérvkötőig, sőt a szomszéd falu-kisvárosból hozott ajándékaiig: a méter tíz nadrágszövettől a hetven–nyolcvan centis szoknyáknak valóig. A „vigaszdíj” tíz méter rózsaszín selyem estélyi ruhához, a főnyeremény pedig mázsányi cukor, amit a nyertesnek másnap két zsákban házhoz szállítottak.

De mindez a múlt, most meg: „Ne sme se zviždati u sali da ga ne bi zviznuo dežurni milicajac.” Régebben eszébe jutott volna valakinek a nézőtéren fütyülni, köpködni, napraforgót, tökmagot rágcsálni, netán cigarettára gyújtani? Most meg: „Ako neko zapali cigaretu u sali, zdimiče s njim na ulicu dežurni vatrogasac i ugasi mu čik o čelo.” Az a bizonyos „čik” (itt „čik”-ként szerepelt), amit az ügyeletes tűzoltó a cigarettázó homlokán oltana el, nyilván a cigarettavéget, az ő nyelvén Tschicket jelent. Úgy gondolta, elég, ha csak egyszerűen úgy fordítja: A teremben tilos a dohányzás. De mit kezdjen ezzel az utolsó ponttal, amely szövegszerűen így állt a papíron: „Ovi članovi važe za sve tokom davanja filma. Kad posetioci izađu napolje – neka prde, pljuju, puše i drpaju se koliko god hoće. Ko će bolje – široko mu polje!” Aláírásban: UPRAVA BIOSKOPA.

Úgy tudják, az eredeti mellett a magyar nyelvű tükörfordítást – akár egy helybéli tanár által fordított ruszin nyelvűt –, sosem függesztették ki. A Kinoteka számára viszont elkészült a jelentés, az adatokért és a mozigép elhasználódott lámpafejéért és a szórólencsékért köszönetet is mondtak a Sloboda mozinak. Mire a Borba tudósítása hozta a hírt, hogy a FIAF-hoz szóló csatlakozást maga Tito és Vladimir Ribnikar írta alá, Peter már betegen a tüdőszanatóriumban feküdt, igazgatója pedig – úgy tudták, de erről sem beszélt senki nyilvánosan – a szovjet filmek túlzott propagálása miatt egy kopár szigeten volt.

A HID a kisebbségi magyar fiatalság lapja.
Ki népével érez, támogatja a HID-at!

(1937)

Kisnovellák, másodszor

Korcsolyázás

A falunak nem volt korcsolyapályája. Aki korcsolyázni kívánt, az kijárt a tóra, az „élő” jégre. Az pedig olykor ropogott is. A ropogás korántsem jelentette azt, hogy valahol majd beszakad. Csak roppant jégtömbök idomultak olykor egymáshoz. A korcsolyázók addig jártak a tóra, amíg a hó jó vastagon be nem fődte a jeget. Úgyhogy a hótól a korcsolyával már nem boldogulhattak rajta.

Hodik Gergő és Bicskei Dénes 2012-ben is, amint befagyott a tó, kimentek a jégre. Kitanulták már, mikor biztonságos, merre előbb, merre utóbb. Leírtak néhány kört, nem túl messze a partoktól. Épp csak annyi hó volt a jégen, mint a kamaszok arcán a szakáll.

– Körülnézek egy kicsit arra jobbra – mondta Bicskei Dénes.

Hodik Gergő a zsebkendőjével bajlódott. Nagyot köpött a fagyos földre. Nem fagyott meg, mire a földre ért. Nem koppant.

– Nézd csak, erre is jó! – hallotta Gergő a háta mögül Dénest.

Gergő zsebre vágta a zsebkendőjét, s hátrafordult.

Senkit sem látott.

– Úristen! – szaladt ki a száján, és kapkodva nekivágott arra jobbra.

Meglepetés

Bodolai Péter a körzeti törvényszéktől került alig egy éve nyugállományba. Egy ideig időtöltés végett nyugdíjashoz illő munka után kutatott, s végül úgy döntött, hogy majd tanulmányokat ír a törvénykezés során adódott érdekesebb esetekről. Telegévelt papírokból időközben jókora halom gyűlt össze a szobájában. Azon a reggelen, amikor hozzáfogott az első tanulmányhoz, megvette a *Politika* című napilapot, s ámuldozva olvasta a

címdalton: „Szerbia Kereskedelmi Kamarájának a döntése értelmében az elmúlt évben Bodolai Ákos volt az ország legsikeresebb üzletembere.”

Ákos Bodolai Péter kisebbik fia volt. Egy német tőkések teremtette belgrádi vállalatnak volt a vezérigazgatója. Családostul Belgrádban élt, de nem múlt el hét, hogy legalább egy-egy délutánra haza ne ugrott volna Újvidékre.

Nagyszerű, nagyszerű, ismételte Bodolay Péter. Érett ember műve. Bodolai Péternek azonban, újsággal a kezében, négy-öt éves korából ugrott be a fia képe. Nem a meglett emberé. Akárhova mentek, Ákos nem volt hajlandó gyalogolni, folyton nyafogott, hogy az apja vegye fel a nyakába, s amikor felvette, a lábainál kellett fognia, ő pedig az apja fülébe kapaszkodott.

Bodolai Péter felhívta telefonon a fiát, s gratulált neki.

– Természetesen örülök – mondta a fia. – De mások is esélyesek voltak.

– Esélyesek csak a döntésig vannak, utána már egy sincs – szögezte le Bodolai Péter.

– Gondolod? – töprengett a fia. – De barátaim is voltak közöttük.

– Az más – mondta Bodolai Péter. – Más, ha továbbra is kitartanak melletted.

– Értem – dünnyögte Ákos.

Ennyiben maradtak.

A gyűjtemény

Zárainé kiborult: három utcai és két udvari szobából álló lakóházának minden faláról agancsok s más trófeák lógtak összezsúfolva. Azt kívánta, hogy a festmények a szekrények mögül kerüljenek végre vissza a helyükre, a falra. Azzal fenyegetőzött, ha kell, kenyértörésre viszi a dolgot. Kidobálja a trófeákat az udvarra.

Zárainak mintha kapóra jött volna a dolog: fogta magát, és az udvar végében, a telek szélességében, egy épületet emelt. Zárainé legyintett rá: ha ez az ára, ám legyen. Ha telik Zárai ötcillagos szállodáinak hasznából, üsse kő.

Zárai úgy osztotta be az épületet, hogy jusson belőle két garáznak, egy nyitott nyári konyhának, amelyben a vadat is megnyúzhatja, s mintegy tízenöt méter hosszú teremnek, amelyben a trófeákat körös-körül a falra agghatja. A terem közepébe egy biliárdasztalt állított. Kreációját eszményi szórakozóhelynek tekintette. Főként férfiak számára. A teremhez végül még egy fürdőszobával ellátott vendéghálót is ragasztott.

A gyűjtemény változatos volt. Egy falon négy sorban kétszáznál több őzagancs sorakozott. Zárai tekintet nélkül a trófeák értékére, deszkára szereltette minden elejtett őzének az agancsát, s mindre ráíratta, hogy hol és mikor ejtette el őket. Volt közöttük korcs is meg aranyérmes is. Épp így sorakoztak a falon a dämuvadak, a szarvasok agancsai, a vaddisznók agyarai, sőt még két muflon feje is. Miközben berendezkedett, Zárainak volt rá gondja, hogy elutazzon Boszniába, s a Radušán lőjön magának egy barnamedvét. Kitömette, s odaállította a bejáratú ajtóhoz: ölelésre tárt karokkal fogadja a vendégeket.

Akkor már Zárai úgy vélte, nem volna teljes értékű vadász, ha nem próbálna szerencsét Afrikában is. Első útja Namíbiába vezetett, a Kalahári sivatag peremére. Végül egy zebra, egy gnú, egy impala, egy nagykudu fejét nyakastul preparáltatta, hazahozta, felakasztotta gyűjteménye közé a falra. Aki belépett a terembe, tekintete elsőnek ezeken a példányokon pihent meg.

De akkor már Zárai tudta, hogy Zimbabwebe is el kell majd mennie. Nem oroszánt vagy tigrisú akart ott lőni, mégcsak elefántot sem, hiába kínálják, hanem tulokból akart kettőt, egy bikát s egy tehenet. A fejüket ugyancsak nyakastul óhajtotta kitömetni. Kínézte már a helyüket is a falon.

– Zimbabwebe veled utazom – mondta Zárainé eltűnődve.

Nemcsak vele utazott, hanem lőtt is egy sakált.

Azt hitte, hogy sakál.

Bizonyosság

Zoran Bosić holttestét a Ruma felé vezető úton találták meg, fent a Fruška gorán. A volánra borulva ült, halántékán egy lyuk, a pisztoly az ölében, tele ujjlenyomatóval. Idegen ujjlenyomat nem is volt rajta. Azonmód két különböző változat terjedt el a halálról. Az egyik szerint Bosić nem talált kiutat szerelmi bonyodalmaiból, s elkeseredésében ezt a megoldást választotta. A másik szerint Bosić összerúgta a port a maffiásokkal, azok kicsalták a Fruška gorába, ott végeztek vele, s úgy rendezték, hogy a dolog öngyilkosságnak lássék.

Miután a halottat kiadták a családnak, a temetésen Boško, Bosić idősebb fia így szólt Mirkóhoz, öccséhez:

– A mi apánk szeretett bennünket.

– Igen, a mi apánk szeretett bennünket – válaszolta Mirko.

– És sohasem hagyott volna faképnél bennünket – mondta Boško.

– Faképnél sohasem – válaszolta Mirko.

Ennek nyomán vert gyökeret Bosicék ismeretségi körében az a felfogás, miszerint azoknak, akiknek két olyan szép szál fiuk van, mint Zoran Bosićnak – tizenegy-tizenkét évesek voltak akkor –, nem lehetnek megoldhatatlan szerelmi problémáik. Azoknak a fiaik mellett a helyük. Vagy a lányaik mellett. Kinek mije van. S ezt Zoran Bosić is tudta. Értsünk szót: maffiózók végeztek vele.

Boško Bosić azután minden újév napján – huszonöt év múltán is, amikor már egyetemi magántanár volt az építészeti karon – felhívta az öccsét, és ezzel köszöntötte:

– A mi apánk szeretett bennünket.

– Igen, a mi apánk szeretett bennünket – válaszolta megannyiszor Mirko Bosić.

Áradás

A Köves a Duna árterületén épült, méghozzá a gáton belül. Többnyire egyemeletes hétvégi házikókból áll, egymástól elkerített udvarral, melyeknek tulajdonosai fel vannak készülve rá, hogy a Duna gyakran – három-négyévenként – kilép a medréből. Ilyenkor a földszintről mindent felcipelnek az emeletre, azt remélve, hogy az áradás nem ér el odáig. S bizony gyakran csatlakoznak. S miután elapad a víz, minden alkalommal lent is, fönt is fertőtleníteni kell a házakat.

Áradáskor a közlekedés külön gond. Előbb derékig érő gumicsizmában, utóbb már csak csónakkal közelíthetők meg a házak. És legfeljebb napközben járnak ki egy-egy órácskára az érintettek. Az éjszakát senki sem tölti a házában, mint máskülönben a nyári hónapokban oly sokan szokták.

Berkes új tulajdonos volt, most élte át először a megpróbáltatást. Az ötödik napon, amikor már csak csónakkal lehetett közlekedni, Gojković, a második szomszédja azzal fogadta, hogy nála az éjjel betörték, s úgy látja, hogy Berkesnél is feltörték a zárat.

– Nem nagy kár ért – mondta Gojković. – Kiürítették a hűtőszekrényemet, amit bírtak, fölfaltak, a maradékot meg szétkenték az asztalomon.

– Csürhe – vélekedett Berkes. – Nálam üres volt a hűtőszekrény. De nézd csak, megitták a pálinkámat, az üveget meg földhöz verték.

– Évekkel ezelőtt a hűtőszekrényt, a televíziókészüléket, a mosógépet is elvitték – mondta Gojković. – Most már nem kell nekik. Nincs keletjük a használt készülékeknek. Nem lehet túladni rajtuk.

– Ha nincs más, majd ezzel vigasztalódom – szólta rekedten Berkes, és nézegette, hogy le kell cserélnie a zárat. S ki tudja, meddig tart az új is.

Emlékezet

Nánási Péter megállt a hatemeletes, hosszú, kétbejáratú épület előtt a város központjában, tekintete végigfutott az ötödik emelet ablakain, s megpihent azon a négyen, amelyek mögött egykoron Juhász Gábor vízmérnök lakott. Nánási hosszú éveken át feleségével együtt csaknem mindennapos vendég volt abban a lakásban, de már huszonöt éve be sem tette oda a lábát.

Nánási régóta úgy érezte, hogy a sok barát közül nem más, a mértéktartó és mindig eltökélt Juhász Gábor volt az ő igazi barátja. Habár voltak más igaz barátok is. A két család, Nánásiék és Juhásznékról évről évre együtt kirándulgattak hol Csehszlovákiába, hol Magyarországra, hol Ausztriába, hol meg Olaszországba, s nem múlt el év, hogy ne nyaraltak volna együtt az Adrián. Nánásiék csak egy országba nem követték Juhászt: Máltába. Oda Juhász egyedül, felesége nélkül utazott. Bizonygatta, hogy Európa számára Málta kulcsfontosságú ország, de az értelmiségiek ezt képtelenek felfogni. S Nánásira mutogatott. Juhász Gábor egy hónapot töltött Máltán, alaposan körülnézett. De nem fárasztotta Nánásit azzal, hogy máltai élményeiről beszámoljon.

Juhász Gábort fiatalon megtámadta a rák, de ezt csak akkor tudta meg, amikor már áttételei voltak a tüdején. Nem esett kétségbe. Úgy viselkedett, mintha semmi sem történt volna, miközben fegyelmezetten kezelte magát. Tisztában volt vele, hogy közeledik a vég. De sohasem hozta szóba. Nánási és felesége azon az estén is betoppantak Juhásznékhöz, amikor Juhász Gábor haldoklott. Ültek az ágya körül, szorongatták a kezét, visszafogták a rángatózásait, s miután meghalt, segédkeztek a fűrésztésénél és az öltöztetésénél. Juhászné a temetés után kiköltözött a fiához Németországba.

– Ugyan ki nyűvi most azt a lakást? – dörmögte magában Nánási, elmenőben a zöldre festett ház előtt.

Ha jól megy

Farkas Gábor már fél éve ott lakott az első emeleti egyszobás lakásban. A lakók annyit tudtak róla, hogy a város utcáinak a fát gondozza. Emelődaru viszi fel az óriás fák koronái közé, hogy kivágja, ami már nem oda való. Az utcán, ahol dolgozik, mindig leállítják a forgalmat. A fát ott darabolja fel munkatársaival az úttesten. A házak lakói, akik ezért nem használhatják az autójukat, szitkokat szórnak a fejére. Korán elmegy otthonról, későn ér haza.

Egy napon váratlanul megnősült. Gombos úr, a nyugdíjas színész, aki naphosszat ott üldögél a ház bejáratánál, másnap ezzel fogadta:

– Szomszéd, gratulálok. De hallom, a felesége nem újvidéki.

– Jól hallotta. Háza van Földváron – válaszolta Farkas.

– És most túladnak a házon? – faggatta Gombos úr.

– Dehogy! Én jobbára ott szándékozom tartózkodni – mondta Farkas.

– Feladja az állását? – kérdezte Gombos úr.

– Igen. Nagy kert tartozik a házhoz. Melegházakat építtetek. Kertészkedem – magyarázta Farkas.

– És túlad az újvidéki lakásán?

– Dehogy! A feleségemnek szüksége van rá. Könyvelő a kórházban. Elege van az utazgatásból.

– Vagy úgy – mondta Gombos úr. – És mikor találkoznak?

– Majd hétvégenként – nyugtatta meg Farkas. – Ha minden jól megy – toldotta meg csendesen.

A víkendház

A boszniai Mladen Glišić hosszú éveket töltött vendégmunkásként Svédországban. Fiát, Duškót kitaníttatta optikusnak, s miután úgy ítélte meg, hogy már elég pénzt kuporgatott össze, Bosznia helyett Vajdaságban, a Fruška gorában, forgalmas helyen kinézett magának egy dombtetőt, jókora lejtővel, megvásárolta, s elkezdett építkezni. Úgy képzelte, hogy majd ott lakik a fia és a két unokája, s onnan járnak be a harminc kilométerre fekvő Újvidékre dolgozni. A dombtetőre egy háromemeletes házat építtetett, emeletenként egy-egy kényelmes lakással. Mindhárom lakást be is rendezte. A földszinten amolyan közös társalgót, konyhahelyiségeket és kamrákat alakított ki. Az volt a bogara, hogy a fiának, unokáinak mindenük meglegyen a hegyen, valahogy úgy, ahogy Boszniában ő élt gyermekkorában. A lejtőn gyümölcsöst, veteményeskertet és jókora kaszálót, legelőt alakított ki, majd istállót építtetett négy-öt tehén, s ólat akár tíz sertés és ugyanannyi bárány számára. Jómagának Újvidék külvárosában építtetett egy egyemeletes villát. Két évre rá meghalt.

Duško Glišić csakugyan felköltözött a dombtetőre. Volt neki tehene is, disznaja is, báránya is. Közben egymás után nyitotta az optikai üzleteket. Négynél megállt. Igyekezett kézben tartani őket. Amikor az apja meghalt, túladott az állatokon, s beköltözött az újvidéki, külvárosi villába. A két unoka, Dejan és Ivan ugyanabban az évben sietve megnősült. Mindkettő olyan lányt talált magának, akinek volt lakása Újvidéken. Akkora, amek-

kora, kezdetnek elég. Az apjuk egyikre is, másokra is rábízott egy-egy optikai üzletet. Tanakodott, hogy a környező kisvárosokban is megvethetnék a lábukat.

A dombtető óriási házát már csak hétvégen keresték fel. Minden hét végén összecsendült a család. Csak a földszintet használták.

Esküdöztek, hogy sehol sem terem olyan jó gyümölcs, mint az ő kertjükben. A ribizlinek sehol sincs akkora fürtje, mint náluk.

Óvatosság

Hamvas Mihály hirdetéseket gyűjtött az újságok számára; munkájának nem kis részét odahaza végezte, telefonnal a kezében. Egy hetilap gazdasági vezetője majd fél órán át nyaggatta, hogy szaporodik az olyan hirdetések száma, amelyeket utólag képtelenek megfizettetni. Azt latolgatta, hogy majd csak azokat közlik, amelyeknek a gazdái előre átutalják a pénzt. Hamvas belefáradt az agytágításba, s miután letette a kagylót, elhatározta, leugrik az utcasarki kávéházba, felhajt egy csésze kávé.

A kávéház pöttömnyi helyiségből állt, amelyben négy asztal ácsorgott. Ez volt a téli üzemeltetés színhelye. Nyáron viszont kinn az utcán, két óriási, lombos fa alatt, egy deszkából készült pódiumon időztek a vendégek, s a tizenöt asztal csaknem mindig foglalt volt. Így most is. Hamvas fogta magát, betelepedett a kis kávézóba. Megakadt a szeme a toalett ajtaján, amelyen ezt írta: „Csendet kérünk!”

– Vagy úgy! – mondta Hamvas vigyorogva. – Ez már beszéd! Jöhet a kávé, egy pohár vízzel!

A menekült

Marosi Gergely úgy gondolta, a kád helyett egy tuskabint szereltet be a szűkre szabott fürdőszobába, úgy kényelmesebb lesz benne a mozgás. A Futaki úton talált akkorát, amekkora neki kellett, megvette, s az árustól mindjárt kért egy mestert is, aki majd felszereli. A fekete szemű, fekete bajszos, hórihorgas mester még aznap munkához látott. Haladt is jól, értette a dolgát. Beszédes volt, tele panasszal. Felrótta, hogy a város őshonos polgárai nem becsülik meg kellőképpen a horvátországi és a boszniai szerb menekülteket, pedig azok jókora tőkét hoztak magukkal, rengeteg új vállalkozásba kezdtek, s jelentős részük lesz a város felvirágoztatásában. Megdicsérte Marosit, akiről látja, hogy kivétel.

Marosi azt mondta neki, lassan a testtel. Ha fele annyi lenne a horvátországi meg a boszniai menekült, akkor könnyebb volna a beilleszkedésük. Van közöttük, aki azt szeretné, hogy az őshonosok hasonuljanak a

menekültekhez. Az őshonosok közül sokan panaszkodnak, hogy akárhova megyünk, üzletbe vagy intézményekbe, munkában menekülteket találunk. Az őshonosok háttérbe szorulnak. Megváltozott a város hangulata és jellege.

– Megismerjük a menekülteket a kiejtésükről – magyarázta Marosi. – Maga például nem horvátországi, hanem boszniai, igaz-e?

– Eltalálta – mondta a mester.

Letette a szerszámain, megtörölte a homlokát.

– Beszéljünk másról – mondta eltűnődve. – Jön a tél. Felkészült-e a didergésre?

– Úgy hallom, enyhe telünk lesz – szólt Marosi.

– Bárcsak igaza lenne – merengett el a mester.

Közben a tust a helyére rakta, s fröcsögni kezdett belőle a víz.

A „Híd“ a jugoszláviai magyar fiatalok egyetemes szellemi közösségét hirdeti.

Minden jugoszláviai magyar fiatalnak érdeke és kötelessége a „Híd“-at támogatni.

Olvasd és terjeszd a „Híd“-at!

(1935)

„[L]átja a boldogságot én”

– avagy adalékok egy költői kép (utó)életéhez

(Arany János: *Vojtina ars poeticája*; József Attila: *Eszmélet*;
Weöres Sándor: *Bóbita*; Parti Nagy Lajos: *Europink*; [ártány és szerelem];
Petri György: *A sertés az elidegenedésről*; Ady Endre: *Harc a Nagýúrral*)

A vulgaritásról meglehetősen sok hétköznapi ismeretünk, ugyanakkor kevés esztétikai tapasztalatunk van. A szakirodalom is mostohán bánik e saját maga reprezentáltságánál jelentősen lényegesebb kérdéssel. Egészen ritka, vagy éppenséggel egyedi Milbacher Róbert „vulgaritás-monográfia”-ja, amely megjelenése idején komoly érdeklődést, szakmai visszhangot váltott ki, jelezve, hogy igenis volna befogadói szándék e korpusz „hermeneutizálás”-ára.¹ Hiszen mióta irodalom az irodalom, jószerivel azóta érdekli alkotót és befogadót egyaránt szépség és rútság „összeragaszthatóság”-ának s egyszerre – valamely műegészben – való megjelenítésének titokzatossága.

A modernségbeli „vulgaritás-korpusz” egyik eleme kétségtelenül Arany János sokszor idézett versének, a *Vojtina ars poeticája*-nak híres képsora, amelyben egy disznó valóságos színpadi megjelenítésével (jelenlétével), illetve annak „eljátszás”-ával példázza a szerző a műalkotásban megjelenített *látzat* és a *valóság* lényegi különbözőségét. Minden esztétika alapigazságát szimbolizálva ezzel: a művészet mindig a lényegről beszél, a lényeg pedig sosem azonos az egésszel/valósággal/teljességgel, hanem annak úgy elidegeníthetetlen része, hogy „csonka” mivolta ellenére mégis az egészet (Egészt) szimbolizálja. Látszólag jelentéktelenebb tehát, mint a dolog, amelyről beszél, valójában sokkal mélyebb, intenzívebb annál – s éppen ettől értékes, ettől művészi:

¹ Milbacher Róbert: „...Földben állasz mély gyököddel...” A magyar irodalmi népieség genezisének akkulturációs metódusa és pórias hagyományának vázlata. Osiris, Budapest, 2000

„Győzz meg, hogy ami *látszik*, az *való*:
Akkor neved költő lesz, nem csaló, –
Amint nem az volt rég az átheni,
Malacvisítást tudva színleni;

Ellenben a pór, aki szűr alatt
Rikatta disznát, és kuhin² maradt,
Bár a visítót gúnyosan emelte,
A hallgatók fütyjét megérdemelte.

Mert a közönség *érzé*, hogy amaz
Úgy rí, miként *legtöbbször* a malac,
Míg a valódi – csont és vér noha –
Tán úgy sikoltott, mint másszor soha.”

Két emberöltővel s néhány poétikai kiskorszakkal később József Attila az *Eszmélet* XI. szakaszában (versében) aztán már olyan komplex költői képet alkot, amely „visszafejthetetlenül” tartalmazza az ember állandó boldogságkeresésének és boldogságmegtalálásának (legalábbis a lírai én számára) paradox lehetetlenségét. Iróniával, humorral indítva a képet, mely azonban a végigolvasás során keserűségbe, kényszerű lemondásba, hiábavaló vágyakozásba torkollik.

„XI.

Láttam a boldogságot én,
lágym volt, szőke és másfél mázsa.
Az udvar szigorú gyöpén
imbolygott göndör mosolygása.
Ledőlt a puha, langy tócsába,
hunyorogott, rőffent még felém –
ma is látom, mily tétovázva
babrált pihéi közt a fény.”

S mintha ezt a keserű iróniát fogalmazná tovább Parti Nagy Lajos *Europink* című „szösszenet”-ében. Az első sor allúziója és nyelvtani kifordítása még tovább feszíti, ugyanakkor közelebb hozza a grammatikába rejtett esztétikummal való találkozás élményét. A személyes névmás József Attilánál nyelvtanilag felesleges – hiszen az igeragozás a magyar nyelvben önmagában is kifejezné a cselekvők számát és személyét („Láttam”) –,

² ’szégyenben’

poétikailag azonban ezáltal lesz hangsúlyos a megjelenése. Parti Nagy a hétköznapi nyelvhasználat számára alkalmatlanná, durván hibássá teszi a versmondatot; esztétikai-stilisztikai értelemben azonban éppen ettől, a megszokott mederből való kilépéstől lesz a szöveg megismételhetetlenül egyedi. Nem beszélve arról, hogy a korábbi disznó-kép, mely a boldogság ironikus formáját jelenítette meg József Attilánál, itt az egész költészetre vonatkozóan általánosítódik. Abban a költészetben pedig, amelyben helyet cserél én és vers, és utóbbi lesz a létezés kétségbevonhatatlanul fontosabb rétege, ennél a kijelentésnél súlyosabb önironia a költészet (és a költő) „feleslegesség”-éről aligha mondható:

„látja a boldogságot én,
röfög a vers és elmatat
önnön levedlett szőrzetén...”
(*Europink*)

S aki pedig aztán, mit sem törődve az e világi hívságokkal, egyszerűen a nyelvben való kalandozás élményével szeretné megajándékozni az olvasót, nem lehet más, mint az egyik legismertebb magyar vers, a bőrünk alá szervesült, gyermekmondókának álcázott létfilozófiák szerzője, Weöres Sándor:

„Bóbita Bóbita játszik,
szárnyat ígéz a malacra,
ráül, ígér neki csókot,
röpteti és kikacagja.”
(*A tündér*)

Bódy Gábor *Psyché* filmjének egyik halhatatlan képsorában von Zedlitz báró birtokán kisgyerekek libatollakból eszkábált angyalszárnyakat ragasztanak disznókra, majd lelökik őket dombról, háztetőről – s csodák csodája, a malacok, szegények, leesnek a földre... A forgatókönyvet Dobai Péter és Bódy Gábor jegyzi ugyan, de korántsem zárható ki, hogy *A tündér* (melyben Sebő Ferenc egyik koncertjén egyébként valamely kis óvodás gyermek „Géza malac”-ot vélte felfedezni – a maga költői módján, a szóközök poétikája által...) eme jól ismert költői képe ihlette a jelenetet. Nem tagadható, hogy a „repülő disznó” képében – és a repülni nyilván képtelen jószág gyermekien ártatlan (!?) kikacagásában – legalább annyi szomorúság van, mint amennyi József Attila „lány [...], szőke és másfél mázsá”-s boldogság-Gólemében... (Tényleg, vajon miért

gondoljuk ezt a szöveget örökké s megveszekedetten „gyerekvers”-nek, amikor eléggé egyértelmű, hogy sokkal inkább egy kegyetlen játékról van benne szó, melynek vége egy szerencsétlen, önhibáján kívül tehetetlen élőlény gúny tárgyává tétele...)

Nehéz a keserűségben ranglistát állítani – még a magyar költészetben is: az itt felsorakoztatott versek mindegyike mintha az emberi létezés legmélyebb bugyraiból kiáltozna kétségbeesetten: szakadékból, mely egyre mélyül és szűkül, akárha egy Poe-novella végtelen szakadékaiban járnánk. Parti Nagy Lajos (*ártány és szerelem*) című költeménye az *Őszi Hedwigek* ciklusban végképp fokozhatatlanná teszi a létezés és a költészet értelmetlensége fölött érzett kétségbeesést:

Ahol a hobbant titkok égne,
száj arról úgyse' szólhatik,
minek kell nékem több elégnek,
mint ha a sertés jóllakik?
Setét likán a rongyos égne
nem látok, csak az ólakig,
mivégre akkor szenevelegnem,
mért tiszta alsó, tiszta rím?
A Hedwig-napi fellegekben
körülvesznek a disznaim,
Mondschein azt meg nem perzseli,
körmöm törött, szívem süket,
egy brandenburgi Berzsenyi,
vakargatom a szőrüket.

S amikor már azt hittük, nincs és nem is lehetséges lejjebb ereszkedni önkínzásban a Pokol eme fenekénél, akkor a Disznó és a Költő – névvel ugyan kimondatlan főszereplőként, de egyértelműen azonosíthatóan – úgy lesz egymás alternatívája Petri György *A sertés az elidegenedésről* című versében, hogy „csatájuk”-ból, melyet az emberi szívek és lelkek megszerzéséért vívtak, kétségtelenül és végképp az előbbi kerül ki győztesen:

Te erről nem is álmodhatsz.
Én fontos szerepet fogok betölteni,
a tudómból majd savanyú-tüdő lesz

—

szíves-májás tüdő

—

hát bizonyos áldozatokat ezért
meg kell hozni,
el kell vonatkoztatnom

sőt el kell határolódnom
a többi testrészemtől,
no de milyen karrier
vár rájuk külön-külön!

fejhús tormával,
csülök (a lábam!) pékné módra

*

S vajon nem Arany János visító malaca köszön-e vissza a *Harc a Nagyúrral* kíméletlen tehetetlenségében és önostorozásában? Költészet és létezés, álom és valóság kibékíthetetlen, mégis megismételhetetlen ellentmondásában? Az emberi létezés megfejthetetlen csodájában? Kísértés és megmaradás állandó harcában és mégis-együttállásában? A boldogságért folytatott csaták végtelenségében...?

„Ezer este múlt ezer estre,
A vérem hull, hull, egyre hull,
Messziről hívnak, szólongatnak
És mi csak csatázunk vadul:
Én s a disznófejű Nagyúr.”

Láng Gusztáv szerint lehetséges e „visszaköszönés”, mert ugyanaz az Ady, aki a *Vojtina ars poeticája* szerzőjét nem látta másnak, mint „a káden-csiázó magyar falusi nótárius fejlett típusának”³, „nemcsak vitázott Arany kanonizált örökségével, hanem a maga módján »el is hódította« az elősdi-ektől, az utánzóktól, csalhatatlanul ráérezve az Arany-líra korszerűsíthető elemeire”.⁴

Ám Arany modernsége már akkor is látható-érzékelhető volt, amikor ama „keserűség-korpusz” egyik legjelentősebb darabjának, Petőfi Sándor *Felhők* ciklusának hatvanhat darabkáját egy kiterített labda egymáshoz csak egy-egy élükkel kapcsolódó, hatszögletű részeinek tekintették az ol-

³ Ady Endre: *Ignotus könyve*. Budapesti Napló 1906. január 25. = <http://mek.oszk.hu/00500/00583/html/ady57.htm> [2014. január 2.]

32 ⁴ Láng Gusztáv: *Düh és megtérés* (kézirat, megjelenés előtt).

vasók és értelmezők. Mert ezeket a darabkákat csak egyvalaki volt képes gömbbé, azaz egésszé formálni – legfőképpen és elsősorban: balladáiban. S *Őszikéiben*. Az a költő, akinek verseiről a legtalálóbbr megállapítást – talán nem is oly kései – utóda tette, megérezvén az életműben a lényegét: a megbékélés reménytelenségét és mégis-szükségességét időtlenség és mulandóság mindennap megélt ormai és romjai között.

„Verseidre raktál szép cseréptetőt
s homokot kötöttél, a futó időt.”

(József Attila: *Arany*)

Mert amiképpen a cserepek a háztetőn, úgy a betűk is lemondanak egy kicsit önmagukról, hogy részeivé válhassanak egy nagyobb egésznek: cserép a tetőnek, betű a szónak. Ekként mondanak le a tetők és szavak is identitásuk egy részéről, hogy valamely városban vagy faluban, valamely mondatban új tájat, új Egészt hozhassanak létre. Ekképpen a mondatok, a verssorok és a városok is megválnak önmaguk egy darabkájától, hogy együtt valamilyen új, önmaguknál még magasabb minőséget teremtsenek.

Az önzésünktől való megszabadulás esélyeit tanulhatjuk meg Arany Jánostól, aki mindenekfelett az egymás mellett való létezés méltóságát mutatja meg nekünk költeményeiben. Ő tudja, hogy a nyelv nem alkalmas a legbonyolultabb emberi érzések kifejezésére, de azt is tudja, hogy még sincs jobb eszközünk a mindenség megragadására. A költészet ezért nem más, mint a nyelvnek az a legmagasabb rendű, teremtő gesztusa, amellyel az emberi elme a megértés lehetőségeit kutatja, mégpedig az egymáshoz képest örökön elmozduló, de egymás nélkül létezni képtelen jelek és jelentések révén. Akárcsak a szavak a betűk, a tetők a cserepek, a városok és a falvak a tetők révén.

Mert mindannyian örökké és megunhatatlanul az Egészről álmodnak.

Ódák, legendák, regény

(Borbély Szilárd, 1963–2014)

A nemrégiben tragikus hirtelenséggel elhunyt Borbély Szilárd költő és prózaíró, egyetemi tanár *A testhez* című verseskötete még az író nevezetes *Nincstelenség* című regénye előtt jelent meg 2010-ben a pozsonyi Kalligram kiadásában, és most, a költő halála után, és a halál körülményeinek ismeretében, mintha másként olvasnánk a kötet verseit, mint ahogy azt korábban tettük. Akkor a költő megnyilatkozását láttuk a versekben, azt, hogy lírája lépésről lépésre megy át a gondolati költészet felé, minthogy a létezés kérdéseit feszegeti, a kötet egyik legtöbbször visszatérő szava egyfelől a gondolat és a grammatika, másfelől a lét és a létezés, amiből arra lehet következtetni, hogy a költő előtt megnyíltak a nyelv rejtett zárjai, hogy versében megszólalt a lírától távolodó, de a költészet felé vezető útja a gondolatiságnak, amittől nem idegen a mindennapi élet világa, sem a tárgyak és dolgok világa, mert éppen így a mindennapinak látszó történések vezetnek el a lét és a létezés kérdéseinek felvetéséig, ám most, a költő erőszakos halála után, azt lehet mondani, hogy a létezést körüljáró lírából gondolatiság felé vezető útja az ő költészetének valójában a halál felé vezető út is egyben, út, amelyről nincs visszatérés, ám célja sincs, nem vezet ki sem a gondok, sem a történelem bugyraiból, csak haladni lehet ezen az úton, és maga a haladás, ez a céltalan mozgás jelenti a létezés megfogalmazását, legalábbis azt, ami a létezés tárgyában mondható.

A testhez című kötete Borbély Szilárdnak alcíme szerint ódákat és legendákat tartalmaz. Az óda ősrégi lírai műfaj, a görögségben való megjelenése óta hosszú évszázadokat élt át, és ezen évszázadok során változott is, és Borbély Szilárd az ódának ezt a megváltozott és további változásokra számító változatát művelte, azt a változatot, amelyben a megszólítás emelkedettségét a líra felé áthajlás helyettesíti, a megszólalás pátosza helyett pedig a mondás, a megszólalás, a nyelv nyitottsága. A legenda is

régi prózai műfaj, szentek és szent életűek cselekedeteit jegyzi fel, azokat mondja nemegyszer liturgikus beszédhelyzetekben mintegy felkészítve a hallgatót, esetleg az olvasót, a csoda befogadására, mert csodások a szentek és szent életűek cselekedetei, ám Borbély Szilárd legendái eltérnek ettől a hagyománytól, rendre nem a csodáról, nem is a csodával határos megmenekülés történeteit mondják el, ellenkezőleg, éppen a halál felé vezető utat közlik, és forrásuk egyfelől a történelem, másfelől a mindennapi élet és annak az asszonyorsra vetülő része, a fogantatás és a terhesség, a terhesség erőszakos vagy természetes megszakítása, miközben az elvetélt asszony álmaiba visszatér a soha, vagy csak néhány órára látott gyermek. Így aztán maga az asszonyors emelkedik a legenda magasába, s mintha az ódából visszafogott pátosz is ezekben a legendás asszonyorsokban térne vissza Borbély Szilárd lírájába.

Jól látható különbséget tesz a költő az ódák és a legendák között. Amazok mind rendre versformában íródnak, pontos szakaszszerkezetekkel, még pontosabb és csak helyenként előforduló rímeléssel, amivel Borbély Szilárd a líraiság hagyománya előtt tiszteleg, miközben ki is lép a hagyomány nyomásából, és a gondolatiság irányát adja a versnek. Itt van mindjárt Borbély Szilárdnak *A Névelőhöz* című ódája, amelyben még jól érzékelhető mind az ódai hangvétel, az emelkedettség, sőt amelytől a patetikus leütés sem idegen. Az ódai hagyománynak megfelelően megszólítással indul a vers, megszólítja a névelőt, mégpedig tegező formában, ami a névelő és a költő közelségét jelzi, a nyelvben és a grammatikában dolgozó költő elkötelezettségét a létet megszólító névelőben. „Te semmiség, te pár betű, / a név előtti lét vagy. / A gondolat előtt vagy az / a nem tudom, csak sejtem. / A tér előtt alakja / vagy, a mindig elfelejtem.” Ezzel a hangütéssel indul a vers, a létezés tér előtti alakjának megnevezésével, majd azzal folytatódik, hogy „A *vagy* vagy te: a létező, / a név előtti sejtés. / A *valaminek* jele. / Hogy biztos vagy talányos / a név maga. Egy neve / vagy annak, mi általános?” Az első szakaszban megszólaló sejtés folytatódik a vers második szakaszában, akkor, amikor még nincs név, csak a sejtés van, „a név előtti sejtés”, ami az életnek és a létezésnek hátborzongató megélése. Az *a* név előtti helyzetében rejtélyes és ennek a rejtélynek a megélése nyit kaput a líra felé, ezzel együtt az emelkedettség, vagyis az ódai felé. S innen nyílik távlat a grammatika felé: „Mint a beszéd, egy pusztá hang, / a grammatika ott *van* / a név előtt. Egy *a* vagyok / vagy az *egy* vagyok, a hangzat? / Egy névelő, ahogy ragyog, / mint a lét előtti magzat, // úgy mondja ki a Semmiség, hogy / ott a *van* dadog csak? / Egy nyelvbe tartó *jel* vagy, / a pusztá *névelőtlen* otlét, / amelyek léte elhagy, / hisz a magzati lét konkrét?” Az *a*, a *vagy*, a *van* vonalán halad a vers a magzati lét megnevezése felé, a még

nemlét, de a létet sejtető körülmény felé, amiben ott van az élet lehetősége, a mindenre megnyíló és minden előtt feltárulkozó élet. A létezés sejtése ennek a lírának a mozgatóereje, valami, ami még nincs, de lehet, s lesz is belőle valami, ahogyan ezt a valamit a névelő már megsejteti. Ódai hangvételű vers *A Névelőhöz*, mégpedig azért, mert egészében a születés drámáját fogalmazza meg, a megszületés előtti időt, a „*névelő*len ottlét”-et, ami még nincs, illetve van már abban a lehetőségben, ami lényegét képezi. A *van*ban csak ragyog a lét előtti létezés, a Semmiség, ami még nincs, ami *jel* csupán, az élet és a létezés jele. A „magzati lét” lírává emelt megnevezése a vers, mert a semmi névelő úgy viselkedik, mint a magzat, sejtetni enged, de még nem élet a mindennapok szintjén.

A „magzati lét” átvezet a legendákhoz, mert a legendák legtöbbje éppen a magzat életét írja körül, azt, hogy megtartható-e a magzat, vagy megtartani akarják vagy sem. Mindennapi történetek ezek, házasságokhoz és házasságon kívüli szerelmekhez tartozó történetek, amelyeket sorra valaki elmond, valójában az életéről számol be, arról, hogy még nem készült fel a házásélethez, de teherbe esett, s akkor a magzat elhajtására vállalkozott, ami egész életre szóló gondot okozott neki, álmaiban visszatér az elhajtott magzat, kiszámolja, hogy mostanra hány éves lehetne a gyereke, meg hogy lehetnének testvérei. Házasságok jönnek létre és házasságok bomlanak fel a magzat megtartása vagy elvetése gondja előtt, s ezekben a történetekben mindig a nő, a lány, az asszony terhére esik a választás kétsége, az asszony az, aki mindezt megszenvedi, ő az, aki beszél ezekben a prózaversekben, példázván azt, hogy milyen is az asszonysors. Van egy másik vonulata ezeknek a prózaversben elmondott legendáknak, ez a másik vonulat a történelmet idézi, mégpedig a magyar történelem egyik szegységteljes időszakát, azt, amikor embereket bélyegeznek meg, hurcolnak el és ölnek meg csak azért, mert zsidók, vagy zsidó származásúak. A Borbély Szilárd prózaverseiben megszólalók mind megjárták a haláltáborokat, onnan kerültek vissza a szerencse vagy a véletlen folytán, egyikőjüket a versek hozták vissza, pedig mehetett volna a táborból másfelé is. *Az inkubátor* című verssorokra tördelt prózaversben az asszony számol be arról, hogy küzdelmes életük során lassan rendeződnek körülöttük a viszonyok, beindul a vállalkozás, pénz van, már van két gyerek, majd jöttek újabb gyerekek, a hatodik gyerekekre már nem volt se erejük, se idejük, de ez a gyerek korábban jött, inkubátorba került, és ott halt meg, miután épphogy megkeresztelték: „Az ölembe / fogtam, olyan kicsi volt, de / minden tagja ép. Zokogtam. Csak / tűk szúrták át a lábát, a kezét. Mert / a hit néha kevés. A fájdalom / olyan erős, hogy éget.” S innen kezdődően megváltozik a család élete, mások lettek, a vállalkozás kifáradt, a ház hajléktalan családotól árad, akiken

nehéz segíteni, „olyan idegen nekik az élet”. Hosszú történetet mond el a vers, valójában egy egész élet történetét mondja el, s ez a történet, mint a prózaversek legtöbbje, a magzatlétre kihegyezett, a magzatlét befolyásolja a létezést, irányítja az élet menetét, s ebben nincs semmi meglepő, mert miként a nevelő csak sejteti a nevet, a magzat is csak sejteti a gyereket, s abban, ami akár a nevelővel, akár a magzattal történik, van valami felemelő, majdnem drámai, aminthogy a létezés rendre drámára megy ki.

A kötet címével, *A testhez*, három azonos című vers van a kötetben, ezek közül kettő De Sade-ot szólítja meg, az elsőnek De Sade lilioma a belső címe, a másodiknak De Sade rózsája, s mindkettő azt beszéli el, hogy a testek, mint a grammatika, viszonyokat rendeznek és viszonyokat állítanak fel, mert – mondja az első *A testhez* – „A testek csak grammatikák, / a tér leképezése, / s a nyelv a látható világ, / a látás a tér része”, a második meg így indul: „A Test csupán csak Gondolat, / szavak pozitúrája, / jelek, ragok ruhája. / A vágyból szőtt hálóba / gabalyodó akarat, / amely a kéjt akarja?” Erősen erotikus töltetű versek ezek, a nyelv és a test közelségét jelzik, a grammatika és a pozitúra közelségét, azt, ahogyan az akarat belegabalyodik a vágyból szőtt hálóba.

Borbély Szilárd versei, műfajuk szerint ódák és legendák, elég messzire kerültek mind a hagyományos ódától, mind pedig a hagyományos legendától, mert egyfelől az óda emelkedettségét és pátosát a grammatika metaforáival helyettesítette, a legendák szent hősei helyére pedig a szülés és a magzatlét hálójába keveredett asszonyt állította, s ehhez háttérként odarajzolta a történelmet és a mindnnapi életet.

Függelék

Borbély Szilárdnak a pozsonyi Kalligram kiadásában megjelent *Nincstelének* című regénye a gyerekkorról szól, nem túlzás azt mondani, hogy nehéz gyerekkorról, mert nincstelenségben töltött évek a gyerekkor évei, keményen nevelő és verés közben síró anyáról meg kocsμάzó, rendre munka nélkül maradó apáról és egy nővéréről, aki nem igazi játszótárs, és a kicsiről, a harmadik gyerekről, aki korán hunyt el, mert beteg volt. És természetesen a faluról szól a *Nincstelének*, ahol a gyerekkor évei telnek, a nagyszülőkről meg a rokonságról, akiket látogatni kell, bármennyire is ellenszenvesek, és nem is akarnak mindig jót a közelebbi vagy a távolabbi rokonoknak. Ebbe épül be a falu múltja, az a nap, amikor a csendőrök elvitték a zsidókat, az a nap, amikor háborúba vonultak a fiatalok, az a nap, amikor kis földjeiket a közösbe kellett adni, mert éppen úgy hozta a rendelet, és közben a gazdák, nem mindenki kulák természetesen, a lo-

vakat sajnálták igazán. Körképnek is mondható tehát a *Nincstelenség*, egy kis közösség élete rajzának, amely kis közösség életét mélyen befolyásolják távolból és kintről érkező körülmények, s mindez végül is az élet rendjének tűnik, így teltek az elmúlt évek, tele fordulatokkal, nem várt történesekkel, de nagyon kevés drámával, mert mintha mindent belepett volna a sár, hiszen a föld mélyén titkos folyók folynak, amik mindent átnedvesítenek, és keresni kell az utat, ahol nem sárban kell lépkedni. Küzdelmes az élet, nem is lehet másmilyen, mert nincs esély arra, hogy bármi megváltozzon, az anya mindenképpen el akar költözni a faluból. „Te el akarsz innen menni? Hova? Oszt minek?”, kérdezi tőle Máli, akit Amália Malvinnak hívnak, és dicsekedve mondja, hogy Bobonka lány, minthogy lány maradt, holott kétszer is próbaházasságra adták, a faluban meg csak Bolond Málinak hívják. Ő lesz majd az, aki a regény végén, minthogy szegényházba akarják adni, bebocsátást kér a már egy másik faluban vagy városban élő családtól, de azok nem vállalhatják, nem áll módjukban befogadni. Itt történik meg valójában az elszakadás a falutól, a családi hagyomány felszámolása, ezen felül pedig a magány megélése. Amit közvetlenül megelőzött a hagyatéki tárgyalás, amelyen a férj, az apa testvérei nem vállalják testvérüknek őt, mert mindenki tudja, az egész falu tudja, hogy a kikapós anya meg a jól festő zsidó ember fattya, amin az apa búskomorságba esik, csak ül a sámlin és nem mozdul, úgy kell noszogatni, hogy a vacsoraasztalhoz üljön, pedig nem történt semmi meglepő, hiszen ami történt, azt korábban is tudták, csak éppen az a tény, hogy testvérei megtagadták, döntötte a férfit búskomorságba. De ekkor már egy másik faluban vagy városban élnek, s az a kisemmizett apa megfogadja, hogy többé nem teszi be a lábát abba a faluba, és a nevét sem mondja ki.

Mélyen megélt helye ez a regénynek, ebben a jelenetben összpontosulnak a korábbi történesek, itt találkozik múlt és jelen, miközben homály fedi a múltat, azt az időszakot egy család életében, amit a regény hőse a gyerekkorának mond, s amiről – kockáztatva a közhelyes beszédet – azt lehet mondani, hogy nehéz gyerekkor. Nagy kérdés persze, hogy valóban nehéznek mondható-e a regényhős gyerekkora, hiszen az új házban, az új faluban vagy városban, a magukkal hozott papírok között a már gimnazista fiú ráakad a régi ház tervrajzára. „Az áttetsző zsírpapírra készült másolat volt. Kupírral készült, kékeslila vonalak egyszerű hálózata. Alaprajz, homlokzati rajz és oldalnézet. Nagyon egyszerű terv, elől egy ablak, oldalt két ablak és egy ajtó. Egyszobakonyha plusz spájz, ahogy nevezték. Egy kémény az alacsony esésű tetőn. Nyitott veranda. Meg a négy évszakot, a tájolást jelező keresztvonal.” Ebben a házban teltek a gyerekkori évek, a nehéznek mondható nincstelen évek, de akkor még nem esett szó az

udvarról, az ólacról, a galambdúcról meg a kertről, ahol az anya, amikor éppen sírásra adta a fejét, mert megbántották, vagy mert nem látott kiutat a helyzetéből, keményen kapált. Amikor a fiú, mondom, már gimnazista, megtalálja ezt a tervrajzot, képkeretezőhöz viszi, ott is hagyja, készítsen rá a barna köpenyes mester nagyon egyszerű keretet, s majd akkor fizet, ha elkészült, majd lassan megfélelkezik róla, nem megy vissza a képkere-
tező műhelyébe a tervrajzért, nem is igen volna hová tenni az új házban...
Többszörösen jelképes jelenete és helye ez a regénynek, részint a múltat, az elmúlt gyerekkor helyszínét őrizhetné meg az emlékezet számára, másfelől azonban azt is jelenti, hogy a nehéznek mondott gyerekkor az emlékezetben, a gyerekkori élet helyszínének őrzésével valamennyire más megvilágításba helyezi a múltat, nem borít rá leplet, csak éppen a maga valóságában megszépíti, s innen kezdődően már nem is tekinthető olyan nehéznek a gyerekkor ideje. Két jelképes jelenet, mindkettő a regény végén, ami arról beszél, hogy tudatosan építette fel a *Nincstelenek* Borbély Szilárd, hiszen a regény végének két jelenetével, az apa búskomorságával és azzal, hogy a fiú megfélelkezik a régi ház tervrajzáról, új megvilágításba helyezte az egész regény tartalmát, kimozdította helyükről a hangsúlyokat, más fényben mutatta meg a korábbi jeleneteket, azt, ahogyan a fiú elvágja a kisgalambok nyakát, hogy az anya levest főzhessen a kicsinek, aki még él, s ahogy mindettől elborzad a fiú nővére, vagy azokat a jeleneteket, amelyekben a fiú meglesi az éppen tisztálkodó nővérét meg az anyját, vagy azokat a jeleneteket, amelyekben csúfolják a fiúk, és meg is pofozzák a gyerekek, miközben az anya azt mondja, ne menjen közéjük, ne figyeljen oda rájuk, hadd csúfolják, semmit se válaszoljon. S akkor még nem beszéltem a vízhozás jelenetéről, arról, hogy az üres kannával hogyan játszik a fiú, meg az artézi kútról sem, ahonnan a vizet hozzák főzéshez és inni, mert a kút vize arra nem alkalmas, s nem beszéltem a kocsma előtt gyülekező férfiakról, a rámpáról sem, ahol mindent megbeszélnek, ami a faluban történik, meg arról sem, hogy van már televíziókészülék a faluban, meg hogy ünnepnapokra hogyan készülődik a falu, és hogyan a nincstelenek. Rétegzett tartalmú regény tehát a *Nincstelenek*, a mindennapi élet történései követik egymást a lapjain, távolról pedig nagy játszámák játszódnak, zsidóüldözés és háború meg a fogságok s azok a jelenetek, amikor a fiú apja bejár még a műhelybe, de már nem kap munkát, valami miatt nem adnak neki munkát, pedig mindent meg tud javítani, iskolázott mester, aki mindenben a falu első embere előtt jár, holott ez az utóbbi adja ki az útját, pedig együtt nőttek fel, egyívásúak, de most, felnőttkorban, az elnök megköveteli az apától, hogy magázza, mert éppen úgy hozza a kedve meg persze a hatalma. Folytatni lehetne még a regény részleteinek felsorolását, de talán ennyi

is elég ahhoz, hogy rámutassak, jól elválasztott és jól egymásba ékelődő részletekből épül fel a *Nincstelenek* című regény, s az mindenképpen előnyére vált, hogy mindvégig történésekre összpontosított. Történeteket épített történetekre, miközben az egymásra következő történéseket két szál fűzi egybe, egyfelől a számok világa, hiszen mindig, amikor olyan számhoz ér a történet, amely szám csak eggyel vagy csupán önmagával osztható, akkor ezt meg is jegyzi, s ebből akár arra is lehet következtetni, hogy a számok regénye a *Nincstelenek*, holott a számok itt valójában a történeteket fűzik egybe, afféle láncolatot képezve, amely láncolat a szöveg egészét adja. A másik, hasonló funkciót betöltő helye a regénynek a szóhasználat, a már elsajátított nyelv, amelyen a regény készül, állandóan ráfut egy-egy olyan kifejezésre, amit a faluban másként mondanak. „Na meg a fűzfák”, áll a regény szövegében, majd következik a helyreigazítás: „Mi úgy mondjuk: ficfák.” Más helyütt az áll, hogy „Röszöljétek a Kicsit, mondja anyám. Vagyis ringassuk és altassuk el.” A tájnyelvi szavak, vagy az, hogy ismert szavakat máshol másként ejtik, egyfelől a regény szövegét rögzíti valamely tájegységben, ezekből a szavakból, szóficamokból lehet tudni, legalábbis részben meg lehet tudni, hogy a világ mely részén játszódik a történet, másfelől azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy történetmondás közben a szerző alapvetően a nyelvvel küzd meg, a nyelv ellenállását küzdi le, mert amikor Mesijást mond – „Már elment a Mesijás?”, áll a regény alcímében, a mondással és az írásmóddal jelöli, hogy itt nem az égi Messiásról esik szó, hanem arról a cigány férfiről, aki mindig mások gúnyájában jár, a rámpán található, és aprópénzért mindenféle munkára fel lehet fogadni, leginkább persze a piszokkal járó munkára. A regényben közölt számsorok, regény mottója is számsor, mégpedig a csak önmagukkal vagy eggyel osztható számok sora, valamint a nyelv helyszínhez kötése arról is beszél, hogy a *Nincstelenek*et költő írta, a nyelvet ugyanis másként kezeli, mint ahogyan azt a csak regényírók teszik, többet bíz rá, többször emeli ki a szavakat a szokványos helyzetükből, többször mutat rá arra, hogy semmi sem biztos, hogy minden sorozatos változásnak van kitéve. Közben meg minden állandó, állandó az apa szaga. „Izzadt férfiszag. Cigaretaszag. Gázolaj és gépszír szaga. Rossz szagok.” Ezzel szemben „Az anyámé jó szag, ételek illata. Az otthon szaga. Hét év választotta el őket. A hét csak magával osztható. Meg eggyel. Megoszthatatlan évek. Ahogy az emlékek is. Egy eltűnt világ, amely végképp elmosódott.” Erről a végképp elmosódott világról, az apa és az anya eltéveszthetetlen szagáról szól Borbély Szilárd regénye, a *Nincstelenek*, sok-sok részletből építkezve, sok-sok emlékezésre való történésből.

Vajdasági lakodalom

I. Sátras revü

Szereplők
Öcsi, vőlegény
Hajni, menyasszony
Aranka, a menyasszony anyja
Veronka, a menyasszony nagynénje
Nagyi, a menyasszony nagymamája
Mihály, a vőlegény apja
Petónia, a vőlegény anyja
Léna, a vőlegény mostohaanyja
Sándor, a menyasszony gásterbeiter násznagya
Ulrike, Sándor felesége, legalább húsz évvel idősebb Sándornál
Géza, a vőlegény násznagya
István, a vőlegény barátja
Gyula, a vőlegény barátja
Vendég
Vőfély
Kamerás
Anyakönyvvezető
Pincérek
Zenészek

1. felvonás – Hajni szobája

(Hajni szobája. Egy ágy, egy asztal székkal, az asztalon kis álló tükör, ruhás-szekrény, poszterek a falon. Öcsi az ágyon fekszik, könyvek vannak a hasán, lábánál egy nagy kupac ruha. Felváltva bámulja az ablakot és a plafont. Hajni az asztalnál ül, a szemöldökét tépi. Nyár van, nagyon meleg. A szereplők nyakában, keze ügyében zsebkendő, törülköző, azokkal törölgetik magukról az izzadságot. Az ablak nyitva, behallatszik a tücsökciripelés. Már majdnem teljesen beesteledt.)

ÖCSI (*sóhajtván*) Aah, ez a nyár végi este úgy ül rá az ember vállára, hogy egyre csak nyomja a föld felé. Mintha az ember teste ebben a nyomásban morzsáira bomlana és begurulhatna ágy alá, szék mögé, a föld repedéseibe. Csak porladunk ebben a melegben.

HAJNI Hát menj és tusolj le! Ne kínlódj már!

ÖCSI (*felül az ágyon*) Menni kéne innen. Ahol ennyi por van a levegőben, ott nincs mire várnia az embernek. A sok por csak belepiti az ember szemét, nem győzi kitörölgetni senki. A tudom is tele van ezzel a sok porral. Néha már arra ébredek, hogy nem tudok levegőt venni. Csak kinyitom a szemem, és nézek a plafon felé. A sötétben nem látom a repedéseket. De nézek fel, a plafon felé, és nem hallom a saját lélegzésemet. Biztos a portól, gondolom, gátakat emel az a por az ember torkában. Egyre csak köhögök. Ha fújna is a szél, csak még több por jönne be az ablakon. Te nem köhögysz?

HAJNI (*ültében hátrafordul, Öcsire néz*) Hallasz te engem? Hagyjál már, de tényleg... Ott van a kinti tus, menj és öntsd le magad! (*Tépi tovább a szemöldökét*)

ÖCSI Pedig annyi itt a por, hogy az izzadástól már szinte sáros a nyakam. Ez a sár húz lefelé, a föld felé... Régen nem volt ennyire meleg.

HAJNI (*hátrafordul*) Ájde, most már tényleg...! (*Szünet*) Hallod, gondoltál te már arra, hogy mi lesz holnapután velünk? Már hogy mi fog megváltozni, meg mi nem. Hogy fogsz rám nézni? Meg, hogy hogy fogsz szólítani? Mi fog változni bennünk, Öcsi?

ÖCSI Semmi. Csak porosodunk majd tovább. Nem lehet innen kitörni.

HAJNI (*mérgesen*) Aaaaaaj, hagyd már ezt a kurva port a fenébe! (*Szünet. Boldogan*) Hallod, mikor fogod már elárulni, hogy hol fogunk lakni? Mondd már el! Olyan kíváncsi vagyok! Ha belegondolok, hogy végre saját házunk lesz! Vagy lakásunk, az is jó, a lakás is jó nekem. Csak saját legyen. (*Fölemel pár ruhát a kupacból, majd ledobja a földre, rátapos*) És ne kelljen folyton mások motyóját kerülgetni.

ÖCSI Szó ami szó, én sem tudnék elférni ebben az egérlyukban.

HAJNI Egérlyuk a te valagad! Na mindegy! (*Öcsi mellé ül, kezében a tükörrel és a pinzettával. Öcsihez, álmodozva*) Reggelente, mikor már nincs kedvem kikelni az ágyból, csak fekszek és biztatom magam, hogy nincs is már olyan sok nap hátra, és eljön a szombat. És esküvőnk lesz. Minden tökéletes lesz. Minden úgy lesz, ahogy lennie kell. Ahogy minden lakodalomban lennie kell. Úgy örülök ennek előre. Eljön mindjárt a szombat. Én felveszem azt a szép ruhát, végre ki bírom majd venni a nájlomból. Még ki se vettem, mióta hazahoztuk a butikból. Nem merem. (*Nevet*) Szóval hazajövök a frizertől, fölveszem azt a szép ruhát,

kifestem magam, fölrakom az összes bémálkozásra kapott ékszere-
met, és akkor majd olyan csönd lesz, hogy szinte belereped a nyár. És
állok majd itt, a nagy csöndben, és nézem magam ebben a tükörben.
(*Mutatja, nézi magát benne, igazgatja a haját*) Nézem majd, és nem fo-
gom találni a tükörképemben a saját magamat. Mármint érted..., hogy
hogy gondolom... Ebben a csöndben majd valami megváltozik rajtam.
Úgy fogok majd mosolyogni ezentúl, mint a te kis feleséged. Nem úgy,
mint a Hajni, úgy egyszerűen. Hanem mint az Öcsi felesége. Az Öcsi
édes kis felesége! (*Megpuszítja Öcsi arcát*) Jaj, én már látom: olyan bol-
dog leszek veled!

ÖCSI Hát igen, a feleségem... Nem bírál majd továbbra is úgy mosolyog-
ni, ahogy eddig? Nekem jó vagy így. Nem kell átváltoznod. Ki tudja,
milyen leszel, ha átváltozol itt nekem...

HAJNI (*mérgesen*) Ájde már, hát mit játszod itt az agyadat? Kao nem ér-
ted, hogy miről beszélek... (*Megenyhülve*) Gondold el! Ott állunk majd
az anyakönyvvezető előtt, kivasalt ruhában. A család annyit fog sírni,
hogy vizes lesz az ingblúza mindenkinek. És mi majd állunk, fogod
a gyűrűsujjamat, és mielőtt ráhúznád a gyűrűt, nézz rám, mert lehet,
hogy látni fogod a szememben, hogy már a feleséged is vagyok. Talán
kéne magammal tükröt vinni az esketésre is, hogy meg bírjam nézni
magamat, ha majd kijöttünk az anyakönyvvezetőtől. Lehet, hogy ad-
digra már benne lesz a mosolyomban még valami, valami több. Valami
mittomén mi.

ÖCSI Hallod, ne hozz tükröt, mert a végén majd eltöröd, aztán hét év
balszerencsénk lesz. Majd megnézed magad a kirakatüvegben. Ott van
a városháza mellett a November 29. boltja, majd annak a kirakatában
megnézed magad. Abban is jól látja magát az ember.

HAJNI Jaj, Öcsi, azért kicsit tényleg lehetne több eszed! Majd állok
menyasszonyi ruhában a kirakat előtt, és a kolbászok között nézzem
meg magamat a kirakatban? Mekkora marhaság! (*Sóhaj*) Inkább áruld
már el, hogy hol fogunk lakni! Lesz nappalink? Van spájz? Merre néz
a hálószoobaablak? Mondjad már el végre!

(*Hirtelen, kopogtatás nélkül bejön Hajni anyja, nagynénje és nagymamája.
Arankán látszik, hogy nagyon jókedvű, Veronka fintorog, a Nagy úgymód tartja
magát, mintha gróflenne.*)

VERONKA Na, akkor ide bírjuk majd tenni azt a dusekot. Fölfűjjuk, és
ahogy én számolom, pont marad annyi hely, hogyha az ember reggel
felkel és felül az ágyban, le tudja tenni a talpait. Még egy férfitalp is
idefér, ha jól nézem. Le tudja tenni a talpait, és el tud jutni úgy az ajtó-
ig, hogy ne botoljon bele semmibe.

ARANKA (*Veronka mellé áll, útközben belerúg Hajni székébe*) Na, menjél már arrébb, lányom, hát mit ülsz a lábam alá, nem látod, hogy jövök?

HAJNI (*mérgesen*) Naa, anya! Ne lökdössél már! Hát látod, hogy szedem a szemöldökömet! Majdnem magamba csíptem!

ARANKA Na, csipkedd magad arrébb! Dolgunk van.

VERONKA Ë, be fog férni ide az a dusek, szerintem.

ARANKA Nem tudom... Ha ide még benyomorítod azt a dusekot, nem fognak tudni kijönni az ágyból. Meg nem tudom, nem kéne-e másik szobába tenni őket? Azért mégiscsak. Fáradtak lesznek. Ebben a kis szobában meg, hiába nyitod ki az ablakot, sosincs elég levegő.

ÖCSI Ugye? Ugye? Én is mindig ezt mondom.
(*Elámulva ránéznek Öcsire. Csönd.*)

ARANKA Öcsikém, hát te itt vagy? Nem is láttunk.

ÖCSI Hát itt vagyok. Hogyne lennék?

ARANKA Hát szervusz!

ÖCSI Jó napot!

NAGYI Jó estét!

ARANKA Úgy elbújtál itt, ebben a szobában, hogy nem is vettelek észre.
(*Nevet*)

ÖCSI Pedig kicsi a szoba.

HAJNI Kicsi a ... (*Kuncog*)

NAGYI (*jelentősegteljesen köhög*)

VERONKA (*Hajnihoz*) Ha beszélne veled a Nagyí, most azt mondaná, hogy vigyázz a szádra!

HAJNI De nem beszél.

NAGYI Pffff...

VERONKA Mondom mondaná, hogy vigyázz a szádra!

HAJNI Mindegy, kicsi a szoba, de az esküvő után, az új házban fogok lakni, ahol lesz nagyszobánk meg kisszobánk meg nappalink, ugye, Öcsi?
(*Nevet*) Jaj, meglásd, majd mi olyan boldogok leszünk! Igaz, Öcsikém?

ÖCSI Megöl ez a meleg engem. Egész nap törlöm magam, ez már a harmadik zsebkendő, amiből csavarni lehet az izzadságot. Hiába törlöm, egyre csak gyöngyözik a homlokomon. Ez már a harmadik majicám, a másik kettő már csupa izzadság. Bár, asszem, már ez is...

HAJNI (*leül Öcsi mellé az ágyra*) Nem baj, nászajándékba majdcsak kapunk ventilátort. Valamelyik fukar rokonodtól. (*Nevet*)

ARANKA Jaj, én is úgy leizzadtam ebben a gondolkodásban... A ventilátor az egyik legpraktikusabb ajándék, én mondom.

VERONKA (*épésen*) Na, ha olyan praktikus vagy, akkor mondd meg, hogy hova tegyük a dusekot, drága Arankám!

ARANKA Ha ide még benyomorítod azt a dusekot is, nem fognak tudni kijönni az ágyból. Nem fér itt el egy férfi talpa.

ÖCSI De hát én nem alszok itt. Megyek haza.

NAGYI Hát még jó, Öcsikém, ettől nem is féltünk. Hazamennél te akkor is, ha nem akarnál. Nem rólad van szó. De a dusekot le kell rakni valahova, mert most már nagyon unom ezt a témát.

HAJNI De minek ide a dusek?

VERONKA Azon fogsz aludni. Találj egy helyet, ahol nem leszel láb alatt.

NAGYI *(röhög, Veronka ránéz, abbahagyja)*

HAJNI Miért aludnék én a dusekon?

VERONKA Mert ma jönnek a Sándorék, ők itt alszanak majd a te ágyadban, te meg a dusekon.

HAJNI Miért ők alszanak az én ágyamban? Nekem ki kell pihenni magamat!

VERONKA Ők meg egész nap autóztak Münchenből haza. Ők még fáradtabbak, mint te. Tudod te, milyen messze van az a München? Több mint ezer kilométer! Vagy lehet, hogy több mint tízezer kilométer! Utaztál te már olyan messzire? Hát persze, hogy nem. Akkor meg bírsz aludni a dusekon. Mellesleg, tudtommal nem is csináltál semmit egész nap. Mire föl vagy olyan nagyon fáradt?

HAJNI De hát nekem lesz esküvőm! Hol a fenében aludnék, ha nem a saját ágyamban?

NAGYI *(jelentősegteljesen köhög)*

VERONKA Ha a Nagyí beszélne veled, most azt mondaná, hogy a padlóról is férjhez bír menni az ember, még döngölt padlóról is mennek férjhez emberek, úgyhogy bírsz te is egy dusekon aludni pár éjszakát. Attól még ki tudod mondani az igent, hogy éjjel megnyomja kicsit a válladat a padló. Örülj, hogy parketta lesz a dusek alatt, nem döngölt föld!

HAJNI Mi az, hogy pár éjszakát?

ARANKA Ma érkeznek. Sándor azt mondta, egy nappal előbb jönnek, hogy meg tudja mutatni Ulrikének a várost.

ÖCSI Mit mutat rajta neki? A Petőfi brigád emléktábláját? Nem város ez. Csak egy poros, bűdös falu, ahol kurva meleg van. *(Legyezi magát)*

NAGYI *(ellágyulva rámosolyog Öcsire)* Sokat kell még neked tanulni, Öcsikém. Inkább tussolj le a kinti tussal, ha már ennyire meleged van! De tényleg. Nyugodtan. Van még víz benne. Nagyon kellemes. Én már leöntöttem magam. Ebben a melegben nem is marad más öröme az embernek, csak a kerti tus meg a locsolócső.

ÖCSI Hát de nem bírok letusolni. Mennem kell haza. Majd otthon. Legalább majd száraz majicát bírok fölvenni.

HAJNI Nem mész te sehová! Most akarnak kitenni az ágyamból, te meg hagyod. Hát állj már ki mellettem egyszer az életben!

VERONKA Na, ne keverd bele szegény Öcsit! Elég vagy te magadnak ehhez.

ARANKA *(átkarolja Öcsit, cirógatja)* Öcsikém, menjél csak. Bár, hallod, jó lenne, ha fölfújnád nekünk ezt a dusekot. Mi nem nagyon bírjuk, csak fölváltva.

VERONKA *(fintorogva)* Ez férfimunka, nem is nekünk kéne ezt csinálni. Nincs akkora tüdők, mint neked. Nem nekünk kéne itt szédelegni a sok fújástól. *(Szúrósan Öcsire néz)*

NAGYI Jaj, Öcsikém, fújjad már föl! Te olyan erős vagy! Végre van egy férfi ebben a házban.

ÖCSI *(kihúzza magát, büszkén)* Hol az a dusek, fölfújom akkor...

HAJNI Te csak ne fújjál föl semmit!

VERONKA Mindjárt hozom. *(Kimegy)*

ARANKA Na, de várjál. Ne itt fújd föl. Hajnikám, dönts el végre, hogy hol akarsz aludni. Mert ha itt fölfújuk, akkor nem fog kiférni ezen a kicsi ajtón. *(Méretegeti a padlót)* Szerintem ide éppen befér. De kiférni nem fér ki az ajtón.

HAJNI De én az ágyamban akarok aludni, nem a földön! Esküvőm lesz! Az én nagy napom. Nekem kell az ágyamban aludni, én leszek a menyasszony, nem az Ulrike!

VERONKA *(visszajön a szobába, Öcsi lába elé dobja a dusekot)* Itt van. *(Hajnikához)* Ugyan már, mit kínolsz? Minek neked a saját szobád, most már sosem lesz saját szobád, mindent meg kell osztanod ezentúl. *(Cinikusan)* Betegséget, egészséget, ágyat, dusekot...

HAJNI De addig, amíg itt vagyok, nem akarok megosztani senkivel se semmit.

VERONKA Hát, pedig muszáj lesz. Csak ne lennél ennyire önző! Ez a modern nevelés miatt van, Arankám. Ha nem lennétek annyira újíto-sak, akkor minden a helyén lenne.

HAJNI Hát épp ez az! Itt semmi sincs a helyén. Így is minden közös ebben a rohadt házban, az embernek nincs helye, hol magában lenni. Minden szanaszét van ebben a házban, és mindenki mindenhová beül, vagy most már, ne adj isten, be is fekszik! Mintha egy nagy szoba lenne ez az egész ház. Nézd meg, mindenütt csak a te cuccaid vannak! *(A nagy kupac ruhára mutat)* Ezeket is, vidd már be a ti szobátokba!

VERONKA Holnaputántól ez lesz az én szobám.

HAJNI Mi van?

VERONKA Igen, én kapom a te szobádat, ha már férjhez mentél. Én költözök be ide. Végre nem kell majd anyámmal lakni!

NAGYI *(köhög)*

VERONKA *(Nagyira fintorog. Hajnihoz)* Alig várom, hogy elköltözz! Úgyhogy már el is kezdtem áthordani a holmimat. Hogy könnyebb legyen. Neked is könnyebb lesz így. Nem kell majd sírjál, hogy el kell költöznöd. Én csak megkönnyítem neked azt, ami nehéz.

HAJNI Nekem te ne könnyítsél meg semmit! Ez még az én szobám, és még nem mentem férjhez, addig az én szobám lesz, és addig vidd ki a cuccaidat a szobátokba!!!

ARANKA Jól van, Hajni, nyugodj meg. *(Veronkához)* Ez azért lehet, hogy mégiscsak túl korai volt, Veronkám.

VERONKA Mihez képest, Arankám?

NAGYI *(köhhint)*

VERONKA *(Arankához)* Ha anya beszélne veled, most azt mondaná, hogy nekem van igazam. Jobb minél előbb túlesni azon, ami vár ránk. Ha az ember csak húzza-nyúzza, halasztja a dolgokat, amik így is, úgy is be fognak következni, az csak a gyávaságot hizlalja a lelkében. Menjünk neki a problémának, szeljük ketté, mint a disznót, és nézzük meg, mit tudunk kihozni belőle!

ÖCSI *(elismerően)* Ezt milyen szépen mondta Veronka néni!

VERONKA Köszönöm! Na fújjad!

ARANKA *(Hajnihoz)* Na jól van, jól van, Bogaram, nyugodj meg, bírsz ebben a szobában is aludni, de értsd meg, hogy a dusekon kell aludnod, mégsem várhatjuk el Sanyitól és Ulrikétől, hogy egy kicsike dusekon nyomorogjanak ketten. Majd ők alszanak az ágyon, te meg a dusekon.

HAJNI *(sír)* De ez így nem normális... Ez az én ágyam... Normális életet akarok!

ÖCSI *(sürgetőleg)* Most akkor fújjam, vagy menjek? Nagyon izzadok, szeretnék már hazamenni...

VERONKA Fújjad!

HAJNI *(hirtelen abbahagyja a sírást, fenyegetően Öcsihez)* Ne merészed fölfújni!

ÖCSI Most mit csináljak?

ARANKA Fújjad. Na de hova fújjad? *(Elgondolkodik)*

ÖCSI *(kezébe veszi a dusekot, nézegeti, de nem fújja föl. Legyezi magát vele)*
Ez elég jó kis dusek. Le bírjuk majd vinni magunkkal a tengerre? Épp jó lenne lebegni rajta a nászutunkon.

ARANKA Le hát. *(Gondolkodik)* Bár, ha most jobban belegondolok, mégiscsak jobb lenne, ha kint fújnánk föl, hogy azért mégis... érted, hogy tudjanak, vagyis hogy hát tudják... élvezni az ittlétet...

HAJNI Én nem akarom, hogy az én ágyamban élvezzék az ittlétet!

VERONKA Na, azért most már tényleg elég legyen! Mégiscsak a násznapod lesz, hát belegondoltál te, mekkora ajándékot fog ő neked hozni?

ÖCSI Hát legalább egy frizsidert.

VERONKA Vagy kettőt!

ÖCSI *(felröhög)* Két frizsidert!

VERONKA Mármost kettőnek az árát adja majd nektek. Legyél már egy kicsit rendesebb! Jönnek itt neked örömmel, ennyit utaznak, csak miattad, hozzák a nagy ajándékot Németországból!!! *(Felemeli mindkét kezét, hogy úgy magyarázzon)* Hát kinek van még németországi násznagya? És akkor te nem akarsz annyit megtenni értük, hogy a földön alszol? Na ugye!

ARANKA Ki fog férni az ajtón ez a dusek, nem olyan nagy. Egy ember is alig fér el rajta, nemhogy az ajtón ne férne ki. Na fújd föl, Öcsikém, elég most már ebből a teszetszaságból. Haladjunk!

ÖCSI *(elkezdi felfújni)*

ARANKA Hülye ötlet volt, hogy ide tegyük a dusekot. Hogy is gondoltam?

VERONKA *(epésen)* Én megmondtam...

(Szünet, csak Öcsi fújása hallatszik, mind nézik.)

VERONKA Bár tudnám, hogy mikor érnek ide!

ÖCSI *(abbahagyja a fújást. Törölgeti zsebkendővel a homlokát. Kissé libegve)*

Hú, de kidöglöttem. Pihenek egy kicsit.

VERONKA *(Nagyihoz)* Nem telefonáltak?

NAGYI *(hallgat, fintorogva néz Veronkára)*

VERONKA Tudtam. Pedig bírtak volna szólni, hogy hányra várjuk őket.

Biztos megálltak enni valahol. Aki külföldön dolgozik, az nem visz szendvicset az útra, hanem szép étteremben eszik, rendesen, levest, főtt ételt. Meg persze megkávézik. Kis süteményeket is vesz a kávéhoz.

Mert tellik rá. Hány óra lehet az út?

ÖCSI Szerintem úgy 32.

VERONKA Nincs annyi. *(Kissé meghatottan)* Sándornak nagyon gyors autója van. Rendkívül gyors. Csak úgy száguld vele. Szinte már repül!

Na, Öcsi, fújjad tovább! Nem kell ennyit pihenni!

(Öcsi elkezd újra fújni a dusekot, a többiek nézik.)

48 HAJNI *(kifakad)* De ez így nem normális...

ÖCSI Nekem most már tényleg mennem kell. *(A földre dobja a félig felfűjt dusekot, elindul kifelé)* Csókolom, jó éjszakát! *(Sorra megpuszítja az összes nőt, Hajnit is, elindul kifelé)*

HAJNI *(jó hangosan sír)*

ÖCSI *(visszalép az ajtóból, megcsókolja Hajnit)* Ájde, ne sírjál már, jó?! *(Megdörzsölgeti Hajni felkarját, kényszeredetten mosolyog, megvonja a vállát, majd kimenekül a szobából.)*

HAJNI Az apja faszát, megy ez is haza. Hova siet, mikor nekem szükségem lenne rá?

ARANKA Hagyjad csak, hadd menjen. Inkább segíts kivinni a dusekot, majd a nappaliban fölfűjod.

HAJNI Én? Pont én?

VERONKA Neked még fiatal a tüdőd. Látszik, mert annyit tudsz károggni...

(Mind ki.)

2. felvonás – Kikérés

(Hajniék háza előtt vagyunk. A kertben ül Aranka, Veronka, Nagy, mindhárman kötnek. Hajni le-föl sétál idegesen a kertben, lesi, hogy jönnek-e már Öcsiék. A Kamerás a kertbe kitett asztalnál ül, pogácsát eszik, iszogat. A vőfély kigombolt ingben napozik egy nyugágyon.)

VERONKA Én mondtam, hogy rendeljünk ide is zenészeket. De ti csak spóroltok mindenen. Szégyen, itt ülünk a legnagyobb csöndben, csak a csámcsogást hallani.

HAJNI Hol vannak már?

ARANKA Ne aggódalmaskodjál, kislányom, majd mindjárt meg fognak jönni.

VERONKA Tán sürgős a férjhezmenés? Ha eddig tudtatok vele várni, már nem mindegy, hogy késik-e vagy se?

HAJNI Már tíz perce itt kéne lenniük. Megölöm az Öcsit.

ARANKA De csak esküvő után öld meg. Inkább legyél özvegy, mint vénlány!

NAGYI *(krákog, visszafogottan)*

VERONKA Nagyanyád üzeni, hogy dobj le egy pálinkát.

KAMERÁS *(Hajni mellé áll, odaadja neki a saját kupicáját)* Nesze, Hajni, igyad ki. Majd nézem én is, hogy jönnek.

HAJNI *(nem veszi el a pálinkát, fintorog, tovább lesi Öcsiéket)* Nem hiszem el...

VŐFÉLY Ne idegeskedjen drága jó menyasszony,
Hajadon perceiből egyet se mulasszon!
Üljön inkább mellém, napozni egy kicsit,
A nászéjszakára szépen barnítsa bőgyeit!

HAJNI Mit mondott?

VŐFÉLY Asszem kéne írnom vőfényverset a késő vőlegényekről is... Változik a világ, nekem meg vele együtt kell változnom. Egy vőfény mindig legyen naprakész, ha modern az esküvő, legyen a vőfény is modern. Mindig ezt mondom.

ARANKA Inkább napozzon tovább szép csendben. Minek jött ilyen korán, miért nem várta meg a Kovácsékat, ahogy illene?

VŐFÉLY Blablabla, mit ért maga ehhez? Ez művészet, nem csak szakma. Ebből nem lehet kilépni, hogy na majd most józanul gondolkodok, hogy hogy is legyen. Nekem ez ösztönből jön. Erre születni kell. Ez egy adomány a jóisten... *(Félbeszakítják)*

KAMERÁS *(félbeszakítja a Vőfélyt)* Már látom őket, ott jönnek!

HAJNI Hol? Hol?

ARANKA *(eldobja a kötést, felpattan, a Kamerás mellé áll)* Látom őket én is. *(Veronkákhoz)* Na, ájde, gyerünk, készüljetek, készüljetek, mindjárt itt vannak. De miért nem zenével jönnek?

VERONKA Spórolásak ezek is.

(Vitakozás hangjait halljuk, lassan megérkezik Petónia, Léna, Mihály a zenészekkel, akik nem zenélnek.)

PETÓNIA *(közeledés közben, Mihályhoz, mérgesen)* És amúgy meg ne pofázz velem, hát minek képzeled te magadat? Mire föl kensz rám állandóan mindent. Inkább nézz szét a saját nadrágodban, hogy mi hol van! Te görény! *(Megérkeznek, a legszívélyesebb hangon, mintha minden rendben lenne)* Hát jó napot, jó napot! Ideértünk végre.

(Megérkeznek, de nem mennek be a kapun, a kerítésen keresztül köszöntik egymást, a zenészek lepakolnak a kerítés külső felén. Mindenki pusztit ad egymásnak a kerítés fölött, áthajolva. Pálinkát adnak ki nekik.)

HAJNI Csókolom, hol az Öcsi?

ARANKA Isten hozta magukat nálunk! Egy-két kupicát?

MIHÁLY Isten éltesse a szép menyasszonyt! *(Megpuszítja Hajnit)*

HAJNI Csókolom, köszönöm, magát is, az Öcsi hol van?

(Hallgatnak.)

HAJNI Nem fog jönni? Ne mondja már, hogy nem fog jönni! Na, mondjon már valamit!!

MIHÁLY Hát, jönni fog, majd jönni fog mindjárt. Kicsit késik. Tudod, milyen alapos.

PETÓNIA *(Mihályhoz)* Lassú.

MIHÁLY Tudod, milyen precíz...

PETÓNIA *(Mihályhoz)* Lajhár.

MIHÁLY Csak készül, kicsit sokáig készül...

PETÓNIA *(Mihályhoz)* Tapír! *(Hajnihoz, erőltetett mosollyal)* Nagyon lassú az én gyerekem. Nyugodjál le, Hajnikám, jönni fog. *(Elfordul tőle)*
Én mondtam, hogy maradjunk ott vele. Legalább te meg én, Léna.

LÉNA *(cigi lóg a szájából. Ránéz Petóniára, kifújja felé a füstöt, mosolyog rá)*

PETÓNIA Ott kellett volna maradni, hogy segítsünk neki felöltözni.
Úgyse képes semmire sem ez a gyerek egyedül. Ha nem kellett volna annyira sietned, Mihály, most nem állnánk itt, mint libák a hajnalhasadásban.

MIHÁLY *(idegesen)* Jó, akkor mondd csak erre is nyugodtan, hogy ez is megint az én hibám. Hogy ez a szerencsétlen gyerek képtelen fölvenni egy nadrágot, zakót, nyakkendőt kötni rendesen, meg befűzni a cipőjét és elkészülni időben. Ez is mind az én hibám, mondjad csak. *(Leül a kerítés előtti padra)*

PETÓNIA Miért nem mondtam előre, hogy így lesz? Minek kellett annyira sietnünk? Itt akartad megvárni a fiadat, hogy az egész falu nézze, hogy a helyi közösség elnöke hogyan várakozik? Tudtad, hogy ez a gyerek csak trénerkát képes fölvenni egyedül. Pont olyan mendrovác, mint te!

MIHÁLY *(Lénához)* Adj egy cigit nekem is!

LÉNA *(a szájába vesz egy cigarettát, meggyújtja, Mihálynak adja)* Tessék.
(Petóniához) Ne idegeskedj, majd mindjárt itt lesz. Kicsit több idő kell neki, ennyi.

MIHÁLY Nem idegeskedek, csak a volt feleségem aggat.

PETÓNIA Ájde, hallgassál már, mert a szádba lépek!

VERONKA *(rokonaihoz)* Na, ezeknél is van baj...

(Aranka, Veronka és Nagy kuncognak.)

MIHÁLY És maguk hogy vannak? Bírják ezt a nagy hőséget?

HAJNI *(kétségbeesetten)* Hol az isten kínjában van ez a hülye Öcsi? Én ezt nem bírom már idegekkel! Hol késik? Ez nem normális! Ez az egész így nem normális.

PETÓNIA Pfffff... Na itt van, most már ez is ki van akadva.

MIHÁLY Jól van már, nyugodjon meg már mindenki, majd mindjárt megérkezik. Csak várni kell kicsit. Na.

PETÓNIA *(Mihályhoz)* Ez a gyerek pont olyan, mint te. Semmit sem képes egyedül elintézni. Pont, mintha csak téged látnálak. Ki van rakva az ágyára a kivasalt öltöny, de biztos ott áll és gondolkodik, hogy mit

vegyen föl. Vagy hogy melyikkel kezdje. A zoknival? Vagy rögtön az inget vegye föl? Katasztrófa!

MIHÁLY Hát miért nem tanítottad meg rendesen fölöltözni?

PETÓNIA Mindent nekem kell csinálni? Hát te talán nem tudtad volna megtanítani? Majd még én járjak utána ennek is! Pont olyan, mint te. Te mendrovác, te!

(Arankák lassan visszaülnek, nagyon elmélyülten kötnek, Petónia tovább sétál fel-alá.)

VERONKA *(súgdolózva Nagyihoz és Arankához)* Na, ez a Hajni is tud ám választani. Ilyen balfékhez hozzámenni...

ARANKA Hallgass már, Veronkám, még meghallják! Aztán lóttek az esküvőnek.

VERONKA Hát, csak hallják is meg. Főleg ez a két asszony... Hogy ki vannak dekorálva! Csak hallják is meg. Ha már ennyire nem szégyellik, hogy balfék a fiuk, akkor azt se szégyelljék, ha én... *(Félbeszakítják)*

NAGYI *(fulldokolva köhög)*

VERONKA *(epésen)* Jól van, jól van már, anyám! Értelek. *(Hátba veregeti Nagyit)* Csak meg ne fulladj!

ARANKA *(suttogva)* Halkabban, Veronkám! Tudod, hogy mindenki arra gondol, amit akar. *(Jó hangosan a másik család felé)* Hát, még mindig nagyon meleg van. Pedig azt mondták, hogy mára enyhülni fog kicsit. Még a verebek is izzadnak a fákon. Csoda, hogy nem potyognak le ebben a melegben.

NAGYI Az én esküvőmön esett.

PETÓNIA A mi esküvőnkőről Mihály elkésett.

LÉNA *(Petóniára kacsint)* Tiszta apja ez a gyerek, mondom én. *(Leül Mihály mellé, a vállát simogatja, de Petóniára néz.)*

PETÓNIA Nekem kellett visszamenni a házhoz, hogy megkösse a nyakkendőjét. Mert az nélkül nem tudott elindulni. Mintha a világ leállt volna forgásában, ha kibontott nyakkendőben indult volna el otthonról.

MIHÁLY Jól van már, hát meddig fogsz még ezzel egzecéroztatni?

PETÓNIA *(megáll, ránéz Mihályra, egészen közel hajol hozzá)* Szerinted én egzecírozlak téged?

LÉNA A mi esküvőnkőről is késett a Mihály. Igaz, nem olyan sokat.

PETÓNIA Igen, mert akkor már rögtön a házhoz mentem, a városháza helyett, hogy megkösse a nyakkendőjét. Utána én vittem a városházához, az én autómon. Úgyis csak eltévedt volna.

52 MIHÁLY Nem tévedtem volna el.

LÉNA *(nevetve ráhajtja fejét Mihály vállára)* De igen. *(Megsimogatja Mihály arcát, mintegy vigasztalásképp)*

HAJNI Nem értem, hogy hol lehet. Hol a fenében lehet?

MIHÁLY Hát, kislányom, senkinek sem nincs fogalma róla. Majd jönni fog, nyugodjál meg!

HAJNI *(nyugtatta magát, de feszülten)* Nem baj, majd boldogok leszünk. *(Szünet. egyre idegesebben)* Meddig várjunk még rá? Én vagyok a menyasszony, nekem kéne sokáig készülni, nem neki. Nem fogunk odaérni az anyakönyvvezetőhöz.

ANYAKÖNYVVEZETŐ Hozzám?

HAJNI Jaj! De megijesztett.

ANYAKÖNYVVEZETŐ Jöttem, hogy megnézzem, hogy jönnek-e már. Unom magam a városházán. Miért nem jönnek már, hogy összeadjam magukat?

HAJNI Mondtam, hogy el fogunk késni!

ANYAKÖNYVVEZETŐ Nem, még nem késnek. Csak gondoltam, bírnánk előbb tülesni rajta. Igazából mennék már, Felsőhegyen ma főzőverseny van. Birkapaprikásokat főznek.

(Csönd)

ANYAKÖNYVVEZETŐ Amúgy mire várnak?

PETÓNIA Csodára! Mégis, mire várnánk? A fiamra. Késik.

ANYAKÖNYVVEZETŐ Hajjaj... nem jó jel, ha késik.

MIHÁLY Ugyan már Imre, ne legyen babonás!

ANYAKÖNYVVEZETŐ Nem vagyok én babonás, csak láttam én már sok mindent...

MIHÁLY Na, hallgasson már el!

(Csönd)

ANYAKÖNYVVEZETŐ Gondolom, én ráérek. De csak fél ötig. Igazság szerint mennék már. Nagyon meleg van bent a városházán. Nincs szigetelés. Azért is jöttem inkább ide ki magukhoz. Legalább sétáltam egy kicsit.

PETÓNIA Majd mindjárt itt lesz, bírja még ki egy kicsit! Tudtommal ötig dolgozik szombaton.

ANYAKÖNYVVEZETŐ Jól van, hát várok én. Semmi dolgom, mondom. Csak mondom, mennék már. De mondom, bírok még várni. *(Szünet)* Bár nekem az is jó, ha azt mondják, hogy úgyis azt mondaná, hogy igen. Mégiscsak a helyi közösség elnökének a fiáról van szó. *(Meghajol Mihály felé, majd halkabban)* Ha gondolják, elintézhetjük így is. Én elhiszem maguknak, hogy úgyis igent mondana. *(Hangosan, vidáman)* Mindig mindegyik igent mond. Hehehe... Elég unalmas. De

hát a törvény az törvény, ugyebár, Mihály elvtárs? *(Meghajol Mihály felé, majd halkabban)* De én maguknak elhiszem, hogy igent mondana. Úgymond üzeni, hogy igen. Úgyhogy kivételt is tehetek. Kírom a papírt, aztán a kedves fia majd bejön a jövő héten aláírni. Vagy hát... oda is bírnánk hamisítani, ha gondolják...

HAJNI *(sírósan)* Nem akarok hamisítvány házassági levelet! Ez így nem normális!

VERONKA Na, itt van nektek a modern világ! Örülhetsz, Hajnika, hogy ilyen modern esküvőd van. Nem is kell hozzá vőlegény! Milyen jó!

PETÓNIA Tetszik magának, mi? Így talán maga is férjhez tudna végre menni, nem? Veronka, drága!

MIHÁLY Na de kérem! Elég legyen! Nem hamisítunk semmit. Mindjárt itt lesz a fiam! Várjon kicsit.

ANYAKÖNYVVEZETŐ Jól van, hát várok én. De ha 4-re sem ér ide, akkor mondom, majd a jövő héten megoldjuk valahogy.

HAJNI *(sírósan, mérgesen)* Nem hiszem el... Már rég itt kéne lennie. Ennek az egész esküvőnek jól kéne sikerülnie. Megígérte Öcsi, hogy minden rendben lesz. Nem hiszem el...

PETÓNIA Hát én sem... Ez a te véred, Mihály, ez a te mendrovác véred!

MIHÁLY Hát persze, kend csak rám, ahogy szoktad!

PETÓNIA Jaj, hallgass!

(Csönd. Várákznak. Hirtelen a zenekar elkezd zenélni, majd kisvártatva megérkezik Öcsi, vizes a haja, nincs rajta nyakkendő. A zenére felpattan mindenki, csak a Vőfély öltözik komótosan, lassan gombolja be az ingét.)

HAJNI *(leinti a zenekart, mérgesen)* Öcsi, hol az anyád kinyájában voltál?

ÖCSI Hogyhogy hol voltam? Még csak most van négy. *(Hajnihoz)* Úsztam egyet, és még le kellett tusoljak. Ilyenkor a legjobb a strandon. Elég friss a víz. Lemossa az emberről az összes port...

HAJNI Hagyd már azt a kurva port! Te úszni voltál? Hát normális vagy?

ÖCSI Igen. Ahogy tegnap mondtad, hogy majd megváltozunk, meg lesz valami új a szemünkben... Hát arra gondoltam, hogy ilyen napon az ember úgy menjen nőszülni, hogy előtte megtisztítja magát teljesen a portól. Gondoltam, kimegyek a tóra, lemosom magamat, mint ahogy keresztelkedéskor szokják lemosni az embert. Beleálltam a vízbe, kitértam a két karomat, és akkor fröcskölni kezdtem a képemet. Elég hideg volt a víz, mert nagyon sütött a nap, meg kicsit sokáig álltam a vízben, még kitaláltam, hogy majd fröcskölni fogom magamat. Közben jól fölforrósodott a fejem. És akkor megfröcsköltam magam, és az olyan volt, minthogyha a lelkemet tisztítottam volna meg. Most itt

állok, ide bírok állni, tiszta képpel és lélekkel, hogy akkor jöjjön az a jó változás, amit mondtál.

HAJNI *(visszafojtott agresszióval, biggadságot színelve)* Te azért késtél, mert fröcskölted a tó vizével a képedet?

ÖCSI Most mit pattogsz ennyire? Utána letusoltam. Biztos ami biztos. Kicsit bűdös az a víz. Aztán már bántam is, hogy nem a bazenra mentem, de gondoltam, spórolok. Mondtam a kondukternek, hogy ma van az esküvőm, adott ingyéjegyet. Még gratulált is.

HAJNI *(majd szétveti a düh)* A kondukter?

ÖCSI Az, igen. Na de mindegy. Amúgy sincs még késő. Tíz perc alatt odaérünk. Négy óra volt megbeszélve. Itt írja a meghívón. *(Mutatja)*
(Mind előveszük a meghívót a zsebükből, nézik, hallgatnak.)

VERONKA Te küldtél magadnak is meghívót? Érdekes...

MIHÁLY Na jó, mindegy, most már itt vagy, mind itt vagyunk, induljunk meg.

ANYAKÖNYVVEZETŐ *(enyhe iróniával)* Hát, végül is, mondom, én ráérek...

ÖCSI Jé, az anyakönyvvezetőt is meghívtátok?

HAJNI, Dehogy hívtuk meg, eljött megnézni, hogy hol vagy már, miért késünk!

ANYAKÖNYVVEZETŐ Nyugodjon meg kedves menyasszony, nincsenek elkésve, mondom. Bár lassan meg kéne indulni már...

ARANKA *(félbeszakítja)* Nem indulunk, még most jön a kikérés. Maga sosem volt még lakodalomban? Hogyhogy nem tudja a menetrendet?

ANYAKÖNYVVEZETŐ Akkor tudnának addig adni valamit enni?

Majd leülök és kivárom. *(Leül, eszik)* Na, kezdik már?

HAJNI Nem, még nem lehet, a násznagyok még nincsenek itt.

ÖCSI *(dühösen)* Hát hol vannak? Mi az, hogy még nem értek ide? Hogy képzelik?

VERONKA Sándorék elmentek...

ARANKA *(beféjezi Veronka mondatát)* ... élvezni az ittlétet.

HAJNI *(dühösen Öcsihez)* Mert megunták a várakozást.
(Távolról hangok hallatszanak, majd egyre közelednek.)

SÁNDOR Siehst du, Ulrike? Es ist der schönste Baum der Welt. Es heisst vadgesztenye. *(Erősen artikulálva)* Vad-gesz-te-nye.

ULRIKE Ja. Verstehe ich... Fatkesztene?

SÁNDOR Já, az az! *(Rámosolyog kényszeredetten. A násznéphez)* Hát sziasztok! Jó napot, jó napot! Ácsorgunk, ácsorgunk? *(Sorra megölel mindenkit a saját családjából.)*

ULRIKE Guten Tag!

VERONKA, ARANKA, NAGYI, HAJNI, ÖCSI Guten Tag, Urrike!

(Mosolyognak egymásra.)

ÖCSI Ez itt az én családom.

MIHÁLY Az enyém. Mihály vagyok. A helyi közösség elnöke. Ez pedig itt a feleségem, Léna. Ez pedig a volt feleségem, Petónia.

SÁNDOR Sándor vagyok, Münchenből. Örvendek. Ez itt pedig az én drága feleségem, Ulrike.

ULRIKE Guten Tag! Freut mich sie kennenzulernen!

(Lekezelnek mindannyian. Majd állnak, mosolyognak a föld felé, kínos csöndben.)

MIHÁLY *(hangosan Ulrikéhez, hátba úgy érti, hogy mit mond neki, ha hangosan mondja)* Hát igen. Nagy nap ez a mai. Nehéz volt pont mára időpontot kérni a városházán. Olyan meleg van, hogy le akarnak mondani minden esketést. De nekem ez nem nagy kunszt.

ULRIKE Kunst? Ach so! Er ist ein Künstler? Sehr gut, sehr gut!

SÁNDOR Nein, er ist der... der Lokal... Weisst du? Der... ööö... Etwas. Mittudom én. Er ist ein Künstler. Ja.

ULRIKE Ach so. Ich verstehe. Aber welche Art von?

SÁNDOR *(lerázva)* Ja. Ach, ja!

KAMERÁS Itt az anyakönyv, elhoztam!

ANYAKÖNYVVEZETŐ Na, akkor cseréljünk!

(Kamerát és könyvet cserélnek.)

MIHÁLY Hát, talán akkor kezdjük el.

ÖCSI Nem bírjuk, még nincs itt a Géza bácsi.

GÉZA *(feltűnik a kerítés mögött, felkel a nyugágyból)* Itt vagyok. Eddig is itt voltam. Csak napoztam kicsit. Épp szépen lehet barnulni.

VŐFÉLY *(elismerően)* Ugye, ugye? Na, öltözzön, készüljünk!

(Mindenki rendbe szedi magát, készülődnek a szertartáshoz, a zenekar rákezd.)

VŐFÉLY *(megigazítja a kalapját, Gézától elkapja a vőfélybotot)* Tarts kormányt, muzsikus! Adjisten jó napot!

ARANKA Adjon, adjon, maguknak is adjon! Osztán, mi járatban erre?

VŐFÉLY Szerelmes e jó madár, jöttünk, hátha a párját itt találjuk!

ARANKA Jőjenek béjebb!

(Bemennek az udvarba.)

VŐFÉLY Adjon a jóisten szerencsés nagy napot,

Adjunk hálát neki, hogy felvirradhatott.

Tegnap este már mink összegyűltünk szépen,

Készültünk egyre erre a lánykérésre.
Nagy vidáman jöttünk, nótával, énekkel,
Ne fukarkodjanak a pálinkával, krémmel!
Eljöttünk, hogy a lányukat most szépen kikérjük,
Elvigyük esketni, bár az eskető is eljött.
Úgyhogy bírunk maradni itten helyben szépen,
A menyasszonyunkat most elénk vezessétek!

ARANKA Milyen úton jöttetek?

VŐFÉLY A szerelem útján!

(Nagyi sírni kezd, Aranka belékarol, pityeregnek.)

SÁNDOR Oszt hány-e még a harminckettő?

VŐFÉLY Harmincegy, mert verekedni voltam Csantavéren.

SÁNDOR Na, de mikor volt Ádámnak az utolsó boldog éjszakája?

VŐFÉLY Mielőtt elvette Évát!

SÁNDOR Osztán Öcsinek megvolt-e az utolsó boldog éjszakája?

VŐFÉLY Még boldogabb lesz a mai! Kiadják-e a menyasszonyt?

SÁNDOR Hát nem tudom, mit adnak érte cserébe?

GÉZA Itt van ni egy százdináros! *(Nyújtja Sándor felé)*

SÁNDOR *(eltolja a kezét)* Kevés, kevés! Ennyi pénzért mi nem adjuk.

Olyan szép a menyasszony, sokkal több pénzt ér!

GÉZA Itt van ni két százdináros!

SÁNDOR Még hogy százas! Még hogy dinár! Hát hol vannak a márká-
itok?

GÉZA Van itt márka, csak ha odaadjuk, mi marad a vőlegénynek?

SÁNDOR Mi maradna, mi maradna? Gyönyörű szép menyasszont kap
érte cserébe! Tud ez főzni, mosni, vasalni, fiatal még, sok gyereket fog
szülni! Hol vannak a márkáitok?

GÉZA Itt vannak ni! Itt van ötszáz márka! Elég lesz-e?

SÁNDOR *(ránéz Hajnira)*

HAJNI *(hevesen bólogat)*

SÁNDOR Elég!

VŐFÉLY Kiadják a menyasszonyt?

ARANKA *(sírva)* Ki.

(Hajni odalép Sándor mellé.)

ASSZONYOK *(Mind pityeregnek, Hajni is.)*

VŐFÉLY Hallgasson most el mindenki, kérem!

Szálljon magába minden vendégem.

Ne hallatsszon zúgás, üssék le a legyet,

Szép menyasszonyunk most búcsúzni kénytelen.

Hullanak könnyeim, csurom víz az arcom,
Amíg búcsút veszek, senki se mulasson.
Fáj a szívem mostan, hogy el kell mennem innen,
Kedves szüleimhez hadd szóljak most szépen.

(Átkarolja Arankát.)

Drága édesanyám, ne pityeregj sokat,
Ha bántottalak is, nem volt komoly soha.
Köszönöm a nevelést, a sok szeretetet,
Feledni téged soha el nem lehet.
Erős türelmedet áldja meg az Isten,
Adjon egészséget, sokáig éltesse.
Drága könnyeidet bőven fizesse meg egy nap,
Mindet mit értem hullattál a hosszú évek alatt.
Vigyáztad lépteim, lázamat csitítottad,
Egyetlen vigaszom voltál te a bajban.
Bármi rosszat tettem, akkor is szeretted,
Megfizetni neked mindezt képtelenség.
Ne sírjál, jó anyám, lesz még vigasztagod,
Az élet majd tőlem, jó sok unokát hoz.
Bocsáss most utamra, engedd el a kezem,
Áldd meg anyukámat, édes jó Istenem!
Édes jó... ööö...

(Kicsit gondolkodik, majd átkarolja Nagyit.)

Édes jó apámtól most könnyes búcsút veszek,
Megtanultam tőled mindent, amit lehet.
Fát vágni például, csirkét kopasztani,
Nem fogok így sohase hoppon maradni.
De mielőtt én elhagyom házadat,
Bocsánatot kérve csókolom lábadat.
Ne haragudj, kérlek, hogy annyit nyaggattalak,
Hogy problémáimmal téged teleaggattalak.
Bátorítottál, ha rosszul is fújt a szél,
Mögéd bújhattam én, mindig is megvédtél.
Kezembe fogom most drága öreg arcod,
Könnyeimmal hátha mindent lemoshatok,
Ráncaidból mosom ki a szomorúságot,
Boldogsággá váltom minden butaságom.
Vigyázz jó anyámra, vigyázz testvérimre,
Vigyázz tenmagadra és az éj csendjire.

Kívánom, hogy hosszú, szép életed legyen,
S ha majd meghalsz, helyed a mennyekben legyen.

(Odahúzza magához Veronkát is.)

Édes lánytestvérim, búcsút intek néktek
Hogy boldogok legyetek, példámat vegyétek!
Ne válogassatok a fiúk közt sokat,
Elmúlik az idő, már most delet mutat.

(Odamegy az Anyakönyvvezetőhöz, neki mondja.)

Drága barátnéim, csak egy szóra éppen,
Megemlítelek most benneteket szépen.
Fogtátok kezemet minden egyes bajban,
Töröltétek szemem, a legnagyobb szarban,
De most már végre boldog leszek végleg,
Segítő kezetek mindenki dicsérje!
Leskelődő szomszéd és drága jó násznépem,
Tőletek is búcsúzó, mert most már mennem kéne.
Nagyon szép tőletek, hogy az utcára kiálltok,
A rosszon kívül nektek is minden jót kívánok.
De most már legyen elég a könnyekből,
Vegyünk egy falatot innen, a sültekből.
Húzd rá!

(A zenekar rázendít, Vőfély megtapsolják, a násznép gyorsan mozgolódni kezd, megindulnak kifelé a színpadról, mennek a községházára, a Vőfély kivezeti őket, majd visszaszalad és szaval.)

VŐFÉLY Elhangzott az igen, sírnak az asszonyok,
Ám a férfiak szemébe is könnyeket hozott.
Drága friss házasok, drága jó násznépem,
Fáradjunk most átal a sátorba kérem!
Húzd rá!

(Vőfély ki, zene)

3. felvonás – 1. jelenet: A lakodalom

(A lakodalmas sátorban vagyunk. A zenekar játszik, az asszonyok táncolnak, Mihály és Sándor beszélgetnek egymással az asztalnál, mellettük ül Ulrike és unja magát. Hajni és Öcsi az asztalnál ül, hallgatnak, bámulnak maguk elé. A Vőfély zsebtükörben nézi magát, igazgatja a haját. A kamerás egymás után issza a röviditalokat. A pincérek itallal kínálják a jelenlévőket.)

ARANKA *(hátranéz, felvillanyozódik, a zenekarhoz)* Csendesebben most már, érkeznek a vendégek!

(Bejön a Vendég, egyes-egyedül. Néznek rá. Zavarában vigyorog.)

VENDÉG Hát, jó napot! Jó napot!

(Csend. Néznek mögé, a Vendég is maga mögé néz, várnak kicsit, hogy hol a többi vendég.)

VENDÉG *(még mindig zavarban van, megrántja a vállát)* Hát, jó napot!

VERONKA Csak ennyien jöttek?

VENDÉG Hát ennyien jöttünk.

(Zavart csend.)

VENDÉG Ennyien, ennyien, de nagy szeretettel jöttünk!

VERONKA Az jó. Reméljük, mindüknek jut vacsora... Én nem értem, mire jó ez a sok modernség... Na, jó napot!

(Köszönnek mind.)

ÖCSI *(Veronkához)* Nem kell izgulni, jönnek még a barátaim. Majd.

VERONKA *(cinikusan)* De remélem, nem lesznek ilyen sokan, mint ez a vendég! Hogy férünk majd el? Énvégettem ne aggódj, megvagyok én a sok vendég nélkül is. *(Méltatlankodva)* Modern lakadalom, jaaj...

VŐFÉLY *(Kamerához)* Gyere csak, fiam, engem vegyél! *(Vendéghez)* Akkor kit jelenthetek be?

VENDÉG Hát, én a menyasszony volt osztálytársa vagyok.

VŐFÉLY Tarts kormányt, muzsikus!

Kedves násznép, egy kis figyelmet kérek,
a népes vendégsereg most már ideért.

NAGYI *(köhögve röhög)*

VŐFÉLY *(Nagyihoz)* Na de kérem...!

Az élen érkezett a menyasszony volt osztálytársa,
míg ide nem ért, nem volt nyugovása.

Kedves násznép, végre mind ideértünk,
reméljük nem hűlt ki még a mi levesünk.

Jöttünk a menyasszonyt újasszonyként látni,
piros pofácskáját jól megpuszizálni.

A vőlegénynek is most, szorítanánk kezét
vigyázza ezentúl Hajnikánknak lelkét.

Az örömszülőknek meg minden elismerésünk,
szép a sátor, szép az ara, de vacsorát is kérünk.

Az ajándékokat ide rakjuk szépen,
erre az asztalkára, ami itt van a Vőfény tövében.

Húzd rá!

(Tapsolnak.)

VENDÉG (tapsol) Hát igen, igen. (Szégyellősen letesz egy elég kicsi csomagot a Vőfély mellé, zavartan mosolyog) Hát, igen... (Majd odamegy gratulálni az ifjú párhoz, és mindenkinek gratulál, aki csak ott áll a közelükben, még a Vőfélynak is, zavartan) Hát, igen... (Az ifjú párhoz) Hát, Hajnikám, Öcsi, mit is mondhatnék. Ahogy eddig is, úgy tovább kell, mert az élet szerintem csak akkor igazán igazi, ha az ember tudja, hogy hogy és merre és kivel. Főleg, hogy kivel, mert az nagyon fontos. Szinte az a legfontosabb. Sokat gondolkodtam, de nem is hiszem, aztán rájöttem, hogy bármit tudnék, ami el tudná helyettesíteni úgy mondani. Mert tényleg. Szerintem csak egyenesen kell. Mindig egyenesen. Akkor jól érzi magát az ember. A bőrében. Hát, igen... (Kicsit meghajol, és leül az egyik asztalhoz)

HAJNI (Öcsihez, suttogva) Te értetted, mit akart mondani?

ÖCSI (suttogva) Hát nem nagyon...

(Öcsi és Hajni kuncognak. A zenekar újra rázendít, az asszonyok táncolnak, Hajni és Öcsi bámul maga elé és hallgat, Mihály és Sándor beszélgetnek, Ulrike unja magát, a Vendég ingatja fejét a zene ritmusára.)

ARANKA (Mihály mellé áll) Jaj, de szépek! Nem?

MIHÁLY Hát szépnek szépek...

ARANKA Uram, csak add, hogy boldogok legyenek. Jaj, Uram...

MIHÁLY Szólítson csak Mihálynak, most már rokonok vagyunk!

ARANKA (csodálkozva) De hát eddig is Mihálynak szólítottam.

MIHÁLY Most mondtá, hogy uram.

ARANKA Nem, én csak a mindenhatónak mondtam.

MIHÁLY Milyen mindenható? (Elképedve) Vagy maga tán vallásos? Hogy van ez, kérem?

ARANKA Nem, nem. Hát én úgy... Az elvtársakra gondoltam. Hogy onnan, az égből... vagyis a földből egyengessék a fiatalok útját...

MIHÁLY (gyanúsítgatva) Szóval úgy. A földből?

ARANKA Onnan. Onnan azok az elvtársak, akik épp egy bányában vannak. Bányalátogatáson. (Ráun saját magyarázkodására) Na jól van, nem mindegy ez az egész? Nem kell pattogni, nászok vagyunk. Imádkoztam egyet, most mit? Nem baj, hogy te kommunista vagy, attól én még elrághatok itt magamban egy imát. Minek hallgatóztál?

MIHÁLY De hát...

ARANKA Na hol a pincér, gyere, igyuk meg a pertut!

PINCÉR (italokat hoz tálcán) Egészségükre!

ARANKA (levesz magának két kupicát) Na akkor. Isten-isten!

(Koccint Mihállyal, aki tétován áll.)

MIHÁLY *(vesz magának italt)* Hát, nem lenne szabad ezt így, nekem nem kéne itt így istenezni...

NAGYI *(odasomfordál, szintén levesz magának a tálcáról két kupicát, Mihály mellé áll, megböki)* Maga meg mit szorong ennyire, fiam? Igyon, erősítse a szívét, magára fér!

(Felhajtják az italokat, Mihály az egy kupicát, a két nő a két-két kupicát. Aran-ka elszalad táncolni.)

NAGYI Maga tényleg elég nyegle alkat. Olyan ideges, igaz?

MIHÁLY Én nem vagyok ideges. Csak ez az isten dolog...

NAGYI Na, ne gondolkozzon itt összevissza. Akkor olyan ideges. Csak szépen. Engedje el magát. Lazítsa meg kicsit a nyakkendőjét!

MIHÁLY Mi? Minek lazítsam meg? Minek?

NAGYI A nők nem szeretik a kérdéseket.

MIHÁLY Hehe, ez jó! *(Meglazítja)* Nem nézek ki hülyén?

NAGYI Most már értem, miért van magának két felesége. Annyit kérdez, mint egy ankét. Ne izguljon már annyit, inkább élvezze a zenét.

(Nézik a táncolókat.)

MIHÁLY Na de várjon. Ha most nem kérdezek magától semmit, akkor hogy fogunk társalogni? Magával még alig találkoztam, jó lenne kicsit megismerkednünk.

NAGYI Mit csinál, ha nem bír kérdezni?

MIHÁLY Háhá! Maga is csak kérdez!

NAGYI Én nő vagyok, nekem szabad. Szóval. Mit csinál, ha nem bír kérdezni?

MIHÁLY *(gondolkodik)* Hát mondjuk...

NAGYI Háttal nem kezdünk mondatot.

MIHÁLY Jól van már. Na. Ha nem bírok kérdezni, akkor mondok.

NAGYI Mond?

MIHÁLY Mondok.

NAGYI Talán kijelent.

MIHÁLY Hát azt is. Jaj, pardon. Nincs hát. *(Vigyorog)* Jól csinálom?

NAGYI Ne kérdezzen!

MIHÁLY De akkor nem tudom, hogy mit tegyek.

NAGYI Ugyehogy megy ez magának. *(Közelebb húzódva Mihályhoz)* Ha nem tud kérdezni, ne csak kijelentsen, hanem utasítson!

MIHÁLY Magát?

NAGYI Nem engem, te mendrovác. A feleségeidet például. Úgy össze vannak ölelkezve csárdás közben, mintha kúszóindás tökök lennének. Karó nélkül.

MIHÁLY Igen. Léna újabban sosem akar velem táncolni.
 NAGYI Hát épp ez a stósz. Utasítsad. És akkor akarni fog.
 MIHÁLY Nem is rossz ötlet.
 NAGYI Na, eriggy! Próbáld ki, hogy miket tanultál. Majd én tanítgatlak téged. *(Cinkosan rákacsint.)*
 MIHÁLY Léna! Azonnal gyere ide! Táncolj velem!
 LÉNA Mindjárt. Várj egy kicsit.
 MIHÁLY Nem, gyere most!
 NAGYI *(suttogva Mihálynak)* Ez az!
 MIHÁLY *(felbátorodva)* Gyere rögtön! Táncolj! Velem!
 LÉNA Hagyjál már, majd jövök, ha kedvem lesz. Inkább nézd meg, hogy a vendégek szórakoznak-e, beszélgess velük. Majd később táncolunk.
 MIHÁLY Jó! Akkor majd később gyere! *(Megindul a Vendég felé.)*
 NAGYI *(csóválja a fejét)* Töketlen...
 ARANKA *(hátrafordul, ismét felvillanyozódik)* Jönnek még emberek, csendesebben!

(Bejön István és Gyula, gratulálnak mindenkinek. A Vőfély nem veszi észre, hogy mennyire kéne. A Kamerás filmezi a Vőfélyt, aki még mindig a hajával van elfoglalva.)

GYULA Hát szép jó napot, drága jó násznép,
 egy pár jó szót csak gyorsan szólanék.
 Úgy jöttünk idáig, hogy csak a hasunk volt üres,
 kezeink teli vannak mind, mindkettőnk elég ügyes.
 Sok ajándékot hoztunk, sok jó tanácsot,
 az ifjú párnak szívvel gratulálunk!
 Éljetek soká!

(Mindenki megtapsolja őket.)

VŐFÉLY *(Gyulához, sértődötten)* Hát talán ezt inkább hagyd a profira máskor, fiam. Micsoda dolog ez?!

ÖCSI *(odamegy a barátaihoz, megszorítja a kezüket, leül melléjük)* Hát hogy vagy, István barátom?

ISTVÁN Rosszul: úgy ahogy mások akarják.

ÖCSI Hát az nem jó, nem jó. Pincér! Na fiúk, igyunk egyet! Nősz vagyok!

GYULA Én csak szokkot kérek. Nem iszok alkoholt.

ÖCSI Miért nem iszol?

GYULA Mert majd később fogok.

ÖCSI *(legyint)* Te mindig flancósz.

(A pincér italokat hoz, koccintanak.)

ISTVÁN Na és milyen érzés, Öcsi?

ÖCSI Ne hívj Öcsinek. Most már nős ember vagyok.

ISTVÁN Ja, jól van. (*Gondolkodik*) Na és, milyen érzés, Bátyó?

ÖCSI (*méltatlankodva néz Istvánra, megrázza a fejét, aztán megenyhül*) Hát, igazából semmi különös. Kicsit szorít a cipő. Meg nagyon idegesít ez a meleg. Nájloning van rajtam, de már úgy átizzadtam, hogy nem is látszik, hogy van rajtam ing. Várom már a vacsorát. Anyám azt mondta, hogy finom lesz. Tán ismeri a szakácsnőt, akit hívott. A Telecskiék lagzijában is ő főzött, és anyám ott nagyon jól evett.

ISTVÁN Melyik anyád?

ÖCSI Hát nem tudom, én néha már keverem őket. Meg annyit beszél mind a kettő és sokszor egyszerre, hogy nekem már néha összefolyik, melyik mit mondott...

ISTVÁN Olyan szép ez a Hajni. Te meg olyan szerencsés ember vagy. Én nem is értem, hogy miért nem vagy boldogabb. Én a helyedben már sokkal boldogabb lennék. Ugrálnék, táncolnék. Szorongatnám Hajni kezét. (*Elgondolkodik*) Megyek is, inkább megszorongatom Hajni kezét! (*Odamegy Hajnihoz*)

ÖCSI Te csak ne szorongass senkit! Hát ez megbolondult... Áh, ki nem tojja le. Szorongassa csak a kezét, addig sem kell ücsörögnöm ott...

GYULA Tényleg, hogyhogy nem örülsz jobban? Nem jó a házasság vagy miért nem?

ÖCSI Hát, mert izzadok, mint a ló.

GYULA (*fintorog*) Igen, azt érzem...

ÖCSI Jó lenne úszni egyet, vagy letusolni. Most, hogy már ember lettem. Sőt, Hajni szerint más ember is lettem. Így egyszerre. Két dolog egy csapásra. Nem is rossz, mi? Jaj, most még az úzás is máshogy esne. Nem gondolod?

GYULA Nem, vagyis... Hát mit tudom én!

VŐFÉLY (*Sándorhoz*) Most maguk, jöjjenek, csak jöjjenek! Mintha most érkeznének. Hogy meglegyen rendesen a film. (*A Kamerához*) Gyere csak, fiam, engem vegyél!

(*Beállnak*)

VŐFÉLY Oly messziről indult ma a szekerünk,
útközben jó sokat imádkoztunk, kilyukadt a tenyerünk.
Mégsem jöttünk üres kézzel el ide,
szép habos tortát, paprikásnak valót
hoztunk a ház népének.
Az ifjú párnak meg szerencsét, áldást,
életük kezdéséhez egy jó nagy sodrófát.

Adjon a jóisten egészséget nektek,
vidámságot, gyermekáldást, sokat, hát vagy tízet!
Aranyanyám fusson, hozzon még pár széket,
hadd üljenek le a messziről jött vendégek!
Húzd rá!

(Tapsolnak. A zenekar újra rázendít. Sándor és Ulrike Hajnihoz lép, Öcsi gyorsan melléjük ugrik, majdnem fellöki Hajnit.)

SÁNDOR Hát, drága gyerekeim... *(félbeszakítják)*

VERONKA *(túlzott sírással)* Sanyikááám! Hát édes Sanyikááám! *(A nyakába borul)* Hát látod te ezt? Férjhez adtuk a Hajnalkát... Mikor nőtt így meg? Hová szalad az idő, Sanyikáám? Jaj, hát mit fogok én csinálni most majd nélküle? *(Visszaborul Sándor vállára, sír)*

HAJNI Ugyan-ugyan, Veronka! Mit fogsz csinálni? Hát például be fogsz költözni a szobámba. Még jobban!

VERONKA *(felkapja a fejét, hátrasziszegve Hajninak)* Kussoljál! *(Sírósan Sándorhoz)* Sanyikám, hát így öregszünk meg mi is, mint ez a két gyerek. Emlékszel? Mielőtt kimentél volna Németbe... Miért is hagytam, hogy kimenj Németbe... *(Visszaborul Sándor vállára, bömböl)*

SÁNDOR *(tehetetlenül áll, majd nyakában a síró Veronkával folytatja)* Szóval. Gyerekek, ti csak mindig menjete az álmaitok után. Csak ezt tudom mondani nektek. Mindegy, milyen az az álom. És mindegy, hogy hogyan valósítjátok meg. Mert egy idő után az is mindegy lesz, hogy mivé alakul ez az álom. *(Összelelkezik Veronkával, sír ő is)*

ULRIKE *(sóhajt)* Herzlichen Glückwunsch! *(Lekezel a fiatalokkal, továbbáll)*

SÁNDOR *(abbahagyja a sírást, eltolja magától Veronkát)* A lényeg: az ember nem vár a sült galambra, hanem fog egy csirkét, és megsüti. Az amúgy is jobb, mint a galamb. *(A pincérhez megy, felhajt két pálinkát)*

VERONKA *(egy csapásra abbahagyja a sírást, megigazgatja a haját, letörli arcát, flegmán a fiatalokhoz)* Na mi van, mit bámultok? Szmotánok. *(El)*

(Hajni visszaül az asztalhoz, István melléhúzódik. Öcsi visszamegy a másik asztalhoz, Gyulával beszélgetnek, közben folyton legyezi magát, bármivel, ami a keze ügyébe kerül. A többiek isznak, beszélgetnek, táncolnak.)

GÉZA *(a Vőfély mellé áll, de csak véletlenül. Nézi Hajnit és Istvánt, ahogy beszélgetnek, mosolyog rájuk)*

VŐFÉLY *(a Kameratelephoz)* Gyere csak, fiam, engem vegyél!

Hadd jelentsem most be a másik násznagy urat,
ki a vőlegénynek mutat majd ma este utat...

GÉZA *(mérgesen, de biggadtan)* Nem kell engem bejelenteni, hallgassál már inkább kicsit.

VŐFÉLY Na de kérem! *(Sértődötten)* Ahogy tetszik. *(A Kameráshoz)* Kapcsold ki!

GÉZA Öcsi! Hol vagy te?

ÖCSI *(odaszalad hozzá, homlokát törölgeti)* Itt vagyok, Géza bátyám.

GÉZA Mit csinálsz te?

ÖCSI Hát, Géza bátyám, én éppen izzadok. Nem tudok egy helyben maradni. Úgy gondoltam, hogy ha sétálok, akkor legalább hűtöm magam egy kicsit a levegővel. Megbuggyanak ettől a melegtől.

GÉZA Mi bajod van neked?

ÖCSI Izzadok, mint a ló, Géza bátyám. Gondolkodok, hogy elmegyek úszni egyet megint.

GÉZA Jaj, te gyerek, pont olyan vagy, mint anyád.

ÖCSI Melyik?

GÉZA Na, inkább tűnj a szemem elől!

VŐFÉLY Amíg a násznép mulatni kezd már,
A szegény Vőfényre senki sem pikulál.
Ki akarják venni kezéből a botot,
Az ifjú párnak így gyorsan pár szót mondok!
Vigyázzanak jól erre a retyerutyára,
Szegény jó Vőfényük színvonalára.
Ne hagyják máskor, hogy a jöttment vendégek
ha köll, ha nem, helyettem beszéljenek.
Nem tudja senki ezt jobb csinálni tőlem
a menyasszony a legszebb, csak... *(félbeszakítják)*

GYULA *(félbeszakítva a Vőfélyt)* Csak épp nem látni téled!

(Kinevetik a Vőfélyt, a zenekar rákezd.)

GYULA Szabad a csók!

HAJNI *(kétségbeesetten)* Öcsiiii!!!! Hol az istenben vagy már megint? Gyere, meg kell csókoljál!

ISTVÁN Maradj itt nyugodtan, majd én megcsókollak!

HAJNI Normális vagy? Én a férjemet akarom megcsókolni.

ISTVÁN Hát, jól van, de csak hogy tudd: itt vagyok!

HAJNI Öcsiiiiiii!! Gyere már ide, hogy megcsókolj!

ÖCSI Hát gyere te ide.

(Hajni odamegy, megcsókolja. A násznép tapsol és kurjongat, majd mindenki leül, kivéve a táncolókat, újra indul a zene.)

ARANKA Hajnikám! Gyere! Dobd el a csokrod!

HAJNI Jövök, addig szedd össze a lányokat!

ARANKA Veronkááám! Gyere, el kell hogy kapjad a csokrot!

VERONKA Nem.

ARANKA Na, ne kérsd már magad. Jó játék. Te vagy az egyetlen lány,
aki nem ment még férjhez.

VERONKA De én nem akarok férjhez menni.

ARANKA Az isten verjen már meg, Veronka! Gyere ide rögtön!

(Veronka nem mozdul.)

ARANKA Anya, szóljál már rá!

NAGYI *(köhög, szinte fuldokol)*

VERONKA Ez már terrorizálás! *(Beáll Hajni mögé)*

(Hajni eldobja a csokrot, Veronka nem ugrik érte, mégis elkapja.)

VERONKA Na itt van, most jobb?

(Sorra mennek oda gratulálni Veronkának.)

VŐFÉLY *(a Kameráshoz)* Gyere csak, fiam, engem vegyél! *(Leinti a zene-
kart, dobban a vőfély botjával.)*

Drága jó vendégség, jó kipirult násznép,
vacsora előtt csak pár szót szólnék.

Megrottyant a kakas mán, készen van a leves,
reméljük, a pincér nem önti nyakába senkinek.

Belefőztük még a tökét is a vízbe,
a menyasszonykának merjék ki izibe.

Ha nem látott még ilyet, estére majd láthat,
akkorát, hogy a végén még el is ájulhat!

Jártunk már pár táncot, kipirultunk rendesen,
reméljük, az állatok kaptak enni minden helyen.

De mielőtt a levest kimernék kanállal,
szólok pár jó szót az örömapáknak.

NAGYI *(fuldokolva elkezdi köhögni)*

VERONKA *(Nagyihoz)* Tudom, ne is mondd. *(A Vőfélyhez)* Nem is né-
zett utána, hogy van-e két örömapa, mi?

VŐFÉLY Ööö... Mindegy, ne szakítson félbe! Szóval.

Remélem, rendesen segítetek majd a fiatalokat,
s egyikünk se hallja majd a hangos panaszukat.

Örömanyák szépek, mint a gyöngyvirágok,
most pár szóban csak gondolunk rátok.

Az évek folyamán e két gyerekből jó embert faragtatok
most szemetek a könnytől méltán ragyoghatott.

De elég már a búból, a búcsúzkodásból,
Hol a pincér, vegyünk mind a vacsorából.

Jó étvágyat!

(Tapsolnak, egyre kevesebb lelkesedéssel. Újra indul a zene. A pincérek elkezdik felszolgálni a levest. Mindenki leül. Esznek.)

MIHÁLY *(teli szájjal)* Tudod, Sanyi öcsém, most már csak így, hogy tegeződünk *(szétnéz, suttogva folytatja)* én, mint a helyi közösség elnöke, azért nagyon örülök mindennek. Mindannak, amit látok. Mert itt van ez a két fiatal. Összekötik szépen az életüket, és indulnak az új jövő, a szebb jövő felé. Ha nem én fizetném az esküvő nagy részét, most csasztiználak egy pálinkával. De hát, ha jobban belegondolok, így is csasztizlak. *(Nevet)*

SÁNDOR Hát, szó mi szó, nekem is van ebben a sátorban valutám, szóval Miska bátyám, én is csasztizlak téged!

(Nevetnek, koccintanak.)

MIHÁLY Azért annak idején, mikor mi házasodtunk Petóniával, nem volt ilyen könnyű. Aztán, mikor Lénával házasodtunk, valamivel könnyebb volt, de ezeknek a fiataloknak már minden sokkal könnyebb. Nyitva van előttük minden kapu. Ez az ország távlatokat teremt. Lehetőségeket és békét. Amiben tud mozogni az ember kedvére. És tud építeni, haladni előre. Én magam is nagy szándékokat tettem ennek a falunak a haladásáért. Nem is várok érte senkitől köszönetet. Mi itt mind jól megvagyunk. Műveljük a kultúrát, műveljük a hagyományokat, nem csak ám a földet. Mindig előre, én mindig ezt mondom. Mindig.

SÁNDOR Hát gondolom... És minden olyan jó itt? Jobb mint hetvennégy előtt volt?

MIHÁLY Miért, mi volt hetvennégyben?

SÁNDOR Hát én emigráltam. Ki Németbe. Münchenbe. Azóta én hiába látom, nem tudom eldönteni, hogy itt minden új vagy minden ugyanolyan, mint régen. Mint amilyen hetvennégy előtt volt.

MIHÁLY *(büszkén)* Itt még minden a régi. És mégis, minden új. Mert sokkal jobb, mint máshol, valaha. Nekem elhiheted. Itt nem kell félni, hogy füle van a falnak. Itt nem kell suttogni. Lehet mindent. Csak módjával. *(Hangosabban)* De itt az ember szabad lehet. Itt az ember kimondhat bármit, mert szabad. Nem úgy, mint nálatok, ott külföldön.

SÁNDOR Ne idegesítsen, Misa bátyám. Hát ez itt teljesen más, mint ott kint. Szó mi szó, én nem merek telefonálni. Ki tudja, ki szuszog ott a vonal harmadik végén. Amit elértem, a saját erőmből értem el. Van lakásunk, van autónk, szép nagy, Mercedesz. Szívesen beleduruzsolnám én a telefonba, hogy mi mindenem van, hadd irigykedjen itthon a sok fül, aki a beszélgetéseimet hallgatja. De nem akarom. Én rendes ember vagyok. Nem akarok megbántani senkit, nem akarom, hogy irigyek legyenek rám, hogy nekem mennyire jó. Egy csomó ember álmát élem

ott kint. Mindenem megvan. Elégedett vagyok, és nem jönnek haza. De az itthon maradtakkal vigyázni kell. Mert az irigység megtalálja bennük azokat az utakat, amiken még ők sem jártak sokat. És úgy lesznek irigyek, hogy észre sem veszik magukat. Én persze látom. Látom a szemeiken. Hallom a hallgatásukban. Kitalálni meg nem nagy vasziszdasz.

ULRIKE *(felkapja az utolsó szóra a fejét, azt hiszi, hozzá szólnak, mint akit rajtakaptak, úgy válaszol)* Es? Es ist Apfelsaft. Ich trinke Šljivovica nicht, nicht!

SÁNDOR Was? Nem, nem hozzád beszélek. *(Zavartan)* Nix! Nix! Schuldigung! Jaj...

MIHÁLY *(hitetlenkedve)* Hát tán tinektek olyan jó ott, a németeknél?

SÁNDOR Megvan kinek mi az álma, és kinek mi a sorsa. Ezt teljesíteni kell. Tehetek én arról, hogy ennyire szerencsés és boldog vagyok? Tehetek? Hát nem tehetek. Ez is egy súly. Viselni kell. És tudni kell viselni. Hogy az ember ne bántsa meg az itthonmaradottakat. Hogy ne vérezze össze a szívüket és a saját szívét a sok jóval, amiben része van, és nem oszthatja meg mással. Ezért is örülök, hogy ott kint nincsenek barátaim. Így az ránevel arra, hogy ne dicsekedjek itthon se.

MIHÁLY Hát, mittudomén. Azért jó, ha van az embernek valaki, akinek azért néha kicsit dicsekedhet... nem?

SÁNDOR Ulrike nekem a mindenem. Jó, kicsit már idősebb, de sok szép év áll előttünk. És ő megért engem. Még ha nem is tud rendesen megismerni. Jó ember. És nekem ennyi elég. Amíg fiatal az ember, addig azt nézi, hogy mekkora fenék, milyen dús haj. De ahogy öregszem, már nekem is az a fontos, hogy ne legyen sok kérdés. Ne legyen elégedetlenség. Csak tisztaság legyen. Az meg ott van, Németországban. Szinte csak tisztaság van. A lányok is mind olyan tiszták, hogy a bácskai férfiember inkább behunyja szemeit, nehogy összemaszatolja a lelkében ezeket a tiszta, karcsú lányokat. Én inkább becsukom a szememet, a szájam szélébe harapok, hogy menjen ki belőlem az összes nehéz gondolat. Kezeimet a hátam mögé kulcsolom, és kicsit meggyorsítom a járásomat. Ulrike sokszor nem érti, miért sietek olyan sokszor az utcán. De én örülök, hogy nem kérdez senki engem, s hogy Ulrike ennyire jó ember. Jó hozzám. Mintha az anyám lenne. Megelégszem vele. Hát nem ez a legnagyobb kincs ezen a világon?

MIHÁLY Hát dehogynem. Kivéve, ha kettő is van belőle. *(Hahotázik)* Hát, igen. Tudom: nem rossz, nem rossz. Mindkettő nálam lakik. Sokszor úgy érzem magam, mintha háremet tartanék. Így élünk mi együtt hárman. Mint egy igazi nagy család. Meg persze a fiam. Csak tudnám, mit csináljak ebből az Öcsiből...

SÁNDOR Tessék?

MIHÁLY Csak indulna már meg valamerre. Mindig csak ez a sok okoskodás. A nők nem szeretik az okoskodást. Itt van, nézd meg. Én alig okoskodok, s szinte két feleségem is van. Nekem van a legjobb dolgom a világon. És még szeretik is egymást. Semmi civakodás, semmi vita. Élünk szépen, békességben.

*(Nézik a két feleséget, akik együtt táncolnak. Mihály bólogat, Sándornak kike-
rekednek a szemei, de hallgat.)*

SÁNDOR Na hallod, gondolom okoskodnak azok ketten eleget magukban...

MIHÁLY Igen, de hál'istennek nem velem beszélnek meg. Csak ülnek ketten, szépen, egymás mellett, és okoskodnak egymásnak. No, okoskodhatnának is nekem. Úgysem hallgatnám meg, hogy és min jár a nyelvük annyit...

SÁNDOR De mondjad csak, Miska bátyám. Ti nem féltetek?

MIHÁLY Ugyan mitől félnénk? Furák kicsit a feleségeim, de vett már egyszerűbb embert is a szájára a falu. Majd kiköpnek bennünket.

SÁNDOR Nem, nem attól. Hanem hogy elromlik majd valami, vagy elromlik majd minden?

MIHÁLY Mi romlana el?

SÁNDOR Hát mert valami mindig elromlik.

MIHÁLY Ugyan már, öcsém...

SÁNDOR Hát mit tudom én. Csak gondoltam...

MIHÁLY Szó mi szó, igaz. Bármennyire is vagyok bátor, azért én néha kicsit félek...

SÁNDOR *(idegesen)* Ugye? Mondom én... És mitől félsz?

MIHÁLY *(suttogóra fogva)* Hát, fiam, ez az egész azért nekem sem mindegy. Mert ugye itt van ez a fejlődés. Ez az egyre erőteljesebb előrehaladás. És ugyebár napról napra egyre jobb itt minden. Fejlődünk, jól van, ez is a dolgok rendje. Na de hogy ennyire fejlődünk?! Azért az már engem kicsit megijeszt.

SÁNDOR A fejlődés? Az ijeszt meg?

MIHÁLY Igen, öcsém, mert ha itt ekkora ütemben halad a fejlődés, ennyire gyorsan javul minden, lassan le fogjuk hagyni nemcsak a te németeidet, hanem egész Európát. És szép lassan majd eljutunk odáig, hogy Amerikát is le hagyjuk, meg mindenkit. Igen. Lehagyunk mindenkit, még saját magunkat is megelőzzük. Jobbak leszünk szép lassan, szinte észrevétlenül, jobbak leszünk, mint azt gondoltuk volna, mint ahogy azt terveztük volna. De ez, még így is ez a kisebbik gond.

SÁNDOR A kisebbik? Hát mi a nagyobbik?

MIHÁLY Hah! Még hogy mi a nagyobbik?! Pont te kérdezed, Sándor öcsém! Hát ti! Éppen hogy ti!

SÁNDOR Mi?

MIHÁLY Igen, ti. Ti gasztarbajterok!

SÁNDOR Miért lennének mi a ti gondotok?

MIHÁLY Hát mert, ha mi ennyire haladunk és fejlődünk, és így, ahogy mondtam is már, mindenkit leelőzünk, akkor nem lesz jobb hely, mint nálunk. Mi leszünk a legkeresettebb ország, a leggazdagabb országhely a Földön.

SÁNDOR Miért mi? Tán akadályozzuk a fejlődésteket?

MIHÁLY Neem, dehog. Hiszen ez a fejlődés megállíthatatlan. Mindez csak idő kérdése. Ti más miatt lesztek probléma nekünk.

SÁNDOR Na ugyan miért már?

MIHÁLY Hát gondolj csak bele, Sándor barátom, hogy itt megtáltosodik a gazdaság, megállíthatatlan a fejlődés, leelőzünk mindenkit, és ha mi leszünk a legjobb hely e földön, a legjobb ország, akkor majd mindenki ide akar vándorolni. Veletek, gasztarbajterokkal az élen. Mert ugyan mi a fészkes fenét keresnétek tovább ti ott Münchenben meg Bécsben meg mindenfelé, ha itt még jobb lesz, mint ott? És majd akkor jöttök vissza megszegyenülten, kuncsorogni nekünk. De nem jöttök ám egyedül, hozni fogjátok az új családjaitokat, a gyerekeiteket, a pereputyotokat, és vissza akartok majd települni! Itt meg nem lesz majd elég hely! És nekünk, jugoszlávoknak meg túl nagy a szívünk. És éppen ez is lesz a vesztünk. Mert majd leszünk olyan naivak, és beengedünk, hazaengedünk mindenkit. De nem lesz elég hely. És akkor majd muszáj lesz a jó termőföldeket ledöngölni és kúlákat építeni rá, hogy ti, visszavándorlók mind el tudjatok férni itthon. Hogy ne kelljen az utcákon tartani benneteket, mert majd arra sem lesz persze pénzetek, hogy lakást vegyetek, házat vegyetek. És ahogy majd özönletek haza, egyre kevesebb lesz a termőföld, mert ti belakjátok majd, az újonnan épült kúlaítokkal. És akkor majd megbillen a gazdaság, mert megbillentitek az egyensúlyt, és úgy eszitek el majd előlünk, úgy lakjátok el előlünk a búzáat, mint a patkányok! Ez fog bennünket tönkretenni. Ez a sok visszavándorló patkány, bizony!

SÁNDOR Szóval szerinted én patkány vagyok?

MIHÁLY Nem pont rád gondoltam... de te is.

SÁNDOR Tudd meg, bazmeg, hogy nem vagyok patkány! És ne hidd, hogy neked lesz igazad. Ugyan, mekkora baromság ez, hogy majd ide akarunk költözni?! Szerinted le tudjátok előzni Amerikát? Még hogy

Amerikát, de még Ausztriát se bírjátok. Ugyan már, ekkora baromságot még életemben nem hallottam! Még hogy mi leszünk a patkányok! Mintha bárki is ide akarna települni, erre a kopár földre! Te vagy a patkány, hogy félted a bőrdet! Féltesz mindent a többi embertől! A földet, az ételt, mindent! Akkor félti így az ember azt, amiye van, ha igazából nincs is neki semmije, ha az, amire büszke, ingatag vagy nem is létezik! Akkor!

MIHÁLY Mit baszkódsz itt nekem? Sértegetsz? Milyen kopár föld? Tán berúgtál, vagy mi a bajod? Szerinted nem bírnánk földtartani magunkat ilyen termőföldek mellett, ha ti, visszavándorlók, be is települtök? Szerinted nincs elég jószág Vajdaságban? Mi az, hogy félted tőletek az ételt? Most is mi etetjük Noviszádtól lefelé meg Bezdántól jobbra az egész kócerájt. Nem lesz mit ennünk? Mit filozofálsz te, hallod magadat? Meg amúgy is, mit köll bántani az embert? Ma nőült a fiam. Végre. Erre te most itt csak baszogatsz. Az a patkány, aki csak akkor akar visszajönni, mikor már megvan a jólét. Amikor már nem kell csinálnia semmit ahhoz, hogy jól éljen, hogy gazdag legyen! Ha nem bírja a beled Jugoszláviát, akkor mondd ki, ne baszogasd azokat, akiknek meg jó itt!

SÁNDOR Én ezt nem tűröm tovább. Patkány vagy te, hogy azt hiszed, a saját fajtád fog bántani! Az embernek azért van esze, hogy használja! Én nem azért mentem el, hogy soha többé ne jöjjenek vissza. De ha vissza is jönnék, nem kéne nekem segítő kéz! Nem babérokat aratok én ott kint sem! Van nekem itt házam, építem már évek óta! Lassan már elérem a negyedik emeletet! Még hogy a búzában akarok én külát építtetni! Én nem mentem el innen, csak nem vagyok itt. Ott dolgozok, oda mentem dolgozni, mert jobb életet akartam. A gyerekeimnek!

MIHÁLY És mikor lesznek gyerekeid? Meg kitől? Tán ettől a tántétól itten?

SÁNDOR Én ezt nem hallgatom tovább. Te vagy a patkány, te, aki beletaposol az ember lelkébe, de nem gondolod végig, hogy minden embernek más sorsa van, és mindenkinek azt kell csinálnia, amit a legjobban tud. Én egyszer már elmentem innen. Most meg itt hagylak téged is. Nincs értelme beszélgetnünk. Te vagy a patkány!

MIHÁLY Az a patkány, aki mondja!

SÁNDOR *(kiabálva)* Ulrike! Ulrike, hol vagy?

ULRIKE *(hirtelen hátat fordít Gézának, mint akit rajtakaptak valamin)*
Alex? Was ist los?

SÁNDOR Ulrike, azonnal gyere táncolni, vagy megyünk innen haza!

ULRIKE Was?

SÁNDOR Tanzen, tanzen, mulatieren! Gyere! Komm schon!

ULRIKE Ja...

(Táncolnak. Sándor nagyon büszkén és jól akar táncolni, de eltűlzott mozdulataitól furán és nevetségesen táncol.)

ARANKA Veronkám, meg kéne nézni lassan, hogy kiengesztelődött-e a torta már!

VERONKA Akkor nézd meg, Arankám.

ARANKA Na gyere már velem! *(Felkelnek, megindulnak kifelé)* Bírjuk már hozni szerinted? Én úgy látom, hogy mindenki megette már a vacsorát.

VERONKA Én megettem, úgyhogy bírjuk hozni. Aki meg nem ette meg, az majd eszi később, nem kell ennyit idegölni.

(Kimennek.)

SÁNDOR Siehst du Ulrike? Es ist der Csárdás! *(Kiabálva)* Csárdás! Wir sind mulatieren! Schau mal, wie tanze ich!

ULRIKE Ja, ich sehe es...

SÁNDOR Próbáld ki. Így, így! *(Táncol, közben mutatja, rángatja Ulrike kezét)* Ez az! *(Táncol, kurjongat, túlzottan élvezi)*

ULRIKE *(áll egy helyben Sándor mellett, az meg rángatja tánc közben a kezét, nem érti, mi történik)* Alles in ordnung mein Schatz?

SÁNDOR Ez az igazi csárdáás! Ulrike! Der echte csárdás! *(Táncol tovább)*

ULRIKE Sehr gut. Ich setze mich ein bisschen, gut?

SÁNDOR *(kezénél fogva visszarántja maga mellé Ulrikét)* Pass auf Ulrike! Hier kommt die Kolo!

ULRIKE Der Kolo. *(Hangsúlyozza, hogy der)*

SÁNDOR *(a zenekarhoz)* Játsszatok kólót, az istenit bele! *(Ugrál, kólózás gyanánt, rángatja Ulrikét)*

GYULA Ezt nem hiszem el. *(Ráborul az asztalra, sír)*

HAJNI *(Öcsihez)* Ennek meg mi baja?

ÖCSI *(fintorogva)* Semmi. Mindig sír, ha kólót hall. Nem szereti a szerbeket.

HAJNI Pfff...

GYULA Nem hiszem el, hát kinek kell most ez? Hát milyen lakodalom ez?

NÁSZNÉP Kovács lakodaloooooom!

(Táncolnak.)

(Folytatás a következő számban)

Tánc és politika

Szemponatok a tánc kultúra és a politikai akaratképzés közötti
kapcsolat értelmezéséhez

Bevezetés

A magyar táncfolklorisztika egy évszázados hagyományai a tánc tudományi kutatások olyan irányát jelölték ki az elmúlt évtizedekben, amelyek a mai napig meghatározzák a vizsgálati módszereket és témákat.¹ A hatalmas mennyiségű empirikus anyag feltárása, rendszerezése, formai, motivikai, plasztikai, dinamikai vizsgálata, strukturalista-funkcionalista elemzése az egész világon elismerést hozott a „magyar módszer”-nek. A mai kutatók feladata, hogy ezen hagyományokra építve, azokat – ha lehet – még magasabbra emelve, új módszereket és új témákat honosítsanak meg a tánc tudományban.

Az új megközelítések között is kiemelt fontosságú az ún. táncantropológiai paradigma jelentkezése az 1990-es évektől.

A tánc tudományi vizsgálatok két paradigmája

A Kelet-Közép-Európára általánosan jellemző néptánc tudományi megközelítés, amelyet táncfolklorisztikának (nemzetközi szóhasználatban: *etnokoreológia*) nevezünk, elsősorban művelődéstörténeti-kultúrtörténeti alapozású, és főképp a *morfológiai*, *strukturális*, *funkcionális* kérdéseket²

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² A tánc alkotóelemeinek vizsgálatára Martin György olyan módszert dolgozott ki, amely a nemzetközi kutatásokban is meghonosodhatott: a táncnév és tánchoz kapcsolódó terminológiai anyag; táncéletben elfoglalt funkció; zenekíséret, dallam-

helyezi érdeklődésének középpontjába. A magyarországi tánc kutatás és táncfolklorisztika fókuszában a táji-történeti tagolódás, a régi és az új stílus szerinti kategorizáció, etnikai csoportok és egyének tánckincsének pozitívista rögzítése és csoportosítása, zene és tánc kapcsolatának kutatása³, valamint a táncos egyéniség vizsgálatán keresztül formai-motivikai sajátosságok feltárása áll. E megközelítési módból adódóan a táncfolklorisztika eredendően *járvulékos* elemnek és *nem* elsődleges célnak tekintette a táncos gyakorlatot megalkotó közösség *táncon keresztül* történő bemutatását, illetve a tánc társadalmi kontextusainak megrajzolását és az ebben bekövetkező változások értelmezését. Ebben a tekintetben a táncfolklorisztika megközelítése kétségkívül párhuzamot mutat a néprajztudományéval.⁴

Ezt az értelmezési módot mintegy *kibővíti* a táncfolklorisztikához a 21. század elején társuló, amerikai eredetű táncantropológiai módszer. Azon felismerés, miszerint az emberi test a táncon keresztül kifejezi önmagát, illetve a közösség társadalmi valóságát, történelmét vagy jelenét⁵, az antropológia több irányzatát is arra készítette, hogy bevonja vizsgálódási körébe a tánc kultúrát is. Alapvetően a filozófiai antropológia, a történeti antropológia és a klasszikus angolszász kulturális antropológia összekapcsolódásával alakult ki az antropológiai szemléletű tánc tudomány, melynek kö-

kincs; tánc szerkezete, motívumkincse; térbeli mozgások, téralakzatok; összefogódzási módok; táncszerszözök; táncalkalmak, táncrendezés sajátosságai; táncrend; táncsal kapcsolatos szokásrend, táncillem. Mindezek közül Martin maguknak a táncoknak a vizsgálatát tartja a legfontosabbnak. Lásd MARTIN Gy. 1970: 26–36. Ángel Acuña Delgado évtizedekkel később, részben Martin nyomdokain haladva, hasonló módon szedte pontokba a táncjelenség vizsgálandó egységeit (névadás és tánchoz kapcsolódó orális hagyomány, előadás helyszíne, előadás ideje, kapcsolódó szokások, énikus funkciók, a táncgyakorlat aktív és passzív résztvevői, a koreográfia, zenei anyag, paralingvisztika): DELGADO, A. A. 2005: 66–67. Lásd még: „A néptáncok tudományos vizsgálata csupán a tánc alkotóelemeinek együttes figyelembevételével történhet. A tánc kutatást máig bizonyos eklekticizmus jellemzi, vagyis a néptánc összetett jelenségének többnyire csak egyik vagy másik tényezőjét szokták gyűjteni, kutatni, s kiragadva összehasonlítani, noha komplexitását általában mindig hangsúlyozzák.” MARTIN Gy. 1979: 21., lásd még MORVAY P. 1966: 113.

³ Lásd Kovács N. 2010: 434.; Vö. MARTIN Gy. 1995: 6–10.

⁴ Szabó László hívja fel a figyelmet arra, hogy a néprajztudomány eredendően tulajdonképpen az antropológiához hasonlóan szinkron megközelítésű volt, viszont az antropológiával ellentétben a néprajznak nem kellett bemutatni a társadalmi hátteret, hiszen a kutatások a mindenki számára ismert vagy ismertnek vélt „saját” társadalomban történtek, az antropológiai terepmunka viszont feltétlenül „idegen” környezetet igényelt, amelynek szociokultúrája még körvonalalaiban sem volt ismert sem a kutató, sem pedig a közvélemény előtt, így bemutatásának elkerülése lehetetlen volt. Lásd részletesen: SZABÓ L. 2008: 13–20.

⁵ Vö. NÉMETH A. 2009: 124.

zép pontjában *a test és az azon keresztül megnyilvánuló ember mint biológiai és társadalmi lény áll.*⁶

A táncantropológia *szemantikai jellegű* problémafelvetése biztosít lehetőséget arra, hogy a néptáncok és egyéb hagyományos mozgásrendszerek kapcsolatát a kulturális rendszer teljes szövetében vizsgálhassuk.⁷ Az antropológián belül jelentkező, táncműveltséget vizsgáló paradigma sok más témája mellett⁸ kezdettől fogva egyik elsődleges feladatának a tánc társadalmi funkciójának *szinkronikus látásmódú* vizsgálatát tartja.⁹ Ekképpen a táncantropológia – némiképp ellentétben a táncfolklorisztikával – nem elsősorban magára a táncanyagra, vagyis a formai, testet öltött produkumra, „kulturális szövegre”¹⁰ koncentrálna, hanem az azt életre keltő *közösségre*, a tánc nyelvében kifejezett *mondanivalóra*, illetőleg a táncos gyakorlat által keltett *kollektív hatásra*.

Mindezek természetesen *nem jelenthetik azt, hogy a táncfolklorisztikai és a táncantropológiai megközelítés között éles határt lehetne húzni*. Saját, illetve mások terepmunkáját feldolgozó művek alapján jelenleg nem tartom valószínűnek, hogy a gyakorlatban, vagyis a terepen a táncantropológia és a táncfolklorisztika módszertanát mereven el tudjuk választani. Kovács Nóra egyenesen elfogadhatatlannak tartja némely táncantropológusok azon eljárását, amely a közösség táncszokásait társadalomelméleti szempontból elemzi, azokból a közösség működésére vonatkozó következtetéseket von le és elméleti törvényszerűségeket állít fel, ugyanakkor magát a „megtestesült” táncot, a formát mint „kulturális szöveget” nem elemzi. Ekképpen a táncantropológiai munka éppen csak magáról a táncról nem szól.¹¹

⁶ A nyugat-európai táncantropológia kialakulásához és fejlődéséhez vö. WULF, C. 2007: 129–130.; SCHLESIER, R. 2007: 132–145. Vö. ELBERFELD, R. 2007: 219. A *test* antropológiájáról lásd NÉMETH A. 2009: 124–136.

⁷ A táncos gyakorlat komplex jelenségének elemeit bemutató szerkezeti ábrát lásd FELFÖLDI, L. 2005: 25. FELFÖLDI L.: *Néptánc kutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés*. <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatas.htm> 2012. 04. 30. Vö. MICHAELS, A. 2007: 147.

⁸ Vö. BRANDSTETTER, G.–WULF C. 2007: 7–13.; WULF, C. 2010: 6.; WULF, C. 2007: 126–129.

⁹ FELFÖLDI L.: *Néptánc kutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés*. <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatas.htm> 2012. 04. 30. A funkció az a szerepkör, amelyet a tánc az adott közösség életében aktuálisan betölt, és amely a kulturális környezetnek, illetve a szokáskörnyezetnek a függvényében megváltozhat. Lásd RATKÓ L. 2010: 29.

¹⁰ A tánc kutatás kelet-európai, illetve amerikai módszerei közötti különbségekről lásd FELFÖLDI L. 2005: 25. Lásd még FELFÖLDI L.: *Néptánc kutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés*. <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatas.htm> 2012. 04. 30

¹¹ Lásd erről KOVÁCS N. 2010: 435.

Noha alapjaiban jómagam is egyetértek Kovács Nóra iménti megállapításaival, annyiban árnyalnám a képet, hogy bár a táncantropológia következetesen valóban nem kerülheti ki a formai kérdések érintését, hiszen a formák, motívumok átalakulásának szintén lehetnek magyarázatra szoruló társadalmi meghatározói, ugyanakkor a táncantropológia helyesen fektet nagyobb figyelmet a *táncos cselekmény társadalmi kontextusára* és e tekintetben az arányeltolódás a formai vizsgálatok rovására indokolható. Amennyiben kifejezetten a közösségben bekövetkező mentális-kulturális változások feltárása a célunk, és mindezt a tánc kultúrában bekövetkező átalakuláson keresztül akarjuk értelmezni, úgy ott a tánc jelenségét mintegy *mentalitásbeli tartalom kivetített megnyilvánulásaként, szimbólumaként*¹² értelmezhetjük, és ebben az esetben már nem feltétlenül a „hogyan”-ra kell választ adnunk, hanem arra, hogy „mit?” táncolnak, „miért?” azt, és hogy az „milyen szimbolikus reprezentációs gyakorlatnak?” a része. Itt mindösszesen azt a kérdést lehet föltenni, hogy a mozgásanyag elhagyása miatt nevezhető-e ez még táncantropológiának, vagy meg kell elégedni azzal, hogy a kutatás szemlélete antropológiai jellegű, tárgya pedig *nem* a tánc, hanem az *csak* a kutatás eszköze, amely a társadalom mentalitásbeli változásainak feltárását segíti. A táncantropológiai munkák jó része a táncos cselekményt valóban mintegy „eszköznek” tekinti a közösségi valóság megértéséhez.

Visszatérve a táncantropológia és a táncfolklorisztika közötti éles különbségtétel lehetőségéhez, tulajdonképpen még azt sem mondhatjuk, hogy a magyar táncfolklorisztika elmúlt néhány évtizedében a tánckutatók tevékenységében nem volt potenciálisan benne a táncantropológia eszközkészlete, hiszen a magyar néptánc kutatás, ha nem is direkt erre koncentrálna, de alapvetően mégiscsak közösségkutató szemléletű volt, amelyben jelen volt a társadalomelméleti megalapozottság is.¹³ A mozgás társadalmi kontextusának vizsgálata ráadásul az utóbbi években, évtizedben Magyarországon is fontossá vált¹⁴, és ez nem a kutatói gárda személyi összeté-

¹² A humán tudományokban bekövetkező *performatív fordulat* jelentőségéről lásd NÉMETH A. 2009: 127.

¹³ Martin György a magyar táncdialektusok kialakításánál messzemenően figyelembe vette a társadalomtörténeti hátteret. A dialektusterületek jellegzetességeinek meghatározásánál, a különbségek magyarázatánál mindig történelmi és társadalmi magyarázatokat hoz fel, messzemenően érvényesíti a társadalmi környezet vizsgálatát. Lásd MARTIN GY. 1970a: 81–112.; MARTIN GY. 1979: 22–25.; MARTIN GY. 1970: 5–19.

¹⁴ Kovács N. 2010: 434. Ennek fontosságát viszont már Martin György is sokszorosan kiemelte: MARTIN GY. 1979: 22–25.; MARTIN GY. 1970: 5–11. Lásd még: „Bármely néprajzi jelenség tudományos vizsgálata csak akkor lehet eredményes, ha tárgyat történelmileg előállott produktumnak tekint. Ehhez kell minden terüle-

telének megváltozásából, hanem a magyar táncfolklorisztikai szemlélet alakulásából, formálódásából fakad.

Politika a táncparketten

A táncantropológia a folklorisztikával szemben nem korlátozódik egyetlen társadalmi csoport kutatására. Módszerei ugyanúgy alkalmazhatóak a tradicionális paraszti táncműveltségre, mint a polgárra, nemesire, posztmodernre stb. Az elmúlt években végzett kutatásaim során arra törekedtem, hogy antropológiai (és folklorisztikai) módszerekkel az átalakuló, majd megszűnő paraszti közösségekben lezajló kollektív mentális folyamatokat a tánc kultúra átalakulásával modellezzem. A nemesi/polgári és a népi kultúra találkozása és egymásra hatása minden történelmi korszakban jellemző volt, így a paraszti tánc kultúra története során több alkalommal is jelentős mértékben átalakult, de ennek a folyamatnak a belső társadalmi dinamikájáról jóformán semmit nem tudunk. E hiányosságot igyekszem csökkenteni a tradicionális paraszti tánc kultúra és a 19–20. századi polgári/nemesi társastáncok kapcsolatának vizsgálatával (a történeti Bihar megyéből választott esetpéldák kutatásával), amely egyrésztől morfológiai (folklorisztikai), másrésztől antropológiai és szociológiai megközelítést kíván. Ezen kutatásaim során a tánc kultúrát a közösségi mentalitás, identitás, gondolkodás, értékválasztás kivetüléseként, performance-ként és szimbólumként értelmezem.

Ez az (alapvetően antropológiai) megközelítési mód magában rejtje a tánc és a nemzeti-etnikai identitás kérdésének vizsgálatát.¹⁵ Minthogy a tánc, mint a nemzeti kultúra „vizualizált” formája, a nemzeti és etnikai identitás megteremtésének és kifejezésének egyik legtokéletesebb eszköze, természetesen hordozhat politikai tartalmat. A tánc politikumának

ten alkalmazni vizsgálati módszereit. A tánc kutatás esetében többletként járul még ehhez a követelményhez a vizsgálandó jelenség összetett volta, mely teljességében (mozdulat- és zenei anyagában, valamint etnológiai tartalmában) csak hasonlóképpen összetett vizsgálati módszerrel ragadható meg.” MORVAY P. 1949: 387–393. Lásd továbbá: „Mint minden más népköltészeti, illetve, népművészeti termék vizsgálatánál, úgy a táncnál sem elégedhetünk meg ma már a produktumnak csupán esztétikai vagy műfajbeli vizsgálatával, hanem az alkotóval, az emberrel, az embercsoporttal kell azt kapcsolatba hozni. A mű jelentősége, szerepe és viszonya az emberhez ugyanúgy fontos része a kutatásnak, mint a mű abszolút értékelése [...]. Ha a néptáncainkat is pontos néprajzi, tudományos vizsgálat alá akarjuk vetni s megadni az összehasonlítás lehetőségét, minden egyes lejegyzett táncnak a szociográfiáját is közölnünk kell, hogy a tánc hagyomány életképességét, a közösségben való jelentőségét is fölmérhessük.” KAPOSI E. 1947: 243.

vizsgálata ugyanakkor – egy-egy témafelvető tanulmánytól eltekintve – nem tartozott a magyar tánctudományi vizsgálatok fő irányába. A következőkben néhány példával illusztrálom e kérdést.

A tánc kincs mint adott társadalmi státuscsoportokhoz kötődő kulturális produktum nemzeti és politikai ideológiák, törekvések kifejezője lehet¹⁶, a társastánc pedig különösen alkalmas erre: „A társasági tánc a mindenkori hatalom ideológiájának médiuma, tömegeket mozgósító eszköze volt, érvényt szerzett neki és éltette. A tánc szórakoztató jellege miatti látszólagos ártalmatlanságában a politika eszményeit szuggesztív módon terjesztette.”¹⁷ Ennek bizonyos megnyilvánulásai már korábban is foglalkoztak a kutatók¹⁸, a táncantropológia magyarországi terjedése, illetve a történettudomány érdeklődése azonban új lendületet ad a kutatásoknak.¹⁹ A politikai ideológia és a táncos ízlés (táncdivatok) kölcsönhatását tekintve talán a reformkori magyar táncélet a leginkább feldolgozott korszak²⁰, hiszen egyrészt ekkor kerül előtérbe a magyar nemzeti társastánc²¹ megalkotásának

¹⁶ E kérdés kifejtését lásd a további fejezetekben. Vö. FORGÁCS D. P. 2009: 24–31.; KAROSS, S.–WELZIN, L. 2001: 2–3., 5.; KOVÁCS N. 2010: 431–441.; LIEBSCH, K. 2001: 13., 19., 21–23.

¹⁷ FORGÁCS D. P. 2009: 24. Forgács D. Péter tanulmánya azt mutatja be, hogy mikor és milyen tánc válik politikailag támogatottá vagy elutasítottá a Habsburg Birodalomban. Marijana Kokanović-Marković a Habsburg Birodalomban élő szerbek báli szokásainak politikai párhuzamait elemzi tanulmányában: KOKANOVIĆ-MARKOVIĆ, M. 2010: 152–163; különösen 155–156. Korábbi példát hozva Silke Leopold tanulmányában azt elemzi, hogy hogyan válik a Poitou-ból származó néptánc, a menüett XIV. Lajos centralizációs törekvéseinek eszközévé a francia királyi udvarban. Lásd LEOPOLD, S. 2007: 162–166.

¹⁸ A teljesség igénye nélkül lásd: DÖRR, E. 2001: 123–130.; FORGÁCS D. P. 2009: 24–31.; KAPOSÍ E. 1966.; KAPOSÍ E. 1970: 163–194.; KAPOSÍ E. 1996: 33–35.; KAPOSÍ E. 1991: 105–120.; KAVECSÁNSZKI M. 2007: 131–132.; KOKANOVIĆ-MARKOVIĆ, M. 2010: 155–159.; MAJOR R. 1987: 25–45.; MARTIN GY. 1984: 353–361.; PESOVÁR E. 1965: 159–176.; PESOVÁR E. 1967.; RÉTHEI PRIKKEL M. 1924: 213.; VÁLYI R. 1965: 403–404.

¹⁹ Tóvay Nagy Péter *Terpszikhoré a palotában* című tanulmánya például a tánc és az uralkodói reprezentáció kapcsolatát mutatja be a kora újkori magyar királyi udvarban, kiemelve, hogy a táncolás vagy nem táncolás politikai állásfoglalást hordozhat a király személyével kapcsolatban. Lásd TÓVAY NAGY P. 2008: 405–420. Silke Leopold tanulmánya a barokk francia udvar táncos szokásait vizsgálja a hatalom reprezentálása szempontjából. LEOPOLD, S. 2007: 159–166.

²⁰ Lásd például: BÉRES A. 1972: 49–56.; FELFÖLDI L. 2001a: 256–263.; FELFÖLDI L. 2001b: 242–250.; KAPOSÍ E. 1991: 105–120.; KAPOSÍ E. 1996: 33–35.; MAJOR R. 1987: 25–45.; SZENTPÁL O. 1954.

²¹ A nemzeti társastáncok európai vándorlásáról és ezáltal nemzetközivé válásáról lásd WALSDORF, H. 2010: 13–25. A *nemzetközi néptánc* fogalmát lásd WALSDORF, H. 2010: 16.

ügye, másrésztől fokozottabban fordul a figyelem a magyar parasztság – mint az eredetinek, ősiinek tartott magyar kultúra letéteményese – felé. A korabeli sajtó számtalan cikkben buzdít a magyar táncok táncolására a német (osztrák) táncokkal szemben.²² Vachot Imre *Nemzeti társastáncunk, tánczenénk és öltözetünk ügyében* című írása 1841-ben az *Athenaeum* hasábjain jelent meg a Szöllősy-féle Körtánc betanításának alkalmából: „S vallyon mibennünk magyarokban nem gerjeszt-e az hazafiui örömlángot, midőn még a külföld által is elismerve látjuk azt, miszerint nemzeti táncunk a magasabb pantomímia körébe tartozik s hogy az a magyar komolyságát, kihívó daczos büszkeségét, férfias, hatályos erejét és föllengző lelkesedését híven tükrözi. Mi magunk is örökké kiáltozzuk: szebb zene és tánc nincs a mienknél! de azért minden idegennek bálványozása annyira erőt vőn rajtunk, hogy jó darab ideig [...] úri köreink mulatságaiból a nemzeti táncz száműzve volt s inkább a külföldiek jellemünkkel ellenkező ugrálásait szolgálai térdhajlással majmoltuk [...]. Egyedül dolgozó népünknek, a toborzó katonáknak és cigány hangászaiknak köszönhetjük, hogy szép nemzeti kincsünk [...] életben maradt. Az már most bizonyos, hogy míg e nemzet él, ezentúl a társas magyar táncz mindig divatban lesz [...] mert ha már félig meddig nyelvünket is felszabadítók az idegen korcs bilincsek-ből, talán csak lábunkkal sem akarjuk tovább a nemzetiséget taposni!”²³ A *Regelő Pesti Divatlap* így ír erről: „A táncz is egy kő a nemzetiség nagy épületében. [...] A táncz szintoly állató része a nemzetnek, mint akármely egyéb szokásai, nyelve és daljai, valamint játékszine és muzsikája, öltözete és törvénye; ki tagadja?”²⁴

A kérdés egyik kiváló szakértője, Szentpál Olga nemcsak a csárdásról mint nemzeti társastáncról írott monográfiájában szentel figyelmet a reformkori táncügynek²⁵, hanem kisebb, a társastáncok történetéről írott tanulmányában is érinti a kérdést.²⁶ Ahogyan megfogalmazta, „[a] magyar tánc politikai kiállás. Egyrészt a társadalmi elhatárolódás erősödik – a bá-

²² Vö. MARTIN GY. 1995: 8. Lásd még: KÖVÁGÓ Zs. (SZERK.) 1987.

²³ Közli KAPOSÍ E.–MAÁCS L. 1958: 212–215.

²⁴ Uo. 71.

²⁵ A szabályozott magyar társastánc (*körtánc*) és a szabályozatlan magyar társastánc (*csárdás*) német táncokkal szembeni harcáról lásd SZENTPÁL O. 1954: 14–19.; a magyar szellemű reformkori bálokról lásd SZENTPÁL O. 1954: 19–28.

²⁶ *Keringő és polka a 19. században* című tanulmányában kiemeli, hogy a két társastáncot a bécsi udvar terjesztette Magyarországon, így a reformkori bálokban a liberális nemesek és polgárok bojkottálták, az ókonzervatívok viszont tüntetőleg táncolták. SZENTPÁL O. 1956: 75. Vö. „1844 és 48 között a magyar szellemű bálók száma egyre nő és ezeken a csárdás táncolása egyben politikai kiállás is a magyar függetlenség, a polgári haladás mellett.” KAPOSÍ E.–MAÁCS L. 1958: 73.

lokon a magyar és a német táncok szembenállása nyíltan politikai jellegű – másrészt Kossuth hatására a nemesség és a polgárság erősebben összefog, ez tükröződik a bálokon.²⁷ A Kaposi Edit–Maác László-féle összefoglaló szintén bőséges adatokkal szolgál a tánc reformkori politikai töltetéről. Ennek vizsgálatának fontosságát tulajdonképpen ők fogalmazzák meg először a magyar táncfolklorisztikában.²⁸

A reformkori táncélet politikai vonatkozásainak tudományos feltárása ugyan még tartogat feladatokat, de a kérdésben már viszonylag tisztán látunk. Ugyanakkor nem mondható el ugyanez az 1949 utáni szocialista állami kultúrpolitika táncélettől kapcsolatos tevékenységéről, amelynek módszeres feltárását e sorok írója kezdte meg. A Rákosi-korszak és a korai Kádár-rendszer művelődéspolitikai törekvései sajátos képet festenek a társastáncok és a néptáncok viszonyáról. Az állami ideológia nevében Révai által megfogalmazott cél – „Kultúránk szocialista kultúra lesz, de letörhetetlen nemzeti jellegzetességekkel” – érdekében erőteljes állami beavatkozás történt az ország táncéletébe, amely különösen a társastánckultúrát érintette: „Születendő társasági tánckultúránknak a nemzeti jellegzetességekkel bíró táncokból kell kifejlődnie, olyan hangulati tartalommal, mely a szocializmust építő emberre jellemző.”²⁹ Az alapvető cél az volt, hogy a társastánckultúrát megtisztítsák az újabb nyugati, főképp amerikai eredetű táncoktól, és ezek hazai táncolását megakadályozzák. A korabeli jelentések, beszámolók harcos indulatát tekintve talán nem túlzás azt mondanunk, hogy a hidegháború a táncparketten is zajlott: „Az Amerikából importált táncok híjával vannak minden őszi ember érzésnek, mámort, ideges izgatottságot keltenek s ezért teljességgel alkalmatlanok ifjúságunk nevelésére. Az ilyen táncok ellen a legélesebb harcot kell megindítani! Táncainkban is a szocializmust építő fiatalság egészséges életérzésének, erejének, alkotó kedvének kell tükröződnie.”³⁰ A cél megvalósítása érdekében minden eszközt bevetett a Népművelési Minisztérium, az új táncok megalkotására kiírt pályázatokról a tiltó rendelkezések meghozataláig: „Felvilágosító munkával, még jobb táncok alkotásával és terjesztésével le-

²⁷ SZENTPÁL O. 1954: 28. Béres András a történeti Bihar táncéletét a levéltári források tükrében vizsgálta, és számos olyan peres ügyre bukkant, amelyeket a reformkorban a német táncok táncolása miatt kitört verekedések miatt folytattak le. Lásd BÉRES A. 1972: 49. A Habsburg Birodalomban élő szerbek, különösen az újvidékiek báli szokásainak elemzésekor hasonló nemzeti törekvésekről számol be Marijana Kokanović-Marković. Lásd KOKANOVIC-MARKOVIC, M. 2010: 159–161.

²⁸ „Milyen szerepet töltöttek be a táncok nemzeti létünk során a különböző társadalmi áramlatokban, mozgalmakban?” KAPOSI E.–MAÁCZ L. 1958: 13.

²⁹ VARJASI R. 1951: 28. Vö. KAPOSI E. 1964: 39.; KAPOSI E. 1969b: 44–52.

³⁰ VARJASI R. 1952: 112–113.

het csak eredményesen harcolni az amerikai életformát dicsőítő és majmoló szving, szamba stb. ellen.”³¹ A kultúrpolitika meghatározta azokat a társastáncokat, amelyek támogathatóak voltak, és azokat, amelyek tiltólistára kerültek, emellett szorgalmazták, hogy a magyar néptáncok motívumai-ból merítve alkossanak új magyar társastáncot: „Nem szabad azonban azt hinni, hogy az új csárdáson kívül másmilyen táncot nem tűrünk báljaink táncrendjében. Nem harcolunk ellenük, sőt fegyverként használjuk fel a társasági táncok más népeknél kialakult haladó hagyományait is (például a polkát, valcert). Nem beszélünk a fox, tangó, lassúkeringő kiküszöböléséről sem, de arra törekszünk, hogy ezeket a táncokat simán táncolják, s a táncok buja, érzéki tartalmát felváltsa a nemek egymásközi viszonyának egészséges romantikája.”³² Néhány évvel később a beszámolók már arról tanúskodnak, hogy az állami szintű fellépésnek mutatkoztak ugyan a jelei, de a kívánt hatást teljes egészében még nem érték el: „Ha megnézzük, hogy tömegeink ma hogyan táncolnak, megállapíthatjuk, hogy a bálók, táncmulatságok levegője tisztább, egészségesebb lett. Egyre kevesebb azok száma, akik ízléstelenül, helytelen magatartással táncolnak. Ezek számának csökkenése egyenes arányban van népünk szocialista öntudatának fejlődésével [...]. Már eltűntek az idegsokkosokra emlékeztető, rángatózó táncolók, akiket a dekadens nyugati táncok fertőztek meg.”³³ A harc azonban nem érhetett véget, a szocialista államgépezet a táncéletben is megtalálta a szocializmus elárulására törekvő ellenséget: „Ha nem egységes a harc, akkor a régi rosszhoz ragaszkodó »tánclovag« egyik helyről a másikra vándorol, s ugyanúgy táncol továbbra is, mint azelőtt.”³⁴ A rendszer aktivistáinak örködniük kellett minden egyes táncalkalmon, még a zenészekre is figyelni kellett, nehogy bűjtatva lopják vissza a „*kapitalizmust*” a mulatságba: „Gyakran azonban egy foxtrottot, vagy akár egy csárdást is

³¹ VARJASI R. 1951: 29. Vö. MUHARAY E. 1947: 8.

³² VARJASI R. 1951: 29. Vö. „Az új táncok bevezetése azonban nem jelenti azt, hogy minden eddigi szokásos táncot száműzünk a táncrendről, hiszen a társasági táncok területén ma is élnek még a haladó hagyományok. Ilyen hagyományt képvisel a keringő, a polka, s magyar viszonylatban a csárdás. De nem kell harcolnunk a foxtrotot, a tangó táncolása ellen sem, hiszen ezeket a táncokat – nem úgy, mint a szvinget, rumbát, kongót, bugi-vugit, hoki-pokit – lehet ízlésesen is táncolni.” VARJASI R. 1952: 113. Muharay Elemér a népi táncok fejlődéséről szóló rövid írásában a korábbi évszázadok társastáncait is hasonló okból – és ideológiai töltettel – kárhoztatja. Lásd MUHARAY E. 1947: 7.

³³ VARJASI R. 1952: 112. Vö. „A burzsoá múltat idéző táncolási mód helyébe a mát építő jókedv s a holnapot látó derűs emberi magatartás lép, és ez így jó és helyes.” VARJASI R. 1952: 112.

³⁴ Uo. 114.

olyan szvingesített ritmusban szólaltatnak meg, hogy azok teljesen elvesztik eredeti karakterüket és továbbra is fenntartják annak lehetőségét, hogy álcázva bár, szvinget, szambát táncoljon, akinek éppen kedve van hozzá.”³⁵ Ennek kiküszöbölése érdekében meg kellett oldani a táncos szórakozóhelyek, különösen a vidéki művelődési házak, kultúrházak táncos rendezvényeinek ellenőrzését. Ennek egyik módja, hogy „a kultúrfelkészítők, kultúrházak igazgatói szervezzenek maguk mellé aktívákat, akik felügyelnek a bálókra”, akik akár mikrofonon keresztül is figyelmeztetik vagy kigúnyolják az illetlenül táncolókat, vagy „jó módszer, hogy sok helyen gúnyos feliratokat tesznek ki az ízléstelenül táncolók kipellengérezésére, rajzokat, amelyek nevetségessé teszik a »jampecek« táncolási módját”.³⁶ Végezetül hasznosnak tartották, ha a különböző táncsoportok tagjai is aktív feladatot vállalnak az ízléses tánc terjesztésében: „elvárjuk: érezzék politikai feladatuknak, hogy a saját üzemük dolgozóit az üzemi bálokon megtanítsák az új csárdásra”.³⁷

A táncélet ellenőrzését az ifjúság helyes, szocialista szellemű nevelése érdekében is elkerülhetetlennek tartották. A magyar művelődéspolitikát tekintetben is a szovjet példát kívánta követni. A neves szovjet táncművész és koreográfus, Igor A. Mojszejev fogalmazta meg az itthon is sok követőre talált elvet: „Mi a táncot az erkölcs tükrének tekintjük. A tánc, amikor a társadalom érzelmeit és erkölceit fejezi ki a zene és a mozgás által, egyidejűen maga is létrehoz és táplál érzelmeket a társadalomban. A burzsoa tánc kizárólag bódító érzések megnyilvánulása. Ezek a táncok alapjukban ellentétesek az életvidám, derűlátó szovjet érzésvilággal. Idegenek a szovjet világfelfogástól, károsak a fiatal nemzedék nevelésére. A mai társastánc izmos, ügyesmozgású emberek tánca legyen, tiszta líra, friss, derűs érzésvilág áradjon ki belőlük – ez jellemzi a mai ifjúságot. A táncokat népi elemekből állítsuk össze és őrizzük meg bennük a néptánc jellemvonásait. Emellett a táncmesterek frissítsék fel a múltnak ma is időszerű, közkedvelt városi társastáncait (keringő, polka stb).”³⁸ Az ízléstelen társastáncok korábbi elterjedésének okaként – „De miért tudott és tud áporodott, fülledt levegője nálunk még a felszabadulás után is oly széles méreteket is fertőzni? Miért tudta ez a ficsuri-pacsuli illat dolgozó ifjúságunk széles rétegeit, napi munkájuk, szórakozásuk levegőjét megrontani?”³⁹ – az ifjúság megfelelő szellemű nevelésének elhanyagolását jelölték meg: „A »Szving

³⁵ VARJASI R. 1952: 112.

³⁶ Uo. 114.

³⁷ Uo.

³⁸ Idézi GYENES R. 1952: 58.

³⁹ BÖRÖCZ J. 1954: 261.

Tónik» nem tűntek még el, [...] fiatalságunk többségének táncolási módja, viselkedése, öltözködése – enyhén szólva – ízléstelen, nem méltó ipari tanulókhöz, ifjúmunkásokhoz, egyetemistákhoz. Ez a szvingőrület hasonló a korábbi simmi- és rumbaőrülethez. Valamennyi a rothadó burzsoázia maradványa. A mi társadalmunkban ennek az örületnek nincs helye és fel kell számolni.⁴⁰ Így jutottak el a művelődéspolitikusok és a rendszerhű szakemberek addig a gondolatig, hogy tulajdonképpen nem is a táncok ellen kell harcolni, hanem az embereket kell jó ízlésre nevelni, a magatartásukat kell megváltoztatni.⁴¹

E rövid összefoglalásból is világosan kiderül, hogy a tánc ügye nemcsak a reformkorban, hanem a Rákosi- és Kádár-rendszer idején is igen komoly aktuálpolitikai kérdés volt: „A társastánc kérdése a legnagyobb tömegeket érinti, s különösen az ifjúság helyes nevelése szempontjából nagy jelentőségű. Semmiképpen sem lehet közömbös, hogy ezek a táncok a mai szocialista ember érzését és gondolatvilágát tükrözik-e, vagy pedig továbbra is teret engednek a burzsoá befolyásnak.”⁴² Olyan állami szintű intézkedések születtek, amelyek alapjaiban formálták át a magyar táncéletet, ennek nyomainak vizsgálata pedig mindeddig nem képezte a kutatások tárgyát. A magyar falvak tánc kultúrájának átalakulásában viszont nemcsak a korábbi évtizedekben megindult folyamatok (mint például a polgárosodás), hanem az ilyen politikai döntések is fontos szerepet játszottak.

Ennek vizsgálata, részletes feltárása még nagyon sok kutatást igényel a magyar művelődéstörténet és tánc tudomány részéről.

Irodalom

BÁN Hédi

1954 Társastáncunk helyzete. *Táncművészet*. 4. évf. 2. sz. 35–37.

BÉRES András

1972 Tánc történeti adatok a XVIII–XIX. századi Bihar megyéből. *Táncművészeti Értesítő*. 3. sz. 49–56.

BÖRÖCZ József

1954 Hogy is állunk a társastáncsal? *Táncművészet*. 4. évf. 9. sz. 261–263.

⁴⁰ BÁN H. 1954: 35.

⁴¹ Vö. BÖRÖCZ J. 1954: 262.

⁴² GYENES R. 1952: 58. Vö. „A társastánc ma is éppen úgy állásfoglalás, mint az 1848-as időkben volt. Állásfoglalás a burzsoá ideológiával szemben, amely még él a dekadens táncokban – és kiállás a szocializmus mellett a mai egészséges, derűs, szép életünket tükröző táncos magatartással.” VARJASI R. 1952: 114.

BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph

- 2007 Einleitung. Tanz als Anthropologie. Einbildungskraft, Subjektivität? Kreativität. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 9–13.

DELGADO, Ángel Acuña

- 2005 Dance as an Analytic Model for Social and Cultural Interpretation: a Case Study. In: DUNIN, Elsie Ivancich–von BIBRA WHARTON, Anne–FELFÖLDI, László (Ed.): *Dance and Society*. Dancer as a cultural performer. Bibliotheca Traditionis Europae. Vol. 5. Budapest: Akadémiai Kiadó–European Folklore Institute. 65–71.

DÖRR, Evelyn

- 2001 Rudolf von Laban. Tänzerische Identität im Spannungsfeld von Kunst, Wissenschaft und Politik. In: KAROSS, Sabine–WELZIN, Leonore (Hrsg.): *Tanz – Politik – Identität*. Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Tanzforschung. Münster–Hamburg–London: Lit Verlag. 103–132.

ELBERFELD, Rolf

- 2007 Bewegungskulturen und multimoderne Tanzentwicklung. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 218–229.

FELFÖLDI László

- 2001a Tánc történet. In: SZENTPÉTERI József (főszerk.): *Magyar Kódex 5. Az Osztrák–Magyar Monarchia. Magyarország művelődéstörténete 1867–1918*. Budapest: Kossuth Kiadó. 256–263.
- 2001b Tánc történet. In: SZENTPÉTERI József (főszerk.): *Magyar Kódex 6. Magyarok a 20. században. Magyarország művelődéstörténete 1918–2000*. Budapest: Kossuth Kiadó. 242–250.
- 2005 Considerations and Problems in Performer-Centered Folk Dance Research. In: DUNIN, Elsie Ivancich–von BIBRA WHARTON, Anne–FELFÖLDI, László (Ed.): *Dance and Society*. Dancer as a cultural performer. Bibliotheca Traditionis Europae. Vol. 5. Budapest: Akadémiai Kiadó–European Folklore Institute. 24–32.
- É. n. *Néptánc kutatás*. Tudománytörténeti helyzetelemzés. <http://www.zti.hu/tanc/tancikutatas.htm> MTA Zenetudományi Intézet: 2012. 04. 30.

FORGÁCS D. Péter

- 2009 A magyar táncok értelme az osztrák identitásban. In: NÉMETH András–MAJOR Rita–MIZERÁK Katalin–TÓVAY Nagy Péter (szerk.): *Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánckutatásban*. Tudományos konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán 2007. november 9–10. Budapest: Planétás Kiadó. 24–31.

GYENES Rudolf

- 1952 Új magyar báli táncok. *Táncművészet*. 2. évf. 2. sz. 58–59.

KAPOSI Edit

- 1947 A néptánc kutatás újabb feladatai. *Ethnographia*. LVIII. évf. 3–4. sz. 242–246.
- 1964 Új népművelési forma: a társastánc klub. *Népművelés*. 6. sz. 39.
- 1966 A társastánc figyelmet érdemel a népművelésben. *Népszava*. júl. 26. sz. 8.
- 1969b Népművelői gondolatok a társastánc területén. *Táncművészeti Értéktető*. 3. sz. 44–52.
- 1970 Adalékok az európai és a magyar táncmesterség történetéhez. In: *Tánc tudományi Tanulmányok*. 163–194.
- 1991 A táncmesterség és a 19–20. századi társastánc kultúra nemzeti vonásai hazánkban és Európában. *Népi kultúra és nemzettudat*. A Magyarságkutató Intézet kiadványa. Budapest. 105–120.
- 1996 Táncról-táncra. Bálok és táncvigalmak a kiegyezéstől a '40-es évekig. *Táncművészet*. 1. sz. 33–35.

KAPOSI Edit–MAÁCS László

- 1958 *Magyar népi táncok, táncos népszokások*. Budapest: Bibliotheca Kiadó

KAROSS, Sabine–WELZIN, Leonore

- 2001 Tanzen im eigenen Saft. In: KAROSS, Sabine–WELZIN, Leonore (Hrsg.): *Tanz – Politik – Identität*. Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Tanzforschung. Münster–Hamburg–London: Lit Verlag. 1–9.

KAVECSÁNSZKI Máté

- 2007 Társastáncok a magyar paraszti közösségben a 19–20. században. In: KIRI Edit–KOVÁCS Erik–SZILÁGYI Judit: *Notitiae Iuvenum*. Tanulmányok Ujváry Zoltán 75. születésnapjának tiszteletére. 129–142.
- 2013 A táncantropológiai módszer alkalmazásának lehetőségei a nemzeti-etnikai identitás vizsgálatában. In: KARLOVITZ János Tibor (szerk.): *Tanulmányok az emberi gondolkodás tárgykörében*. International Research Institute s.r.o. Komárno. 2013. 89–97.

KOKANOVIĆ–MARKOVIĆ, Marijana

- 2010 Ball-Repertoire und -Etikette als Spiegel der sozialen und politischen Bestrebungen des serbischen Bürgertums in der Habsburgermonarchie im 19. Jahrhundert. In: BEHRENS, Claudia–BURKHARD, Helga–FLEISCHLE-BRAUN, Claudia–OBERMAIER, Krystyna (Hg.): *Tanzerfahrung und Welterkenntnis*. Jahrbuch Tanzforschung. Bd. 22. Gesellschaft für Tanzforschung. 152–163.

KOVÁCS Nóra

- 2010 A csárdás és a kóló: Az etnicitásról táncantropológiai megközelítésben. In: FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet. 431–441.

KÖVÁGÓ Zsuzsa (szerk.)

- 1987 *Antológia a hazai táncirodalomból. 1884–1914*. Válogatás a korabeli sajtóból és a táncarchívum gyűjteményeiből II. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége

LEOPOLD, Silke

- 2007 Tanz und Macht im Ancien Régime. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 159–166.

LIEBSCH, Katharina

- 2001 Identität – Bewegung – Tanz. Theoretische Reflexionen zum Begriff der Identität. In: KAROSS, Sabine–WELZIN, Leonore (Hrsg.): *Tanz – Politik – Identität*. Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Tanzforschung. Münster–Hamburg–London: Lit Verlag. 11–24.

MAJOR Rita

- 1987 Romantika és nemzeti tánc történet (1833–1848). In: *Tánc tudományi Tanulmányok*. 25–45.

MARTIN György

- 1970 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok I–III*. Budapest
1995 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. Budapest: Planétás Kiadó
1979 *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Budapest: Akadémiai Kiadó
1984 Népi tánc hagyomány és nemzeti tánc típusok Kelet–Közép–Európában, a XVI–XIX. században. *Ethnographia*. 95. évf. 3. sz. 353–361.

MICHAELS, Alex

- 2007 Wenn Götter Tanzen. Zum Verhältnis von Ritual und Tanz. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 146–158.

MORVAY Péter

- 1949 A népi-tánc kutatás két esztendeje. *Etnographia*. 387–393.
1966 A tánc kutatás lehetőségeiről. *Táncművészeti Értesítő*. 1. sz. 111–115.

MUHARAY Elemér

- 1947 Népi tánc a társadalom fejlődésében. In: LUGOSSY Emma–GÖNYEY Sándor: *Magyar népi táncok I*. Budapest: Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet

NÉMETH András

- 2009 Az emberi test mint a kommunikáció médiuma. A testhasználat és a performativitás pedagógiai, történeti, antropológiai vázlat. In: NÉMETH András–MAJOR Rita–MIZERÁK Katalin–TÓVAY NAGY Péter (szerk.): *Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a táncutatásban*. Tudományos konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán 2007. november 9–10. Budapest: Planétás Kiadó. 124–136.

PESOVÁR Ernő

- 1965 A lengyel táncok hatása a reformkorban. *Néprajzi Értesítő*. 47. évf. 159–176.
- 1967 Európai tánc kultúrák, nemzeti tánc kultúrák. *Táncművészeti Értesítő*. 2. sz.

RATKÓ Lujza

- 2010 A néptánc kutatás hagyományos és új útjai a XXI. században. In: FELFÖLDI László–MÜLLER Anita (szerk.): *Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban*. Pesovár Ernő emlékezete. Budapest: MTA Zenetudományi Intézete. 23–36.

RÉTHEI PRIKKEL Marián

- 1924 *A magyarság táncai*. Budapest: Studium

SCHLESIER, Renate

- 2007 Kulturelle Artefakte in Bewegung. Zur Geschichte der Anthropologie des Tanzes. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 132–145.

SZABÓ László

- 2008 *Társadalomnéprajzi előadások*. Néprajz Egyetemi Hallgatóknak 34. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék

SZENTPÁL Olga

- 1954 *A csárdás*. A magyar nemzeti társastánc a 19. század első felében. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat
- 1956 Keringő és polka a 19. században. *Táncművészeti Értesítő*. 73–89.

TÓVAY NAGY Péter

- 2008 Terpszikhoré a palotában. Tánc és uralkodói reprezentáció a magyar kora újkori udvari kultúrában. In: CZOCH Gábor–KLEMENT Judit–SONKOLY Gábor (szerk.): *Granasztói György tiszteletére*. Budapest: Atelier Iskola. 405–420.

VACHOT Imre

- 1941 Nemzeti társastáncunk, tánczenénk és öltözetünk ügyében. *Athenaeum*. 1841. nov. 7. In: KAPOSI Edit–MAÁCS László: *Magyar népi táncok, táncos népszokások*. Budapest. 212–215.

VÁLYI Rózi

- 1965 A tánc története rövid összefoglalásban. In: LUKÁCS Ernőné (főszerk): *A kultúra világa*. Sport és testkultúra. A tánc. A világ népei. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 355–435.

VARJASI Rezső

- 1951 Új társastáncaink. *Táncművészet*. I. évf. 2. sz. 28–29.
1952 Új társastáncokat – új táncos magatartást! *Táncművészet*. II. évf. 4. sz. 112–114.

WAHLSDORF, Hanna

- 2010 Die Tanzdielerinnen. Bühnenprominenzen und ihre Nationaltänze im Spiegel der politischen Kräfteverteilung. In: BURKHARD, H.–WALSDORF, Hanna (Hg.): *Tanz vermittelt – Tanz vermitteln*. Jahrbuch der Gesellschaft für Tanzforschung. 13–25.

WULF, Christoph

- 2007 Anthropologische Dimensionen des Tanzes. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 121–131.
2010 A tánc antropológiai dimenziói. Részletek. *Debreceni Disputa*. 8. évf. 5. sz. 4–7.

Marx hieroglifái, Marx olvasói

Nem szoktunk hozzá, hogy másképpen olvassunk. „Marx” – mintha ez a tulajdonnév Kelet-Európa számos pontján még mindig egy monolit életművet fejezne ki, amelynek könnyedén beláthatók a történelmi utóhatásai. Pedig egy perspektívaváltás révén egészen mást jelenthetne: megnyilvánulhatnának azok az aspektusok, amelyekkel leszámolhatnánk a tulajdonnév sugallta egység délibábjával, azok a fordulatok és változások, amelyek lehetetlenné teszik a töretlenül folytonos opusként való értelmezést, és a jövőre egészen különböző módokon kiható, heterogén jelek. Hiszen a marx-i írások gyakran a *work in progress* bizonytalanságait is mutatják, s nemegyszer vitába keverednek egymással. Talán olyan palimpszesztként érdemes kezelni őket, amelyeknek nincsen és soha nem is volt első változata: csakis az újabbnál újabb, létesülőben levő rétegek vannak. Alternatív szövegváltozatok, csodával határos módon előkerülő töredékek, fiatalkori jegyzetanyagok, paszkvillusszámba menő levelek... – mindez a mai napig része a Marx-filológia kalandjának. Mintha lenne mélyebb vetülete is annak, hogy Marxnak már-már desifrizozhatatlanul csúnya kézírása volt. Hogy olyan metaforával éljünk, amelyet ő maga is nagy előszeretettel használt: hieroglifákról van szó, megannyi tartalmat magukba sűrítő, megfejtésre váró jelekről, amelyekre érvényes az olvashatatlanság kihívása, a szó szoros értelmében, de abban a mélyebb jelentésében is, amelyben a 20. századi olvasáselmélet kezdte el használni ezt a kifejezést. Márpedig a dekódolás fáradságos tevékenysége eleve magában rejtje a teljes félreértés veszélyét és a produktív félreértését is. Hasonlóképpen hajlamosak vagyunk megfedkezni a Marx-recepció viszontagságairól: *A tőkének* csak az első kötete jelent meg Marx életében, a többi kötet az *Értéktöbblet-elméletekkel* egyetemben már Engels, Kautsky és mások rekonstrukciós küzdelmeit tükrözi, a fiatal Marx ismerete szempontjából kulcsfontosságú *Gazdasági-filozófiai*

kéziratok csupán az 1920-as években kerültek elő, s a sokak szemében a titkos főművet jelentő, mehökkentő alternatívákat kínáló *Grundrisse* is csak 1939-ben jelent meg. Olyan élet-mű ez tehát, amely mindenekelőtt posztumusz jellegű: élet utáni, s a végleges változatok gyakran mások művét képezik, nem Marxét. Nem magától értetődő-e hát ennek ismeretében, hogy a romtalanság szellemében most is újabb kiadásokat ígérnek, amelyek teljesen felülírhatják a Marxról alkotott képünket? Ez a nehezen rekonstruálható, élet utáni mű folyamatosan újraíródó hagyaték. Palimpszeszt ma is, nyitott mű, amelyet az olvasók minduntalan újraírhatnak és újraírnak.

*

A „Marx” kifejezés eponíma lett, az egykoron élt személyre már csak haloványan, mellékesen utal, sokkal inkább elméleti-ideológiai-politikai instrumentum lett belőle, s ide-oda sodródott a teoretikus követők, a hűséges értelmezők, a forradalmi csoportosulások, a tömegmozgalmak és az államgépezetek árjával. Ám nem igaz, hogy a marxi művek fogadtatása a „hermeneutikai diktatúra” történeteként írható le, inkább az ellenkezője állt fenn: az értelmezők újabb és újabb generációi küzdöttek a szövegek minél radikálisabb felszabadításáért, s nekik köszönhetjük, hogy *A tőke* vagy a *Grundrisse* ma sokkal gazdagabban tárulhat fel az olvasók számára, mint száz évvel ezelőtt. Elegendő felidézni az első generáció esetét. Engels, Kautsky, Bernstein és a többiek érdeme megannyi Marx-szöveg alapos gondozása, illetve az értelmezés lehetséges kereteinek felvázolása, ám az utánuk jövők nemegyszer kíméletlenül elverték rajtuk a port: a mechanikus és fatalista történelemfelfogás, a fejlődés kritikátlan tömjénezése, a gyakorlat elhanyagolása, a politikai szubjektivitásról való megelégedezés, a naív realizmus, az állam pusztán uralmi eszközként való elképzelése, a termelőerőkre való egyoldalú összpontosítás vagy a dialektika általánosítása, történetietlen természeti-logikai elvvé emelése miatt. Az újabb nemzedékek már tudhatták, hogy amit elődeik – Mehring bizarr ötlete nyomán – „marxizmusnak” neveznek, sokkal inkább „engelsizmus” volt, s igyekeztek megszabadulni a korábbi olvasatok bosszantó terhétől. S miután fellélegezhettek a terhektől, menten az értelmezői irányzatok valóságos karneválja következett. Az ún. nyugati marxisták, az althusseriánusok, az anarchomarxisták, a *neue Marx-Lektüre* hívei, a *Wertkritik* élén járói, a *Political Marxism* teoretikusai, a *New Dialectic* vagy az olasz *operaismo* körüli szerzők megannyiszor sikerrel hántották le Marx szövegeiről a rájuk ragadt önkényes rétegeket, s új ösvényeket nyitottak meg, kalandozásaik a szövegekben pedig máig sem értek véget. A leginkább inventív olvasók

egyenesen az ezoterikus mondanivaló, a bevett értelmezés mellett lappangó titkos üzenet nyomába eredtek, ezért figyeltek olyan kitartóan a leplezendő tünetekre, a tartalmi kérdések helyett magára a formára, mint a voltaképpeni rejtélyre, vagy az önműködőnek tűnő rendszerek háttérében meghúzódó szubjektivitás jeleire. Kideríteni vélték, hogy az igazi marxi álláspont nem csupán nem azonos Engels vagy a „marxista-leninisták” olvasatával, hanem – mondhatni – maga Marx sem azonos önmagával, mert az ezoterikus üzenet lényegi módon eltér a munkásmozgalmi jelszavaitól és a népszerűsítő leegyszerűsítéseitől, mert *A tőke* módszertani önértelmezése el van maradva a tényleges elemzés mélyfúrásaihoz képest, vagy mert még a módszertani Marxból is kettő van, egy felületesebb és egy elmélyültebb... Eszerint már nemcsak a „fiatal, humanista Marx” és az „érett, tudományos Marx” között vannak meghatározó különbségek, hanem a szövegek jelentős része megosztott, két vagy annál is több beszédmód lüktet bennük, s a kevésbé ismert réteg olykor sokkal izgalmasabb lehet annál, amelyik belénk ivódott. Csak Marxok vannak, így, többes számban.

*

Mit jelent kortársnak, aktuálisnak lenni? Ennek a kérdésnek jelentős filozófiai hagyománya is van, amely Nietzschétől Agambenig húzódik. E tradíció ismeretében úgy tűnik, korunkról nem feltételezhetjük, hogy teljesen egybeesik önmagával, de nem csupán mert egy kor mindig önmaga előtt jár, mert „a jelen méhében hordozza a jövőt”, hanem abból kifolyólag is, hogy megtalálhatók benne még a radikálisan más jövőre utaló jelek is. Az *Unzeitgemäß* így annyit jelent, mint egyenesen korszerűtlenként a lehető legaktuálisabbnak lenni, néhány lépéssel előrébb állva az eljövendő mást megelőlegezni. Nyilvánvaló, hogy az is korszerűtlen, aki már a képtelennek tűnő jövőben menetel, nem csupán az, aki elkésérítően retrográd. „Aktuális-e még Marx?” – hányszor hallottuk már a kérdést... A találó válasz így hangozhatna: korszerűtlen volt, éppen azért, hogy korszerű lehessen. Hiszen a marxi szövegek a (poszt)feudalizmus agonizáló szakaszában születtek, amikor a munkásosztály hivatásrendként, szociokulturális identitással rendelkező tömegként is csak születőben volt (még Angliában is), s nem a *versus* válságától is szenvedő kései kapitalizmusban, amelyben a tőke kísérteties önértékesítő mechanizmusainak már a munka szféráján belül is egyre kevésbé kell találkozniuk szervezett ellenállással. Marx azért „nem azonos önmagával”, mert a kor, amelyben élt, szintűgy nem esett egybe önmagával, mert a premodern régmúlt árnyai és az újabb tendenciák keveredtek benne azzal, ami csak mára teljesebben ki. A rendi

társadalom bomlástermékeként létrejövő munkásmozgalom keretén belül gondolkodó ezoterikus Marx mellett létezett az eltűnőben levő, illetve a rendszer lényegéhez nem tartozó jelenségeket zárójelező, a fennállóban csírázó, immanens jövőt elgondoló ezoterikus Marx, aki a kapitalizmus absztrakcióit elemezte, s még a munkásosztály hatalmi-politikai perspektíváját is meghaladta. Marx eltért önmagától, mert a kora is eltért önmagától. Vagy másképpen: az ezoterikus Marx korszerűtlen volt a 19. században, hogy a kései – tehát a tulajdonképpen, tiszta – kapitalizmus létrejöttével, a jóléti államok válságával, illetve 68 veresége után végre egybeessen a korrall. Amit a világpiacon az önmagát értékesítő tőkérről és a rendszer belső ellentmondásairól írt, amelyek okán a lenyűgöző technikai-munkaszervezési-tudományos fejlődés ellenére is a munka társadalmában élünk, most itt áll a szemünk előtt.

*

Esszéjében Peter Sloterdijk a marxi művek befogadásának nyomába ered. Azonban csupán Marx alternatív értelmezéseinek első „áramlatát” említi, az ún. nyugati marxizmust, s az újabb kísérletek egyáltalán nem kerülnek a látókörébe. Márpedig immár évtizedek óta nem a „humanista-utópista Marx” megmentése a tét, hanem valami egészen más. Sloterdijk azt sugallja, hogy a Marx-olvasatok alakulását a „hermeneutikai diktatúra” történeteként kell felfogni, hatalmi indíttatású törekvések sorozataként, s figyelmen kívül hagyja a felszabadító értelmezések tömkelegét, amelyek a plurális megközelítés, a Marxhoz való sokoldalú viszonyulás mellett tették le a garast. Az értelmezés bürokratikus-hierarchikus szerepével kapcsolatos meglátásai még a kelet-európai bolsevizmusokra is csak korlátozottan alkalmazhatók, hiszen – hogy a hozzánk legközelebbi példákkal éljünk – a jugoszláv praxisfilozófia vagy a Budapesti Iskola pontosan Marxot revideálva végzett marxista rendszerkritikát. Végül Marx üzenete nem arra vonatkozik, hogy a termelési viszonyok uralkodnának az idealisztikus fikciókon, ugyanis éppen az ideológia *mint* praxis elgondolásáról van szó, mindenekelőtt az árufetiszmusnak konstitutív gyakorlatként való felvázolásáról – a marxi értelemben vett ideológia a társadalmi valóság fantazmagóriája.

Mindazonáltal Sloterdijk eszmefuttatása több mint a *posthistoire*, „az ideológiák utáni kor”, „a kapitalizmusnak nincs alternatívája” pusztá hangulatfestése. Sloterdijk szövegében ugyanis felfigyelhetünk két alapvető feszültségre, s olyan érzésünk támadhat, hogy a szerző gúnyt akar űzni olvasóiból. Egyfelől nehezményezi a marxizmus – szerinte monoteisztikus,

elsősorban keresztényi eredetű, értelmezési dominanciáját, amely kizárólagosságra tör, és az értelmezőknek különleges státust biztosít („Én értelmezek, tehát vagyok Valaki”). Ugyanakkor Sloterdijk is kínál egy ellenértelmezést, amely nem kevésbé tekintélyelvű, nem kevésbé egyoldalú: „...majd rájövünk, hogy a marxi műben a filozófiai-alapfogalmi réteg Fichte elidegenedés fogalmának továbbfejlesztett, tömörített változatát jelenti. Ebben az értelemben azt mondhatjuk, hogy a marxizmus a német idealizmus lábjegyzete volt, és a gnosztikus elidegenedés gondolat áttétele a XX. század intellektuális terébe.” Megannyi kétely felmerülhet. Nem kérdőjelezték-e meg számtalanszor, Adornótól Althusserig, hogy az elidegenedésnek központi szerepe lenne Marxnál? Hiszen *A tőkében* az elidegenedés már marginális kifejezés, s szinte csak tisztán jogi terminusként szerepel, Marx pedig sokkal inkább a transzszubjektív társadalmi viszonyok gondolkodója volt immár, s nem a lényegétől megfosztott, önmagától elidegenedített szubjektivitásé... S akkor már az sem lehet igaz, hogy Marx a német idealizmus lábjegyzete lett volna. Mindenesetre Sloterdijk nem tartja magát az interpretációs harcokon kívül, hanem autoritatív módon maga is állást foglal. Túlon túl könnyelműen, elhamarkodottan, felületesen.

Van egy másik feszültség is Sloterdijknál. Míg ugyanis Marx örökségéről egy helyütt mintha leftymálóan úgy vélné, „már csak néhányan hiszik, hogy ezen írásokból némi fény derül a roppant fejlett pénz- és médiatársadalomra”, esszéje végén a kapitalizmusról alkotott marxi diagnózis elemeit ismétli meg: „[a]z élőhalott, amely pénzürtékben jár az emberek között, és nevető kommunikátorként lopja el az eleven időt és lelkeket, majdnem maradéktalanul uralkodik a fejlett társadalmakban”, illetve „megvásárolt vásárlók és prostituált prostituáltak társadalma ez”. Az érték élőhalottszerű, kísérteties logikája (Sloterdijk vámpirizmusról is beszél, s itt is eszünkbe juthat Derrida Marx-olvasata), amely ellehetetleníti az életet, s az önprostitúció, amit a bér munka világa jelent... – ez Marx nyelvezete, szóról szóra. Sloterdijk tehát végső soron egyáltalán nem vitatja el a marxi diagnózis helyességét (csak a munkásmozgalmi vetületet utasítja el, amikor „a proletár ész kritikáját” pedzegeti), sőt, el is mélyítené a médiatársadalommal és a fogyasztással kapcsolatos megjegyzéseivel. Nem véletlen, hogy írása végén az ellenállásra képes életet hiányolja, majd így fogalmaz: „igaz lehet, hogy elérkezett Marx második esélyének ideje”. Mintha azért hangsúlyozná Marx halálának tényét, hogy aztán még erőteljesebben kiemelhesse: feltámadhat és visszatérhet közénk. Kiből lett hát a keresztény messianizmus híve, kriptoteológus, a közeli jövő apostoli prófétája? „Marx eljövendő dicsőségéről” és a holtmunka teoretikusának eljövételéről beszél, s fel sem merül: ezen a reményen már túl vagyunk, elsősorban a *neue Marx-Lektüre*

és a *Wertkritik* követőinek köszönhetően, akik éppen az értéket, azaz a holtmunkát helyezték az értelmezés középpontjába. Visszatérhet-e Marx, ha már itt van velünk?

*

Michel Foucault kapcsolata a Francia Kommunista Párttal csupán múltó affér volt, a marxizmussal való vitája azonban egész életén át tartott. Elevenítsük fel e viszály fő mozzanatait. A foucault-i vád szerint a marxizmus a hatalmat elidegeníthető tulajdonként fogta fel, és elemzések nem lépett túl a monolitiként, pusztá osztályhatalmi eszközként felfogott államhatalom bírálatán. Holott a hatalom szétszórt, „minden irányból érkezik”, s az intézmények kapillárisaiban, tényleg működésében kell megragadni, ahogyan a vele szemben szükségszerűen létrejövő ellenállásokat is mikropolitikai gyakorlatként kell elgondolni... Ezért fogalmazhatott Foucault Japánban is így: „...a marxizmus hozzájárult és ma is hozzájárul a politikai képzelőerő elszegényesedéséhez”. „Az orvostudomány, a szexualitás, a józan ész és az örület kérdései” a marxizmus egyoldalú osztályperspektívája számára tematizálhatatlanok maradtak, és képtelen volt bármit is kezdeni az ellenállás hangjainak pluralizmusával. Ahogyan a foucault-i archeológia alapszava, a diskurzus is a marxizmussal való öntudatos szembeszégülés jele volt, hiszen a leleplezendő ideológia, a hamis tudat helyébe a tiszta felszín elrendeződését állította, úgy genealógiája az osztálytudat és az osztályharc kérdései helyébe az erők összeütközését állította, amely mindenekelőtt a testek, az affektivitás és a népességek szintjén zajlik, nem a reprezentációk közegeiben. Foucault az erők esetlegességgel teli találkozásának elemzésekor és az egymás között semmilyen folytonossággal nem rendelkező episztémék tárgyalásakor is kitért arra, hogy a marxizmus történelemképe, amely kontinuitást és fejlődést feltételez, tarthatatlan. Mindehhez hozzávehetjük *A szavak és a dolgok* antialthusseriánus kicsengését, miszerint Marx nem fedezte fel „a tudomány új tárgyát”, hanem a munka Ricardo által kijelölt problémamezejében ragadt. Akik nem kívánják, hogy – mint Blandine Kriegel írta – „Foucault fejére vörös sipkát tegyenek”, minduntalan ezekre a marxizmus elleni támadásokra utalhatnak.

Azonban a dolog jóval szövevényesebb. Amikor Foucault az öt leginkább foglalkoztató kérdésekre kereste a választ, újra és újra kitért a kapitalizmus szerepére. Már az örület archeológiáját boncolgatva is a tőkés társadalom logikájában lelte meg a kulcsot: a nyomorékok, az aggok vagy az örültek klasszikus „nagy elzárására” eszerint azért került sor, mert nem feleltek meg a munkatársadalom normáinak, az ipari kapitalizmus kor-

szakában viszont a munka körforgásában való részvételre képtelen őrülteket kivéve e tömegeknek visszaadták szabadságukat, mert szükség volt – s ezen a ponton Foucault hivatkozik is Marxra: – a munkanélküliek tartalékseregére. A pszichiátria megjelenése tehát értelmezhetetlen a kapitalizmus elemzése nélkül (Foucault így nyomatékosította ezt a meglátást: „[a]z elmebeteg, legalábbis az őrült személyének etnológiai történelmében, nem az őrület jelenségének végre-valahára felfedett igazsága, csupán annak sajátosan kapitalista változata”). A *Felügyelet és büntetés*ben sem véletlen a Marxra való hivatkozás, hiszen a testek felügyelete és termelékenységük növelése a gyárakban, a térnek a tőkefelhalmozás szempontjai szerint történő megszervezése a diszciplináris-panoptikus hatalom kitüntetett megnyilvánulása – Foucault olvasatában *A tőke* a hatalmi technológiák történetének lényegi fejezeteit tartalmazza. Az újabban kiadott szemináriumok is (mint a *La société punitive*) a produktív test, a termelés és a hatalom összefonódása iránti fokozott érdeklődését mutatják. Végül pedig nem lehet eléggé hangsúlyozni azon szemináriumok jelentőségét (mindelelőtt a *Naissance de la biopolitique*), amelyek már a kapitalizmus neoliberalis szakaszának geneziséét vizsgálják. Foucault a neoliberalizmusban nem holmi ideológiát látott, hanem gyakorlatot, a kormányzás új típusát, a piaci mechanizmusokra építő hatalmi technológiát, a humántőke számára kiszabott koercív viszonyok közegét. Ennyiben nem csupán a felügyelő állam kritikusaként hívható segítségül, hanem a legújabb fejleményeket elgondoló teoretikusként is.

Foucault elsődleges célpontja a Yoshimotóval való 1978-as beszélgetésben nem annyira Marx, mint inkább a legitimációs állami tényezőként, pártideológiaként működő marxizmus. Arra biztat bennünket, hogy ne a „[m]ilyen az igazi és autentikus Marx?” kérdésre keressük a választ, hanem a marxizmust mint igazságeffektusokat működtető hatalmi instanciát elemezzük. Azonban itt is óvatosan kell bánnunk a marxizmus számlájára megfogalmazott bírálatokkal. Segítségünkre lehet a Chomskyval folytatott 1971-es vita egy pontja, amikor Foucault a küzdelmek igazságosságával kapcsolatos megjegyzésekre reagált: „[a] proletariátus nem azért vívja az uralkodó osztály ellenében a harcát, mert úgy gondolja, hogy ez a harc igazságos. A proletariátus azért harcol az uralkodó osztály ellen, mert a történelem során először szeretné magához ragadni a hatalmat. És mivel az uralkodó osztály hatalmát szeretné megdönteni, ezért gondolja, hogy a harca igazságos. [...] Amikor a proletariátus majd átveszi a hatalmat, megtörténhet, hogy a legyőzött osztályokkal szemben erőszakos, diktatórikus, vagy akár véres hatalmat fog gyakorolni. Nem látom, milyen ellenvetést lehet ezzel szembeszegezni.” A két beszélgetés között ugyan eltelt hét év,

megannyi mozzanat kikophatott Foucault gondolkodásából, ám továbbra is a harc kérdése izgatta, s talán az erre vonatkozó eszmefuttatása volt az egyik legérdekesebb Japánban is: „Marx azt mondja, hogy a történelem motorja az osztályharc. És utána még sokan megismételték ezt a tételt. Ez tagadhatatlan tény. [...] De mostanáig senki sem vizsgálta meg elmélyítve a kérdést, hogy mi is a harc. Mit jelent a harc, amikor osztályharcot emlegetünk? Mivel harcot mondunk, konfliktusról, háborúról van szó. De hogyan »működik« ez a háború? Mi a célja? Melyek az eszközei? Melyek a racionális alapjai? Ha már Marxról van szó, akkor nem az osztályok szociológiai problémáiról szeretnék beszélni, hanem a harccal összefüggő stratégiai módszerről. A kommunista párt magával a harccal nem foglalkozik, ennek mibenlétét nem problematizálja.” Nem nehéz e mondatok mögött is meglátni a nietzscheánus impulzusokat, az erők esetlegességekkel övezett összeütközéseinek, a hatalom akarásának és az önaffirmáció immanens logikájának témáját, a külső normativitás általi igazolás elvetését. Foucault kifogása nem az, hogy a kibékítés vagy netán a szintézis helyett a marxizmus harcot akar, hanem az, hogy a harcot nem értelmezi eléggé tágan, nem látja, miként hatja át a társadalom pórusait, s egyáltalán: nem firtatja a mibenlétét. A marxizmus mindig túlságosan kétértelműen fogalmazott az osztályharcra kapcsolatban, egyszerre tekintette a tőkés rendszer velejárójának – mintha ez a csatazaj lenne hallható a munkaidő rövidítéséért, a jobb munkakörülményekért vagy a béremelésért folytatott szükségszerű küzdelmekben is –, illetve másfelől öntudatos, a rendszer mint olyan ellen irányuló vállalkozásnak, amely nem reked meg a pusztán gazdasági követelések szintjén belül. Ehhez képest Foucault azt kéri tőlünk, szenteljünk figyelmet az ellenállások összes változatainak, ne feledkezzünk meg a hatalom sokrétű voltáról és a mikrotörténekekről. Nem az a baj tehát, hogy a marxizmus igent mond a harcra, hanem az, hogy nem tud rá összetettebben, plurálisan igent mondani. Foucault végképp megszüntetné a kapitalizmus sorsszerű összeomlásával kapcsolatos próféciákat, mert ezekkel is alábecsülik a harc jelentőségét. Harcoljunk minél több fronton – ez a bellicista Foucault alapvető üzenete. Emlékezzünk, miként térítette el, forgatta ki Clausewitz mondatát is (így lett „a politika a háború folytatása, más eszközökkel”), s arra is, miként követelte szemináriumai során, hogy a béke szolóni–kanti ideálja helyett a harcra, a háborúra összpontosítsunk, szolgáltassuk meg az ellen-tudások alakzatait. Utóbbiakról beszélt Yoshimotónak is, amikor az értelmiségiek, az egyetemi hallgatók és a rabok küzdelmeit emlegette (s itt egyenesen a lumpenproletariátusra utalt – régi, Bakunyin óta ismert korrektívum Marxszal szemben), valamint az orvostudomány, a szexualitás, a józan ész és az örület kérdéseit. Megannyi

ellenálló szubjektum van tehát, a hagyományos egysíkú, osztálymozgalmi hegemoniát ezért a frontok sokaságával kell felváltani. Milyen legyen hát az új küzdelmek viszonya a kapitalizmus elleni harchoz? Ismét kiegészíthet bennünket egy régebbi beszélgetés, amelyet Deleuze-zel folytatott az értemiség és a hatalom viszonyáról: „...a kizsákmányolás elleni harcban a proletariátus nemcsak harcol, de ő határozza meg a harc célpontját, módszereit, helyét és eszközeit. Ha valaki szövetségre akar lépni a proletariátussal, el kell fogadnia annak pozícióit, ideológiáját, a harc célkitűzéseit. Vagyis be kell olvadnia a proletariátusba. Ha azonban a hatalom ellen harcolunk, azok, akiken a hatalmat túlzott mértékben gyakorolják, akik azt elviselhetetlennek minősítik, elkezdhetik a harcot ott, ahol éppen állnak, s azt a saját aktivitásuk (vagy passzivitásuk) szerint vívhatják. [...] A nők, a rabok, a bevetésre váró katonák, a kórházban fekvő betegek, a homoszexuálisok ebben a pillanatban az őket érintő kényszerítő, ellenőrző, különös hatalmi forma ellen indítottak speciális harcot. [...] E mozgalmak végső soron a proletariátus forradalmi mozgalmához illeszkednek, amennyiben ez utóbbi minden ellenőrzést és kényszert meg akar szüntetni, mivel ezek ugyanazt a hatalmat tartják életben a legkülönbözőbb szinteken.” Foucault 68 egyik gondolkodója, s akár ez az esemény, maga is két világ határán állt, a klasszikus munkásmozgalmi baloldal és a kései kapitalizmus között, s keveredtek nála az eltűnőben levő múlt és a közeljövő szempontjai. Yoshimoto csakugyan találóan fogalmazta meg a problémát: „...hogyan szabaduljunk meg a marxizmustól? Vagy: hogyan ne szabaduljunk meg tőle?”

Marx

Marx írásait a mai kommentátor azzal a célzatos megjegyzéssel vezethetné be, hogy minden eddigi történelem interpretációs harcok története. Ezen írások dühödt interpretációból, bizonyos *furor theologicus*ból eredeztethetők, amely a harcos monoteizmusok éghajlatán burjánzik legjobban. Mindez sehol sem mutatkozik meg nyilvánvalóbban, mint a kereszténység történetében, amely tizennyolc évszázada példátlan hatalomvágygal és hozzáértéssel tartotta üzemben az Új Testamentumnak nevezett vékony kis kötetet. A kereszténység példája minden egyébnél világosabban bizonyítja az interpretátorok világtörténelmet alkotó uralmát a szöveg fölött. A római katolicizmus monumentális vonásokban testesíti meg egy bürokratikus fölépített hermeneutikus diktatúra ideális típusát; benne a püspökm monarchia és az értelmezési erőszak egységét a legvégső következményig átgondolták. *Autoritas, non veritas facit legem.* (A tekintély és nem az igazság adja a törvényt.) Az első Rómában, nem a harmadikban, székel a párt, amelynek valóban mindig igaza van. Az értelmező az, aki kimondja a mesteri szavakat: ez a szabály nem csupán az evangéliumi módon sugárzó régi szöveganyagra érvényes, amely az egyház alapításának anyaga, hanem az újabb időkből származó paraevangéliumi írásokban szintén kimutatható. A három nagy szerző, Marx, Nietzsche és Freud nevét, akik a maguk módján a XIX. század homályát a XX. századba is átvitték, akár egyetlen lélegzetvétellel is kimondhatjuk, és ha közös nevezőre akarnánk hozni őket, akkor nem-angyali (*dysangelisch*) üzenetüket említhetnénk. Elsősorban a keresztény humanizmus képviselői megítélésében ők az emberi valóság alaperői szempontjából három rendkívül rossz üzenet átmentőinek minősülnek, melyekkel a modern világ polgárainak azóta is számolniuk kell: a termelési viszonyok uralmával az idealisztikus fikciókon, a vitalitásfunkciók, vagyis a hatalom akarása uralmával a szimbolikus rendszereken és a tudattalan, vagyis az ösztöntermészet uralmával

az emberi öntudaton. A nem-angyali üzenetek feladói három hangnemben közvetítik ugyanazt a végzetet: struktúrák és rendszerek foglyai vagytok! Az igazság csak rabbá tesz titeket. Marx, Nietzsche és Freud, a sötétség követői, e tekintetben olyan igazságok közvetítői, akik nem fölemelnek és összekapcsolnak, hanem föllazítanak és nehezítik a helyzetet. Ha mindezt tüzetesebben szemügyre vesszük, persze mindjárt látszik, hogy e három szerző tanai egész más hatást keltettek, mint az idők végezetének hírnökei az emberi széthúzások vagy decentralizáció válságos koraiban. Sőt: a maguk módján mindhárman rátaláltak művük folytatásának formáira, amelyeket apostolinak kellene neveznünk, ha a keresztény paradigma nem sajátította volna ki túlságosan ezt a kifejezést. Marx csakúgy mint Nietzsche vagy Freud, szövegek és tendenciák birtokosává lett, amelyeken az interpretációs uralom törvénye teljességgel megszilárdult. Mindhárman tevékeny olvasókat kerestek és találtak, akik mestereik írásaiban indíttatásokat fedeztek föl bizonyos utakra, sőt ürügyeket államcsínyekre, különféle társadalmak alapítására, a gondolkodás és az élet radikális forradalmasítására. Egyébiránt, műveik egybehangzón bizonyítják egy nem-professzori modern gondolkodás létét, rámutatnak, hogy az egyetem a XIX. század óta milyen mértékben idegenedett el a mértékadó kreatív elméktől. Ami a modern mesterek értelmezőit illeti, érvényes rájuk, hogy munkaadóik legfőképpen a birodalmak, egyházak és ezek iskolái – és ahol, mint a hatalomra jutott marxizmus esetében, sikerült e három instanciát összeolvasztani, ott a klasszikusokat értelmező hivatalnokok az arisztokráciával egyesült klérus beláthatatlan kiváltságait élvezik. A totalitárius rendszerben az udvaroncok uralma jámboran tenyészhet a mester-szövegek baldachinja alatt. Ahol szekták kerülnek hatalomra, ott a hűség és az árulás megkülönböztethetetlen egymástól. Nemrégiben a nyugati marxisták még arról fantáziáltak, hogy maga a mester is szívesen fogadott és felvett volna bizonyos, tanaitól eltérő nézeteket. Marx az utolsó atyai alakok egyikeként elvetette fiaiban a hitet, hogy az atyával szembeni ellentmondás is az atyától való. A marxista egyház atya, fiú és kritika egy-egy körmenetében akart átzarándokolni a történelmen. Én értelmezek, tehát vagyok Valaki; a korszellemnek megfelelő értelmezés pozíciókhoz nyithat utat a hatalom terébe. Ahol szent vagy klasszikus írásokhoz birodalom, egyház vagy iskola alapításának szándékával közelednek, ott az értelmezők mindenképpen kitűnő helyeket biztosítanak maguknak a hierarchiákban. A nagy történelem vajon nem egykorú-e a bértollnok értelmezők birodalmával? Ha hagyjuk, hogy olyan történelmi alakok, mint Lenin és Sztálin, Mao Ce-tung és Pol Pot Marx-értelmezőkként érvényesítsék jogait, akkor a marxizmus gátlástalan kisajátítóinak szemüve-

gén át vizsgálva, kétségkívül az újabb eszmetörténet kimagasló elemzési komplexumának látszana. Sztálin, a maga korában a marxista tanok hivatalban lévő Pontifex maximusa, nemhiába érezte fölényben magát római vetélytársával szemben, amikor fölvetette a híres-nevezetes kérdést: a pápának vajon hány hadosztálya van?

A marxista interpretációs diktatúrák sok országban dúló politikai-gazdasági vitái után – amelyek egyébiránt azzal az igénnyel léptek elő, hogy egy második világot alkotnak – fölmerül a kérdés, hogy voltaképpen hány olvasója is volt Marxnak, és köztük ugyan hányan voltak igazán jó olvasók?

Különösen a nyugati marxizmusban már korán történtek szellemes kísérletek arra, hogy Marxot megvédjék fegyveres szerelmeseitől. Évszázadunk húszas éveitől a baloldali értelmiségiek között elegáns dolognak számított Marxot nagy meg nem értett tudósnak tartani, akinek valós szándékaira csak igazi kritikai felismerés mutathat rá. E téren szembeállították az igazi Marxot a bizonyos következményekkel járó emberrel; a rendszer elemzőjét az utópistával, a struktúra tudósát a humanista ideológussal. A baloldali ironia e zugaiban *A tőke* szerzője egészen évszázadunk hetvenes éveig meghúzhatta magát a szerencsétlenség disszidenseként, amely szerencsétlenség megelőzte nevét. Az ideológiai kísértet-test Szovjetuniójának eltűnése után újból fölvetődött a kérdés, hogy a marxi írásoknak van-e még esélye a hatástörténetüktől való megtisztulásra. Bebizonyosodott egyéb szándékaik miatt kaphatnak felmentést? Érdemesek lesznek-e újabb olvasatra, minthogy az első értelmezési hullám az önjelölt, hamis apostolok túlkapásai és önkényes következtetései miatt siklott tévútra? Valóban: az írások megvannak még mindig és most is, mint az első alkalommal, összehasonlíthatók egy nyomás alatti, ám mégis felszabadított országban, ahol már nincsenek megszállók. Persze a szöveg-országot meglátogató kevés számú utazóból már csak néhányan hiszik, hogy ezen írásokból némi fény derül a roppant fejlett pénz- és médiatársadalomra. Ez a nemzedék biztos nem létezik már akkor, amikor Marx szövegeit úgy olvassák, mint ahogy a ma jól ismert szerzők szövegeit, mint Fichtéjét, Hegelét, Feuerbachét vagy Kierkegaard-ét: mint a metafizika végjátéka sorsszerű alakjának szövegét, amelyet a német idealizmusban mintha már befejeztek, lezártak volna, ám metafizikai öröksége kísérteties módon továbbra is életben maradt. Akkor majd rájövünk, hogy a marxi műben a filozófiai-alapfogalmi réteg Fichte elidegenedés fogalmának továbbfejlesztett, tömörített változatát jelenti. Ebben az értelemben azt mondhatjuk, hogy a marxizmus a német idealizmus lábjegyzete volt, és a gnosztikus elidegenedés gondolat áttétele a XX. század intellektuális terébe.

A jövő jó olvasója Marx szövegeiben olyan fogalmakra és metaforákra figyelhet föl, amelyekben a klasszikus metafizika legrégebbi álmai szunynyadtak korszerű inkognitóban – legfőképpen pedig a történelmi szubjektum teljhatalmú önmegvalósításának mindent átható fantazmája és az eredendő ön-teljesség „termelők” általi visszahódításának kriptoteológiai motívuma egy pénztől megszabadított világban. A „proletár ész” marxi filozófiai fikcióinak ezen alapvető alakzatai lépnek a nyilvánosság elé, mihelyt a kíváncsiság és felszabadultság jegyében ássuk bele magunkat művébe, ami először az értelmező vallásháborúk megszűnte után lett lehetséges. Günter Schultéval – akinek a politikai gazdaságtan messianisztikus kritikusról szóló mély értelmű új művet köszönhetjük – visszhangozhatjuk a kérdést: „Ismeri Ön Marxot?” – és a szerzővel együtt meggyőződhetünk róla, hogy Marx-ismeretről szó sem lehet, amíg új olvasói részt nem vesznek a „proletár ész kritikájának” kalandjában. A megújított Marx-ismereknek tehát nem lehet az értelme, hogy a társadalomkritika kompromitált klasszikusát dacosan újra elhozzuk az emberek közé egy kritikailag távoli időben. A marxi inspirációk fölvázolása inkább a következőt jelenti: megvizsgálni a fogalmak kísértetjárásának történetét, amelyekből az egyének életét és vérért szívó állami erőszak lett, mint a technikai szellem és a mindent behálózó pénz hatalma. Minden kétséget kizáróan Marx eljövendő elméleti dicsősége a halott munka ördögűzői teljesítményéhez kapcsolódik majd. A politikai gazdaságtant bíráló kritikájának magva a nekromantika („nekro” a fogalmak előtagjaként „halottat” jelent – a ford.): Hősként száll alá a holtak birodalmába, hogy az értékecseléssel megküzdjön, és Marx ezért a jelen számára is félelmetesen aktuális. Az élőhalott, amely pénzértékben jár az emberek között, és nevető kommunikátorként lopja el az eleven időt és lelkeket, majdnem maradéktalanul uralkodik a fejlett társadalmakban. Művészet és szerelem ma már teljesen a pénz végjátékához tartozik. Ezek alkotják az aktuális média- és megélt idő szubsztanciáját. Mivel a pénznek az értékesítéshez időre van szüksége, kísérteties módon az úgynevezett nagy történelem is megy tovább. Minden történelem tendenciózusan az értékesítés története lett; játék, amelyben folyton az elnapolásra játszanak. De az efféle történelem már nem élők és holtak párbeszéde a világ javairól, hanem a tény, hogy az élőket egyre mélyebben áthatja az ökonomizált megkísértés. Korunk emberi szubjektivitásából egyre nyíltabban tekint ki a pénz lelke: megvásárolt vásárlók és prostituált prostituáltak társadalma ez, amely globalizált piaci viszonyokra rendezkedik be. A klasszikusan liberális *laissez faire* (hadd csinálják – a ford.) magyarázata a posztmodern leszívás és hagyni e leszívást. Mindig nehezebben különböztethető meg a telekommunikáció a távleszívástól. Tévénéző

és távleszívó egy cseppfolyós világból merítenek, amely már jóformán alig tudja, mi az ellenállásra képes, saját élet. Nem lehet, hogy olyan idő előtt állunk, amikor, aki vámpirizmusról nem akar szólni, annak a filozófiáról szintén hallgatnia kell? Ha ez megáll, akkor igaz lehet, hogy érkezett Marx második esélyének ideje.

Forrás: Peter Sloterdijk: Philosophische Temperamente: Marx, 102–110.

A „HID“ a jugoszláviai új magyar nemzedék társadalmi, irodalmi és kritikai szemléje
Megjelenik havonként egyszer
Szerkeszti és terjeszti a szerkesztő- és terjesztő-bizottság
bajai,
beográdi,
budapesti,
noviszádi,
petrovgrádi,
szentai,
szombori,
sztáribecseji,
szuboticaí,
temerini és
zágrebi
tagjai.
A „HID“ a harcos fiatalok lapja!

(1936)

A világ megismerésének módszertana: hogyan szabaduljunk meg a marxizmustól?

Yoshimoto professzor és Michel Foucault beszélgetése (1978)

Romhányi Török Gábor fordítása

Yoshimoto: Mivel most alkalmam nyílik személyesen találkozni önnel, szeretném megkérdezi véleményét azon témáim vonatkozásában, amelyek fölkeltek az ön érdeklődését, és kapcsolatuk szolgálhatnak közöttünk. Mivel azonban egyes témáinkat tekintve, azt hiszem, nehéz volna közöset találni, nem arról szeretnék beszélni, ami szétválaszt, hanem arról, ami összeköt minket.

Foucault: Már hallottam önről, többször is említették nekem az ön nevét. Megtisztelő számomra, hogy személyesen is megismerhetem. Sajnos azonban, minthogy műveit sem angolra, sem franciára nem fordították le, közvetlenül nem találkoztam művével, mégis azt gondoltam, hogy témáinknak lehet közös érintkezési pontja. Mert Hasumi úr összefoglalta számomra az ön munkásságát, és néhány példával is szolgált: szeretnék néhány felvilágosítást kapni, mert úgy tűnik, bizonyos területek iránt mindketten érdeklődünk. Szerénytelenség nélkül szólva mondom, hogy hasonló témák felé közelítünk. Én szintén föltennék önnek néhány kérdést. Attól tartok azonban, hogy talán nem lesznek elég tömörek, és kérem, ne nehezteljen rám ezért.

Yoshimoto: Az ön művét, de különösen *A szavak és a dolgok*at olvasva közös érintkezési pontot kerestem, valamely engem érdeklő, átfogó egységhez tartozó közös érintkezési pontot. A következő téma jutott eszembe, még akkor is, ha önhöz képest némiképp másként fogalmazok: hogyan szabaduljunk meg a marxizmustól? Vagy: hogyan ne szabaduljunk meg tőle? Sokat gondolkodtam e kérdésen, és még most sem látom elég világosan. *A szavak és a dolgok* című könyvében ön említette a marxizmust.

104 Hozzávetőleg a következőt mondta: a marxizmus a XIX. században prob-

lematikát állított fel, amely szembehelyezkedik a polgári, klasszikus közgazdaságtannal. Ez a problematika azonban teljes egészében illeszkedik a XIX. század gondolkodásmódjába. A marxizmus úgy mozog a XIX. században, akár a hal a vízben, de máshol, máskor partra vetett halként már nem lélegzik. A marxizmus szeretné megváltoztatni a világot, de nincsenek ehhez eszközei. Röviden szólva: a marxizmus a XIX. század gondolkodásmódjának szerves része. Könyvének ez a része engem nagyon megragadott. A marxizmust a XIX. századi nagyon fontos szellemi áramlatokkal párhuzamosan említi. Először hangsúlyozza a gazdaságtan történetiségét. Aztán – nem vagyok benne biztos, hogy jól értem – az emberi munka értékének határait vizsgálja. Végezetül pedig fölveti a történelem vége esedékességének kérdését. Majd kijelenti, hogy a XIX. századot ezek a kérdések foglalkoztatták, és még ma is foglalkoztatják az utókort.

Részemről pillanatnyilag a következő kérdést teszem föl: megszabadulhatunk a marxizmustól? Igen vagy nem? Értem az ön gondolkodásmódját. Kissé különbözik az enyémtől. S erről szeretnék egy kis eszmecserét folytatni.

Másik érdekes dolog: az ön fogalmai szerint a marxizmus egy totalizáló gondolkodás archeológiájában gyökerezik, és ezt nem haladja meg. Ez nagyon értékes szempont, és én teljesen egyetértek vele. De szerintem ez nem a marxizmus vagy Marx hibája, hanem tulajdonság. Minőség. Szerintem pozitív tulajdonság, hogy a marxizmus vagy Marx gondolkodásmódja folytonosan jelen van a klasszikus gazdaságtanban. Más szóval: Marx gondolkodásmódja ma még azért kínál bizonyos lehetőségeket, mert nem szabadult meg a klasszikus gazdaságtantól.

Azt hiszem, néhány árnyalat megkülönbözteti Marx gondolkodását harcostársától, Engelsétől. Sematikusan összefoglalva: az előbbinél a természet filozófiája az alap, erre épül a gazdasági és társadalmi struktúra történeti elemzése (a természetfilozófia fogalmai szerint), végül pedig az egész csúcán az akarat hegeli elmélete trónol. Hegel ezen egységes egészt értett, jogot, államot, vallást, civil társadalmat és persze személyes morált és öntudatot. Márpedig, azt hiszem, Marx az akaratnak ezt az egész hegeli elméletét a társadalom természetfilozófiai elemzése alapján értette. Ez pedig azt jelenti, hogy Marx nem szabadult meg Hegeltől: nem likvidálta, nem zárta ki, hanem megőrizte őt az elemzés tárgyaként. Szerintem Engelszel másként áll a helyzet. Nála is megtalálható a természet történetiségének fogalma, és erre épül a társadalom története. Szerintem Engels úgy vélte, hogy a terület egésze, amelyet az akarat hegeli elmélete lefed, mintegy ráadás. Engels ekképp szabadult meg ügyesen Hegeltől. Vagyis úgy vélte, hogy mindezen problémák – az egyéni akarat az öntudat, az

egyéni etika vagy morál – elhanyagolhatók a történelem mozgatórugói-ként. Engels szerint a történelmet egy egész nép vagy osztályok akarata mozgatja. Bizonyára úgy gondolta, hogy az egyének akarata nem számít, és nagyon jól meglehetünk nélküle.

Ekképp Engels, Marxszal ellentétben, ügyesen átértelmezte *A szellem fenomenológiáját*, határozottan elválasztva egymástól az egyénit és a közösségit. A Történelem meghatározó tényezőjében pedig úgy vélte, elhanyagolható az egyéni akarat vagy morál, vagyis a személyes morál, azzal az ürüggyel, hogy ez tökéletesen véletlen (aleatoire) tényező. Szerintem még mindig nagyon lényeges probléma, hogy Marx nem szabadult meg Hegeltől, és megtartotta az akarat elméletének rendszerét.

Állandóan a következőn gondolkodom: nem hibás-e az a mód, ahogyan Engels megszabadult Hegeltől? És miképp haladható meg e hiba a mi korunk vonatkozásában? Szerintem az akarat elméletében három szintet kell megkülönböztetnünk egymástól: először is az egyéni fantazma szintjét, majd a család, a rokonság és a nemiség szociológiai és etnológiai szintjét, végül pedig a kollektív fantazma szintjét. Ha ezt a szétválasztást végrehajtjuk, mindjárt látjuk, hogy Marx mit tartott meg Hegelből, én pedig ezt a kérdést igyekszem elmélyíteni.

Mindezekről kérdezném véleményét. Ha feltesszük a kérdést, mi történik, ha megszabadultunk Marxtól, akkor már értem, hogy ön kizárta az akarat hegeli elméletének egész területét az általános gondolkodásból, vagyis a világ megértésének módszertanából. És mivel ezt kizárta az általános gondolkodásból, különös problémák felé fordult, a büntetés és az örület történetére irányítva figyelmét. Úgy vélem, hogy általános gondolkodásából kizárva az akarat hegeli elméletét, ezt a területet, amely Hegelnek az igazán nagy kérdések területét jelentette, egyedi témákká alakította át.

Másfelől, találtam valamit, ami nagyon jellemző az ön *A szavak és a dolgok* című könyvére: azon tűnődtem, vajon nem tagadja-e teljesen azt a módszert, amely abban áll, hogy szavaknak és kifejezéseknek értelmet tulajdonítunk, és e tagadó állásfoglalást nem problematizálta-e. Úgy vélem, e problematika Nietzsche-től származik.

Arra a kérdésre, hogy a történelemnek van-e oka és okozata, és az emberi akarat megvalósítható-e, Nietzsche magyarázza, hogy az a fogalom, amely szerint egy ok okozatot hoz létre, csak szemiológiai szinten lehetséges, a történelemnek pedig sem oka, sem okozata nincs, nincs kapcsolat ok és okozat között. Azt hiszem, Nietzsche-től származik a gondolat, hogy a történelem a véletlen műve, véletlenül egymásba kapcsolódó eseményeké, és nem létezik sem a haladás fogalma, sem szabályszerűség. Úgy tűnik,

hogy az ön módszere Nietzschejére hasonlít. Részemről megtartom magamnak az akarat hegeli elméletének területét, és ezzel közelebb helyezkedem Marxhoz, vagyis a társadalom történeti törvényeihez, míg ön, úgy tűnik, teljességgel megszabadult ezektől. Ezek után, a megszámlálhatatlan probléma között, amelyeket az ok, okozat és kapcsolat nélküli véletlen (hasard) fölvet, ön kitüntet egy kérdést, amelynek segítségével a történelemhez közelíthet. Fölteszem, hogy ez az ön gondolata. Nagyon örülnék, ha részletesen elemezné e témát, és azt hiszem, roppant tanulságos volna számomra.

Foucault: Inkább egyenként vizsgálom meg a kérdéseket, és nem globálisan felelek rájuk, ahogy ön föltette őket. Először is, igazán örülök és hálás vagyok önnek azért, hogy elolvasta és mélyen megértette könyveimet. Mert figyelmesen olvasta őket, ez kiderül mindabból, amit mondott. Egyébiránt, amikor visszatérek e könyvemre, amolyan sajnálkozásfélét érzek. Ha ma írnám meg *A szavak és a dolgok*at, más formát öltene e könyv. Most már másként gondolkodom. Elég elvont mű ez, és logikai megfontolásokra korlátozódik. Míg jómagam személy szerint erősen vonzódok a konkrét problémákhoz, mint például a pszichiátria vagy a börtön, és most szilárd meggyőződés, hogy e konkrét problémákból kiindulva jutunk el valahová. Tehát mit is kell megvilágítani e problémákból kiindulva? Azt, amit „új politikai képzelőerőnek” nevezhetnénk. Én pontosan ezt az új politikai képzelőerőt szeretném táplálni. Nemzedékünkre jellemző – és valószínűleg az előzőre és az utána következőre szintén –, hogy hiányzik belőle a politikai képzelőerő. Mit jelent ez? Például a XVIII. századi és XIX. századi emberek meg tudták álmodni az emberi társadalmak jövőjét. Képzeletük nem rekedt meg az efféle kérdéseknél: mit jelent e közösségekben élni? Vagy: milyenek a társadalmi és emberi viszonyok? Valóban: Rousseau-tól Locke-ig, vagy az utópista szocialistákig, azt mondhatjuk, hogy az emberiség, vagyis jobban mondva a nyugati társadalom, bővelkedett a társadalmi-politikai képzelőerő termékeny vívmányaiban.

Ma viszont nálunk mennyire elapadt a politikai képzelőerő! Csak csodálkozni tudunk ezen az ínségen! E tekintetben minden bizonnyal a XVIII. és XIX. századi ember ellentétét képezzük. Mégis megérthető a múlt a jelen elemzése útján. Ám a politikai képzelőerő dolgában el kell ismernünk, hogy roppant szegényes világban élünk. Ha arra a kérdésre próbálunk válaszolni, honnan származik a XX. századi társadalmi-politikai képzeletének ez az ínséges állapota, akkor, azt hiszem, válaszunkban a marxizmusnak tekintélyes szerep jut. Ezért foglalkozom a marxizmussal. Ezért megértheti, hogy a téma: „Hogyan szabaduljunk meg a marxizmustól?”, amely az ön vizsgálódásának vezérfonala, az én gondolkodásom

szempontjából ugyancsak alapvető. Valami biztos: a marxizmus hozzájárult és ma is hozzájárul a politikai képzelőerő elszegényedéséhez – ez jelenti kiindulópontunkat.

Az ön okfejtése abból indul ki, hogy Marxot meg kell különböztetni a marxizmustól, másrészt pedig, tárgyként meg kell szabadulni tőle. Teljes mértékben egyetértek önnel. Marxot teljes egészében nem kell elvetnünk. Marx kétségkívül létezett, olyan személy, aki egyértelműen hangot adott bizonyos tételeknek, vagyis mindenképpen történelmi eseményt jelent: ilyen eseményt nem lehet meg nem történné tekinteni. Mint ahogy például Japán nagy tengeri csatáját sem, a csuzimai ütközetet, mivel valóban megtörtént esemény ez is. Marx – tény, akit nem hagyhatunk figyelmen kívül: csak úgy elsiklani fölötte éppen olyan értelmetlen lenne, mint tagadni, hogy Japán híres tengeri csatája, a csuzimai ütközet, valóban megtörtént.

Márpedig a marxizmus vonatkozásában a helyzet teljesen más. Mivel éppen a marxizmus a politikai képzelőerő elszegényedésének, elapadásának oka, amelyről az előbb beszéltem. Ha az összefüggéseket pontosan akarjuk érteni, ne tévesszük szem elől, hogy a marxizmus elementáris értelemben nem egyéb, mint hatalmi modalitás. Más szóval: a marxizmus hatalomviszonyok összessége, vagy a hatalom dinamikájának és mechanizmusainak összege. E ponton kell elemeznünk, hogy miképp működik a marxizmus a modern társadalomban. Ezt az elemzést mindenképpen szükséges elvégeznünk, ahogy a régi társadalmakban ugyancsak elemezni kellett a skolasztikus filozófia vagy a konfucianizmus szerepét. Ám a különbség az, hogy a marxizmus nem morálból vagy morális elvből született, mint a skolasztikus filozófia vagy a konfucianizmus. A marxizmus esete bonyolultabb. Mert ez a valami egy racionális gondolkodásból, tudományként született. Ami pedig azt illeti, milyen hatalmi lehetőségeket jelöl ki a tudománynak egy magát „racionálisnak” nevező társadalom, mint a nyugati, ez nem redukálódik arra a gondolatra, hogy a tudomány csak igazságosnak tekintett kijelentések összességékként működik. Ugyanakkor ez a valami szervesen kötődik egy egész sor kényszerítő szándékú tételhez. Vagyis a marxizmus mint tudomány – amennyiben történettudományról vagy humán tudományról beszélünk – kényszerítő célzatú hatások dinamikája, bizonyos igazság vonatkozásában. Beszéde profetikus tudomány, amely kényszerítő erőt sugároz bizonyos igazságra, és nem csupán az emberiség múltja, hanem jövője irányában is. Más szóval: a történetiség és a profetikus jelleg az igazságot illetően kényszerítő erőkként működnek.

Másik jellegzetessége: a marxizmus nem létezhetett volna politikai mozgalom nélkül, sem Európában, sem másutt. Politikai mozgalmat

mondok, de inkább azt kellene mondanom, hogy a marxizmus nem tudott volna működni politikai párt nélkül. Az a tény, hogy a marxizmus nem tudott volna működni egy állam léte nélkül, amelynek filozófiaként szüksége volt rá, ritka jelenség, amelyre ezt megelőzően nem volt példa a világban vagy a nyugati társadalmakban. Ma bizonyos országok csak annyiban funkcionálnak államként, amennyiben ezt a filozófiát vallják magukénak, de Nyugaton erre még nem volt példa. A francia forradalom előtti államok alapja a vallás volt. De a francia forradalom utáni államok a filozófián alapultak, ami radikálisan új, meglepő forma, és legalábbis Nyugaton, ezt megelőzően, nem létezett. A XVIII. századot megelőző időkben persze nem volt ateista állam. Az állam szükségképpen a valláson alapult. Következésképpen nem létezhetett filozófiai állam. Majd a francia forradalomtól kezdve apránként kialakultak bizonyos politikai rendszerek, amelyek explicit vagy implicit módon a filozófia irányában tájékozódtak. Úgy gondolom, ez valóban fontos jelenség. Magától értetődik, hogy az ilyen filozófia megkettőződik, és hatalomviszonyai elvegyülnek az állami mechanizmusok dinamikájával. Összefoglalva mindezt: a marxizmus három aspektusa, vagyis a marxizmus mint tudományos beszéd, a marxizmus mint prófécia és a marxizmus mint állami filozófia vagy osztályideológia, szorosan összefügg a hatalomviszonyok egészével. Ha azt akarjuk tudni, szakítsunk-e a marxizmussal vagy sem, akkor nem a hatalom dinamikájának szintjén kell szemügyre vennünk a marxizmus aspektusait? Ma pontosan ebből a szempontból támadják a marxizmust. Nem is annyira az a probléma, hogy szükséges-e megszabadulnunk a marxizmus e típusától, mint inkább az, hogy mi módon szabaduljunk meg a hatalomviszonyok azon dinamikájától, amely a marxizmus e funkcióihoz kapcsolódik.

Ha megengedi, két vagy három dolgot még hozzáfűznék a fentiekhez, e kérdések konklúziója gyanánt. Ha az igazi probléma azonos azzal, amelyet az imént fölvezoltam, akkor a megfelelő módszer kérdése ugyancsak fontos. Számomra az alapvető probléma a marxizmus meghaladása, ezért igyekeztem elkerülni a hagyományos megoldások csapdáját. Két hagyományos módon kísérlehetjük meg e kérdés megválaszolását. Az egyik akadémikus, a másik politikai. Ám akár az akadémikus, akár a politikai választ tekintjük, Franciaországban általában a következő módon szokás megoldani e problémát.

Vagy Marx tételeit bírálják, ekképp: „Marx leszögezte ezt a tételt. Igaz vagy hamis? Ellentmondásos, vagy nem az? Helyesen becsüli föl a jövőt?” Vagy a következő kritikát fejtik ki: „Mi módon vall a mai marxizmus arról, ami Marx valósága lett volna?” E hagyományos kritikákat hatástalannak tartom. Végso soron ezek a szempontok az igazság erejének rabjai: mi

az igaz, és mi a hamis? Más szóval, a kérdés az alábbi: „Milyen az igazi és autentikus Marx?” E szempont szegényítette el gondolkodásunkat: abban áll, hogy a kapcsolatot veszi szemügyre az igazságeffektusok és a marxizmus mint állami filozófia között.

Részemről egészen másként foglalkoznék állást e hagyományos szempontokhoz képest. Három dolgot említenék röviden.

Először is, amint már mondtam, Marx történetileg létezett, és ebből a szempontból ugyanazt az arcot viseli, mint más történetileg létezett személy. Marxnak ez az arca egyértelműen a XIX. századhoz tartozik. Marx a XIX. században különös, majdnem meghatározó szerepet játszott. De ez jellemző módon XIX. századi szerep, és csak ott és akkor működött. E tény hangsúlyozása tompítja a hatalomviszonyok összefüggésének élet Marx profetikus jellemével. Ugyanakkor Marx kétségkívül leszögezett bizonyos igazságot: föltehető a kérdés, hogy szavai egyetemesen helyesek-e vagy sem, miféle igazság birtokában volt, és ha igaza volt is, valóban megvetette-e bizonyos determinista történelemszemlélet alapjait. Kimutatva, hogy Marx nem tekinthető az igazság perdöntő birtokosának, már mérsékelni vagy redukálni szükséges a hatást, amelyet a marxizmus kifejt a hatalom modalitásaként.

Második problémám, hogy szintén redukálendő a marxizmus hatalomviszonyainak kapcsolata valamely párttal, vagyis mérséklendő jelentősége valamely politikai állásfoglalás kifejezéseként. E pont a következő követelményt vonja maga után: Mivel a marxizmus csak politikai kifejezéseként működött, világos, hogy a társadalom különféle fontos problémáit lesöpri a politikai láthatárról. Érezteti hatását a követelmény, hogy e szöveg alá söpört kérdések újból a felszínre bukkanjának. Mind a marxista pártokban, mind pedig a hagyományos marxista beszédekben (discours) hiányzott mindezen problémák tudomásulvétele, mint például az orvostudomány, a szexualitás, a józan ész és az öröklet kérdései.

Egyébiránt, ha redukálni akarjuk a marxizmusban a hatalom modalitásait valamely politikai párt kifejezéseként, akkor mindezen általam fölvetett új problémákat – orvostudományt, nemiséget, józan eszt, elmebetegséget, különféle társadalmi megmozdulásokat – egymásra kell vonatkoztatnunk, akár vitáról, akár lázadásról van szó. A politikai pártok általában nem tudnak e megmozdulásokról, vagy ha igen, akkor alábecsülik fontosságukat. Ebből a szempontból mindezen megmozdulások fontossága nyilvánvaló számomra. E megmozdulások az értelmiségieknél, egyetemi hallgatóknál és a raboknál az úgynevezett *Lumpenproletáriátus*ban zajlanak le. Nem mintha abszolutizálnám mozgalmuk fontosságát, mégis azt hiszem, hogy mind politikai, mind logikai szinten kijelölhető mindaz,

amit a marxizmus és a marxista pártok monopolizáltak. Egyébként, ha arra a kritikai aktivitásra gondolunk, amely Kelet-Európában figyelhető meg, akkor számomra a marxizmussal való szakítás teljességgel nyilvánvaló lesz, akár a Szovjetuniót, akár a többi országot illetően. Más szóval: ott világosan látszik a marxizmus, mint állami filozófia meghaladásának eleme.

Azt hiszem, fölvezeltam a saját láthatáromat. Most öntől szeretném megkérdezni, milyen irányban tájékozódik, minden hagyományos akadémikus, politikai iránytól függetlenül, a következő kérdéshez képest: hogyan szabaduljunk meg a marxizmustól, hogyan haladjuk meg?

De még talán nem válaszoltam meg elég kimerítően az ön kérdését. Az ön fontos problémái között például szerepelt Nietzsche, az értelem magva, vagy hogy minden okkal vagy ok nélkül történik-e, valamint a fantazma, valamint az egyedi akarat problémája a XIX. században – azt hiszem, ezek az ön problematikájának lényeges pontjai. Ön beszélt az egyéni akaratról, Marx és Engels különbségét hangsúlyozva Hegelhez képest. Fontos kérdést tesz fel: nem marad-e bizonyos lehetőség abban a tényben, hogy az egyedi akaratlan kapcsolatban Marx nem vetette el Hegelt olyan radikálisan, mint Engels? Nem vagyok biztos benne, hogy kielégítően válaszoltam e kérdésre. De megkísérlem. Nehéz kérdés ez nekünk, nyugatiaknak. Mert a múltban a nyugati filozófia beszélt tudatról, vágyról, szenvedélyekről, de az akarat, amelyet ön említett, azt hiszem, mindmáig a nyugati filozófia gyöngye pontja.

Szerintem a nyugati filozófia eddig csak két módon foglalkozott az akaratlan. Egyfelől a természetfilozófia modellje szerint, másfelől a jogfilozófia alapján. Másként szólva: a természetfilozófia szerint az akarat az erő. Ez leibnizi módon ábrázolható. Ha a jogfilozófia modelljét követjük, akkor az akarat morális kérdés csupán, a jó és rossz egyedi tudatának kérdése, amelyet Kant mutatott be. Vagy akarat-természet-erő vonalán gondolkodunk, vagy az akarat-törvény-jó és rossz vonal mentén. A nyugati filozófia gondolkodása, akárhogyan is nézzük, az akarat kérdését illetően e két sémára korlátozódott.

Márpedig az akaratlan ez a sémája, vagyis a természet és a jog hagyományos sémája, törést szenvedett. Úgy vélem, e törést a XIX. század elejére helyezhetjük. Jóval Marx előtt a hagyomány nyilvánvalóan törést szenvedett. Nyugaton ma ezt az eseményt kissé már elfeledték, de azért tartanak tőle, és minél többet gondolok rá, annál inkább ez a véleményem: Schopenhauer-ről van szó. Marx természetesen nem olvashatta Schopenhauert. De maga Schopenhauer vezette be az akarat kérdését a nyugati filozófiába, a keleti filozófiákkal való összevetések útján. Szellemi összeütközésre volt

szükség a Kelet és a Nyugat között, hogy a nyugati filozófia a természet és a jog szempontjaitól függetlenül gondolja újra az akarat kérdését. De azt nem mondhatnánk, hogy a problémát ebben az irányban mélyítette el. Magától értetődik, hogy Nietzsche átvette Schopenhauer szempontját, amelyről szó esett az imént. Nietzsche szerint az akarat valamiféle intellektuális értelmezés alapelve, a megértés alapelve – még ha nem is abszolút – a valóság körülhatárolására. Úgy gondolta, hogy az akaratból kiindulva megragadhatók az akarat-szenvedély, az akarat-fantazma párok. A tudás akarása, a hatalom akarása. Mindez gyökeresen megdöntötte Nyugaton az akarat hagyományos fogalmát. De nem érjük be az akarat fogalmának megdöntésével: azt mondhatjuk, hogy megdöntötte a viszonyt a tudás, a szenvedély és az akarat között.

Am őszintén szólva a helyzet gyökeresen nem változott meg. Lehet, hogy megmaradt olyannak, amilyen volt. Nietzsche után a husserli filozófia, az egzisztencialista filozófiák, Heidegger és mindenki, de különösen Heidegger, meg akarata világítani az akarat kérdését, de nem sikerült egyértelműen meghatározniuk a módszert, amelynek segítségével az akarat jelenségét elemezhetnék volna. Röviden szólva: a nyugati filozófia mindig is képtelen volt pertinens módon elgondolni az akarat kérdését.

Most föl kell tennünk a kérdést, milyen formában gondolhatjuk el az akarat problémáját. Az imént azt mondtam, hogy a Nyugatnak csak két módszere volt az akarat és az emberi cselekvések közötti kapcsolat megvilágítására. Röviden és más szóval: mind módszertani, mind fogalmi szempontból a kérdést csak hagyományos formákban tették föl: természet-erő vagy törvény-jó és rossz. Am különös módon, az akaratot elgondolandó nem kölcsönöztek módszert a katonai stratégiától. Azt hiszem, az akarat kérdése föltehető küzdelemként, vagyis stratégiai szempontból, a különféle antagonizmusok fejlődésének elemzése érdekében.

Például, amikor történik valami a természetben, akkor nem arról van szó, hogy minden ok nélkül megy végbe, és nem is arról, hogy bizonyos okság szerint történnek a dolgok. Hanem arról van szó, hogy ami érthetővé teszi az emberiség történelmi eseményeit vagy az emberi cselekvéseket, az pontosan a stratégiai szempont, mint a konfliktus és a küzdelem elve, ez felelhet meg a racionális típusú nézetnek, amelyet még nem határoztunk meg. Amikor e szempontot kell meghatároznunk, akkor az alapvető fogalmak a stratégia, a konfliktus, a küzdelem és az incidensek lesznek. E fogalmak az antagonizmusra világítanak rá, amely akkor keletkezik, amikor ellenfelek állnak szemben egymással, és e helyzetben az egyik nyer, a másik pedig veszít. Márpedig, ha a nyugati filozófiát szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy sem az incidens fogalmát, sem a stratégiától kölcsönzött

elemzés módszerét, sem az antagonizmus, küzdelem, konfliktus fogalmait nem világították meg kellő mértékben. Következésképpen a filozófia esélye mindezen föltétlenül e fogalmak és módszerek megvilágítása stratégiai szempontból. Azt mondom, „föltétlenül”, de ez csak azt jelenti, hogy ebben az irányban kell mennünk, bár lehet, hogy ez sem jelent megoldást. Mindenesetre meg kell próbálnunk.

Azt mondhatnánk, hogy ez a kísérlet a nietzschei genealógiával rokon. De meg kell találnunk a „hatalom akarásának” ünnepélyes és titokzatos átalakított és elméletileg elmélyített tartalmát, és ennek a tartalomnak ugyanakkor inkább a valóságnak kellene megfelelnie, mint Nietzschének.

Még valamit hozzátennék röviden a fentiekhez. Van egy fogalom, amelyet Marx használt ugyan, de ma már vaskalaposnak érődik. Ez pedig az „osztályharc”. Ha az említett szempontot valljuk magunkénak, akkor ugye, e fogalmat újra kell gondolnunk? Például Marx azt mondja, hogy a történelem motorja az osztályharc. És utána még sokan megismételték ezt a tételt. Ez tagadhatatlan tény. A szociológusok a végtelenségig fölelevenítik e vitát, hogy mi az osztály, és ki tartozik hozzá. De mostanáig senki sem vizsgálta meg elmélyítve a kérdést, hogy mi is a harc. Mit jelent a harc, amikor osztályharcot emlegetünk? Mivel harcot mondunk, konfliktusról, háborúról van szó. De hogyan „működik” ez a háború? Mi a célja? Melyek az eszközei? Melyek a racionális alapjai? Ha már Marxról van szó, akkor nem az osztályok szociológiai problémáiról szeretnék beszélni, hanem a harccal összefüggő stratégiai módszerről. Marxszal kapcsolatban engem ez érdekel, és ebből kiindulva kezdeném a vizsgálódást.

Márpedig körülöttem folynak és sokirányú mozgásokként sokasodnak a harcok. Japánban és Amerikában, de Franciaországban és Olaszországban is. E küzdelmek, amennyiben csaták, megjelennek elemző perspektívámban. A kommunista párt magával a harccal nem foglalkozik, ennek mibenlétét nem problematizálja. Mindössze e kérdést teszi föl: „Melyik párthoz tartozol? A proletárososztály képviselőjében harcolsz?” A stratégiai szempont egyáltalán szóba sem kerül: miben áll ez a harc? Én a konkrét antagonizmus iránt érdeklődöm: ki harcol, mivel harcol és hogyan? Miért vívják e harcot? Azon könyvet olvasni nem volt szerencsém, de hallottam gyakorlati tevékenységéről és művéről. Nagy érdeklődéssel hallgatom véleményét mindarról, amit elmondtam.

Yoshimoto: Szeretném elmélyíteni a kérdéseket mindazzal kapcsolatban, amit elmondott. Úgy értem, javasolnék néhány más interpretációt. Másrészt fölvetette az akarat problémáját Nietzsche és Marx kapcsán, majd meghatározta ezt a harcok, vagy ahogy mondják, az „osztályharcok” vonatkozásában, végül pedig fölvetett egy sor aktuális kérdést. Mindezen

problémákat elmélyíteném. Egyéb szempontokat is megvizsgálnék, és utána újfent megkérdezném véleményét.

Először is azt mondta, hogy Marx gondolkodását meg kell különböztetni a marxizmustól, amennyiben Marx valóban klasszikus történelmi múltban létező személy. Magam szintén mindig hangsúlyoztam, hogy Marx nem azonos a marxizmussal. Ezzel egyetértek. Nagyon jól értem e szempontot.

Ami pedig Marx profetikus hangját illeti, próféciját a következőképpen foglalhatjuk össze: egyszer majd eltűnnek az osztályok és az állam is. Ezért vannak jelenleg olyan államok, amelyeknek állami filozófiája a marxizmus. Vannak ilyenek Európában és ilyen Kína, valamint szovjet Oroszország. Ezek az országok nem akarják leváltani a filozófiai államot. Ez pedig oda vezet, hogy – az ön kifejezésével szólva – az aktuális politikai képzelőerő tekintélyes mértékben elsatnyul. De nem ezt kell mondanunk: „Ezért kell likvidálnunk a marxizmust”, hanem a védelmében ezt mondhatnánk: „az állam egy napon majd eltűnik, és az osztályok is”. Ma pedig átmenetileg még léteznek, eltűnésük előtt. Átmeneti kérdés ez, és átmenetileg elfogadhatjuk. Egyszerűen csak a hatalom típusa nem fogadható el, amely az államból nem átmeneti formát, hanem szubsztanciát csinál, és ehhez uralmi célokból görcsösen ragaszkodik. A szocialista államok lényegüket tekintve ilyenek, és valósággal megkövesedtek e formájukban. Pedig szerintem az állami filozófia, vagy a filozófiai állam, amely átmeneti formában létezik, és ennek az elvnek a tagadása nem azonos természetűek.

Mindig azt gondoltam, hogy megkülönböztethető az a tény, hogy egy filozófia egy átmeneti államban realizálódik, attól a ténytől, hogy tagadjuk ezt az államon uralkodó filozófiát, amely a hatalomnak csak egy modalitása. Amit ön mondott ezzel kapcsolatban, az szerintem a következőképpen foglalható össze: már maga az a kérdés, hogy egyáltalán Marx megérthető-e, elszegényíti az aktuális politikai képzelőerőt, és ezt a kérdést már régen megválaszolták és félretették. Nekem ezzel kapcsolatban fenntartásaim vannak, és ebben az irányban nem tudom önt követni. Szerintem abszolút módon meg kell különböztetnünk az elvet a hatalom modalitásaitól, amelyek jelenleg is léteznek a marxista államokban. Nekem úgy tűnik, hogy ez két különböző dolog. Nem az a probléma, hogy a marxizmus egy állami filozófiára vagy filozófiai államra építette hatalmát, hanem elsősorban eszmék kérdése ez. A történelemben az egyéni akaratok összessége és a gyakorlati megvalósulások nem szükségképpen a társadalmak mozgatói. Miért tűnik folyton véletlennek a történelem, és miért látszik az eszmék állandó kudarcának? Azt hiszem, a marxizmuson túlra kell vinnünk azt a problémát, amely szerint a történelemnek semmi kapcsolata nincs az

egyéni akaratokkal. Pedig az egyéni akaratok összessége, Hegellel szólva, magába foglalja a morált és a gyakorlati etikát. Ennek a kérdésnek a kiküszöbölése, az általános akaratra vagy az osztályakaratra redukálása, vajon nem jelentett-e filozófiai igazságtalanságot? Vajon nem abból származik-e a probléma, hogy a hatalomban részt vevő egyedi akaratok összessége és a totális módon megnyilvánuló akarat gyökeresen más? Nem tudnánk e pontot elvnek tekinteni? Ezen az úton kissé még tovább haladva, nekem úgy tűnik, igenis meg kell kérdőjeleznünk azt az elgondolást, hogy a történelmi fejlődésen a véletlen uralkodik csupán.

Ezt megmagyarázom. Ez annyit tesz, hogy véletlenek végtelen láncolata szükségszerűséget hoz létre. És ha elfogadjuk, hogy a véletlen mindig szükségszerűséget hordoz, akkor a kérdés, hogy a történelmen a véletlen uralkodik-e vagy a szükségszerűség, azt jelenti, hogy újra meg kell határoznunk azt a határt, amelytől a véletlenek láncolata szükségszerűséget alkot. Szerintem így Marx történelme és filozófiai prófécija nem szegényíti el a politikát, amint ön mondja, hanem politikai tekintetben továbbra is érvényes.

Ezért nemigen tudom elfogadni azt a Nietzsche-féle elgondolást, amely szerint a történelmen a véletlen uralkodik, nem a szükségszerűség, és nem is az okság. Szerintem Nietzsche-nak sommás elképzelése volt a véletlen és a szükségszerűség összefüggéséről. Intuíciója vezette őt, vagy inkább bizonyos kérdések iránti érzékenysége. El kell mélyíteni a véletlen és a szükségszerűség problémáját. Marx gondolkodása e téren élő, valóságos, politikai modell lehet. Az ön műve arra hívja föl figyelmemet, hogy a véletlen és szükségszerűség problémáját kissé el kell mélyíteni, és meg kell jelölni a határt, amelytől a véletlenek láncolata szükségszerűséggé változik, valamint ezen átváltozás terjedelmét és területét. Ezzel kapcsolatban kérdezném önt.

Ami az akarat elméletét illeti, attól tartok, ha nem foglalom össze önnek Japánban a marxizmus történetét a II. világháború óta, akkor könnyen megérti, hogy az akarat elmélete mi módon ölelhet fel olyan problémákat, amelyek az állami filozófiától a vallásig, az etikáig és az öntudatig terjednek. A háború utáni japán marxizmus megpróbálta újjáéleszteni a hegeli idealizmust, amelyet Marx nem vetett el – emlékezhetünk a „szubjektív materializmusra” –, ám igyekezett kiküszöbölni a marxizmusból az orosz elemeket. Azt hiszem, ez átlósan áll szemben a francia marxizmussal. A szubjektív japán marxizmus megpróbálta újjáéleszteni az egész hegeli területet, az állami filozófiát, a valláselméletet, az egyéni morált és még az öntudatot is, mindezt persze a marxizmus kebelében. E mozgalomban próbálják szintetizálni az egész hegeli rendszert az akarat elmélete formájában.

Az eltévelyedés veszélye állna fenn, ha e kérdést megpróbálnám az ön által jelzett irányban továbbfejleszteni. Inkább kissé világosabban fejezem ki magam. A háború óta a japán materializmus fejlődésében vagy tán e fejlődésen túl, az akarat elméletét, Hegel módjára, a gyakorlati tudat belső meghatározottságának tekintettem. És megpróbáltam kitérni az etikai téma elől, függőben hagyva ezt, három részre osztva e terület totalitását: a közös akaratra, a kettős akaratra és egy egyéni akaratra.

Azt mondta, hogy amikor fölidézzük Marxnál az osztályharcot, akkor a hangsúlyt nem az osztályokra kell helyeznünk, hanem az akarat szempontjából a harc kérdését kell megválaszolnunk. Az ön kérdései: ki harcol kivel? Hogyan? Vagy: kivel szemben igazságos a harc? És hozzáfűzte, hogy e kérdések napjainkban is fölvetődnek. Úgy gondolom, hogy mindez a magam módján tudnám megválaszolni, de mielőtt erre rátérnék, úgy vélem, a marxizmusnak előbb meg kell oldania a problémát, hogy miképp szabadult meg a kettős akarat és az egyéni akarat kérdéseitől az osztályharc jelentését a közös akarat, mint a történelem mozgatója felé tolva. Egyébiránt a japán marxizmusban az osztály meghatározása nem azonos az althusseri francia, sem a lukácsi német meghatározással. Amikor osztályt mondunk, meg vagyunk győződve róla, hogy ez társadalmi-gazdasági meghatározottság, mert egyszerűen eszmeileg ilyennek kell lennie. Én magam mindig azt gondoltam, hogy az osztály kettős problémát hordoz: eszmeit és valóságos társadalmit.

Úgy véltem tehát, hogy előbb az osztály fogalmát kell megvizsgálni. Fölteszem, hogy ez az európai marxizmusban másként alakult. Ami a konkrét problémákat illeti, a II. világháborút megelőző tíz évre meg az utána következő tíz évre hivatkoznék, vagyis az egész háború utáni történelemre. Fölteszem a kérdést: nagyon messze esnek-e egymástól a nietzschei hatalom akarásával elgondolt természeti meghatározottság és a természeti állam, a vulgarizált engelsi értelemben? Nietzsche a történelmet folyamatnak képzelte, amelynek során az embereket az őket meghaladó hatalom akarása mozgatja. Az emberek természetes állapotukban szenvedik el a háborút, az erőszakot, a káoszt, a halált stb., és Nietzsche úgy véli, hogy mindez az emberi természet tartozéka. Azt gondolja, hogy az emberi tudat és a morál akkor lép színre, amikor ezt az emberi természetet megbírálják. Ennyiben az emberi természetet a biológiai *Leben*ben látta. Engels az ideális állapotot kissé magasabbra helyezte, mint a természeti meghatározottság. Mármint a csordaöszönbe, amelyet a kezdetleges kommunizmus szemléltet. Azt hiszem, ilyen állapot nem is létezett. Szerintem Engels úgy gondolta, hogy ez az eszme a kezdetre és a végre jellemző. E két gondolkodásmódot, személyes tapasztalatom szerint, a II. világhá-

ború körüli idők császári Japánjának militarizmusa képviseli, valamint az egymástól nem sokban különböző fasizmus és sztálinizmus szellemi megnyilvánulásai. Problematikánk abban a megállapításban kristályosodott ki, hogy e két gondolkodás nem igazán különbözik egymástól, és mindkettő elvetendő.

Attól tartok, hogy e harc teljesen elszigetelődik, ha a tényálladékokba helyezzük a harc tárgyát, az „osztályharc” típusú küzdelmek esetében, amelyeket ön említ. Így van ez Japánban, és azt hiszem, mindenütt a világon. Ha feltesszük a kérdést, mi ellen harcolunk, akkor nemcsak a kapitalizmus ellen harcolunk, hanem a szocializmus ellen is. Ekképp e probléma mindenütt követi a valóságot, és végül szükségképpen elszigetelt harc lesz belőle a világban. Semmire sem számíthatunk, és elkerülhetetlenül sarokba szorulunk. De ha szellemi vagy filozófiai módon próbáljuk kidolgozni e tételt, akkor megint csak teljességgel kiszorulunk a világból. Röviden szólva: vajon nem ez-e a sorsunk, hogy így sarokba szoruljunk? Mélységes pesszimizmussal gondolok minderre.

Ezzel kapcsolatban kérdezném véleményét. Nietzsche elvetette az egész területet, amelyre az akarat hegeli elmélete vonatkozott, hitványnak minősítve az emberi természetet kárhóztató fogalmat, és az az érzésem, hogy ön hasonlóképpen dolgozza ki módszerét, miután ügyesen kikerülte az elszigeteltséget, a magányt, a szenvedélyeket, a nietzschei árnyat, vagy amit akar: például a rugalmatlanságot. Viszont nagyon ügyesen bánik a dolgok közötti kapcsolatokkal, az algebrához nagyon hasonló strukturális fogalmi szinten, vagyis a virtuális dolgokkal és tényekkel. Érzésem szerint e cselekvés útján kerüli el a világban való elszigeteltségnek azt az érzését, amelyet én átélek. Erről is kérdezném véleményét.

Foucault: Azt hiszem, jól értem, hogy ön fenntartásokkal problematizálja az általam elmondottakat. De teljességgel egyetértek önnel. Sőt inkább a fenntartásaival értek egyet, mint a gondolataival. Az első kérdés körülbelül így hangzott: szakíthatunk-e a marxizmussal azon egyszerű okból, hogy kapcsolatokat tartott fenn az államhatalommal? Lehetne még kissé elmélyíteni e kérdést? Részemről a következőt válaszolnám: inkább tétel lesz, mint válasz, mindenesetre kissé brutálisan hangzik majd.

Ha a marxizmust a hatalom megnyilvánulási módjai összességének tekintjük, amely Marx szavaival függ össze, akkor nekünk, a XX. század második felében élő embereknek, kötelességünk rendszeresen megvizsgálni külön-külön mindezen módokat. Ma e hatalmat vagy passzívan szenvedjük el, esetleg nevetve, vagy félve, netán érdekből, de az biztos, hogy teljesen meg kell szabadulnunk tőle. Ezt rendszeresen kell megvizsgálnunk, azzal az őszinte érzéssel, hogy egészen mentesek vagyunk Marxtól.

Persze a marxizmustól való megszabadulás nem azt jelenti, hogy visszamegyünk egészen Marx szavaiig, tisztán ezeket vesszük szemügyre, egyedül érvényes törvénynek tekintve őket. Nem is azt jelenti, hogy az althusseri módszerrel feltárjuk, hogy Marx próféciait tévesen értelmezték. E kérdésben nem a forma a lényeg. De amint már mondtam önnek, újra ellenőriznünk kell a hatalom megnyilvánulási módjainak összes funkcióit, amelyek Marx szavaihoz kapcsolódnak. Szerintem ez az ígéretes kísérlet. De ebben az esetben pedig fölvetődik a kérdés: hogyan ítéljük meg e prófeciát?

Marx művében személy szerint engem a történeti munkák vonzanak, valamint a Louis Bonaparte Napóleon államcsínyéről, a franciaországi osztályharcokról és a kommünről írott esszéi. E történeti művek olvasása nagyon erősen két dologra irányítja a figyelmet: Marxnak ezek az elemzései, még ha nem teljesen pontosak is, a helyzetet, az antagonisztikus viszonyokat, a stratégiát, az érdekek szövevényét illetően, kétségkívül messze túlszárnyalják a kortársak elemzéseit, aprólékosságuknál, hatékonyságuknál elemző tulajdonságaiknál fogva, valamint számos Marx utáni elemző munkát is.

Márpedig ezek a történelmi elemzések mindig profetikus szavakkal végződnek. Rövid távú próféciaik voltak, a közeli jövőre vonatkoztak: a jövő évre, sőt néha a jövő hónapra. De elmondhatjuk, hogy Marx próféciai majdnem mind hamisnak bizonyultak. Mindjárt az 1851–52-es államcsíny utáni helyzetet elemezve azt mondta, hogy a birodalom összeomlása a küszöbön áll; a kapitalista rendszer végét emlegeti, és téved a polgári diktatúra bukását illetően is. Mit jelent mindez? Egy rendkívül értelmes ember elemzéseit a valóság mindjárt megcáfolja. Miért?

A következőt gondolom: szerintem Marx művében egy prófécia megfogalmazása és egy célkitűzés feszül egymásnak. A kor szocialista beszédmódját két fogalom alkotta, ám ezeket nem lehetett szétválasztani. Egyrészt itt van a történelmi tudat, vagy egy történelmi szükségszerűség tudata, vagyis az a gondolat, hogy a jövőben ez meg ez a dolog profetikusan bekövetkezik. Másrészt pedig a harc beszéde és ez a beszéd, azt mondhatnánk, a hatalom akarása elméletétől függ, és célt kell találnia magának. Ami a tényeket illeti, III. Napóleon bukása nem annyira prófécia volt, mint inkább a proletariátus küzdelmének célja. Ám e két beszédmód – a történelmi szükségszerűség tudata, a profetikus és a másik, a harci célkitűzés – nem tudták megvalósítani közös céljukat. Ez a hosszú távú prófeciáknál kerülhet szóba. Például az állam megszűnésének fogalma téves prófécia volt. Én nem hiszem, hogy ami konkrétan a szocialista országokban történik, az e prófécia bekövetkezésére engedne következtet-

ni. De attól a pillanattól kezdve, amikor az állam megszüntét célul tűzik ki, Marx beszéde egy sohasem elért valóság képét ölti. Mind a szocialista országokban, mind pedig a kapitalista országokban kétségkívül a hatalom túltengése vagy túlbujánzása figyelhető meg. És azt hiszem, hogy a hatalom mechanizmusainak gigantikusan bonyolult valósága az ellenállás küzdelmét igazolja, vagyis az állam megszüntetésére irányuló törekvést.

Most pedig térjünk vissza az ön két kérdésére. Egyrészt a véletlen és szükségszerűség kapcsolatára irányulnak a történelemben, másfelől az akarat elméletére. A történelmi szükségszerűséggel kapcsolatban már elmondtam sommás véleményemet, viszont nagyon érdekel engem, amit ön a háború utáni japán marxizmus fejlődéséről mondott, valamint ebben az akarat elméletének helye.

Szerintem alapvető kérdés ez. Ha jól értem önt, akkor szeretnék tökéletesen osztozni a nézetében. Lényeges ez a gondolkodásmód, ahogyan az akaratot ebben az optikában megközelíti. A francia szellemben szerintem ez egyáltalán nem létezett. Világos viszont, hogy a francia marxizmus hagyománya figyelmen kívül hagyta az akarat három különféle szintjének elemzését. Ennek oka, hogy Nyugaton ez teljesen ismeretlen terület. Azt hiszem, szükséges rávilágítani az okra, amely miatt az akarat problémájának fontosságát nem értettük meg és nem elemeztük.

Gondoljunk csak arra a szervezetre, amelynek neve kommunista párt. Döntő tényező ez a nyugati marxizmus történetében. De még sohasem elemezték elmélyülten. Példátlan szervezet ez: semmi egyébhez sem hasonlítható, és a modern társadalomban nem a radikális vagy a kereszténydemokrata párt modelljéhez hasonlóan működik. Nem egyszerűen egyének csoportja, akiknek ugyanolyanok a nézeteik, és ugyanazért a célért küzdenek. Mert ez összetettebb szervezet. Talán elkoptatott ez a metafora, de akkor sem állhatom meg, hogy róla ne a kolostori rend jusson eszembe. Már nem vitatkoznak e párt természetén: mi a célja, szerepe, funkciója az osztályharchoz, a forradalomhoz képest? Mindenki tudja, hogy ezek voltak a viták keresztültüzeiben. A német szociáldemokrata párt és a lenini vezetés áll a viták központjában, mindaz, ami Rosa Luxemburgot megkülönbözteti Lenintől. Egyébiránt már *A gothai program kritikája* fölvetette a párt működésének kérdését. Márpedig azt gondolom, hogy ahol a párt létét és különféle problémáit állandóan taglalták, ott teljesen elhanyagolták az akarat kérdését. Mert ha a leninista párt fogalmai szerint gondolkodunk – nem Lenin képzelte el először e pártot, mégis róla nevezték el, mert a tagok körülötte csoportosultak – akkor a párt a következőképpen fest: először is, ez az a szervezet, amelynek segítségével a proletariátus osztály-öntudatra tesz szert. Másként szólva: az egyedi és szubjektív akaratok a

párt révén változnak bizonyos kollektív akarattá. Ám ennek az akaratnak egyöntetűnek kell lennie, mintha egyedi, egyéni akarat volna. A párt az egyedi akaratok sokaságát kollektív akarattá változtatja. És ezen átalakítás révén hozza létre az osztályt mint alattvalót. Más szóval: az osztályból egyedi alattvalót csinál. A proletariátus eszméje csak így lehetséges. „A proletariátus azért létezik, mert a párt létezik.” A proletariátus csak a párt létén keresztül létezhet. A párt tehát a proletariátus tudata, míg ugyanakkor a proletariátusnak mint egyedi alattvalónak, létfeltétele. Ez az első és alapvető magyarázata annak, hogy miért nem tudtuk elemezni az akarat különféle szintjeit értékeik szerint.

Más oka is van annak, hogy a párt hierarchiája rétegezett. Ezen a rétegezett renden belül működött, már a lenini elmélet előtt is, a német szociáldemokrácián belül, kizárva ezt meg ezt a dolgot. Nem volt egyéb, mint olyan szervezet, amely kizárja az eretnek elemeket, és mivel így járt el, sikerült neki a harcostársak egyéni akaratát egyfajta monolit akarattá változtatni. Ez a monolit vagy egynemű akarat pedig nem volt egyéb, mint vezetőinek bürokratikus akarata. Mivel a dolgok így játszódtak le, ez a második ok hatott oda, hogy az akarat valóban fontos problémáját tényleg nem vették szemügyre kellő figyelemmel. Más szóval, a párt mindig föl tudta jogosítani önmagát mindenre, így vagy úgy, tevékenységeit, döntéseit és szerepét illetően. A párt minden helyzetben képes volt fölidézni Marx elméletét, mint a kizárólagos igazság legfőbb letéteményesét. Marx volt az egyedüli egyetlen tekintély, és ezért úgy vélték, hogy a párt tevékenysége benne találja meg racionális alapját. A sok egyéni akaratot mind fölszívta a párt, a párt akarata pedig eltűnt a racionális számítás maszkja mögött, az igazság elméletét öltve magára. Az akarat különböző szintjei éppen ezért tértek ki az elemzés elől. Nekem is jelentős probléma, hogy a forradalom és a harc idején az egyedi akaratok hogyan kapcsolódtak az akarat többi szintjéhez. Ma pedig ez a sok akarat kezdi szétzúzni a hagyományos baloldal hegemoniáját. Őszintén megvallom, e problémát nem nagyon világítottam meg a könyveimben, és alig idéztem föl *A tudás akarásában* az államhatalmi szempont stratégiájaként. Lehet, hogy a hatalomnak ez az elmélete, vagy a heterogén szintek elemzése Japánban hatékonyabban működik mint bárhol másutt. A japán kommunista pártnak talán van valami specifikuma, vagy kapcsolata a keleti filozófiával. És ennek kapcsán ejtenék szót a másik problémáról, amelyet ön szóvá tett: a harcok szükségképpen sötét és magányos tónusáról.

A harcnak ezt a szempontját Európában vagy Franciaországban nemigen vették górcső alá. Vagy hát legalábbis roppant csekély mértékben. Miért? Az egyik okot már érintettem az ön előbbi kérdésére válaszolva. Az

első ok, hogy a prófécia mindig eltakarja a harcok célját. Így a magányos aspektusok ugyancsak elmosódnak a prófécia maszkja mögött. Mivel úgy tartották, hogy egyedül a párt a harcok birtokon belüli, autentikus letéteményese, és ez a párt a racionális döntésre jogosított hierarchizált szervezet, az egyes ember tevékenysége árnyékszónába került, vagy legalábbis ez a tevékenység a sötét kétségbeesés zónájából – jöllehet ez volt a harcok egyetemes osztályrésze – nem volt képes napvilágra bukkanni. Minderről pedig nem is annyira a filozófiai, hanem inkább az irodalmi művek beszéltek, ha például Nietzsche műveit irodalmi műveknek nevezhetjük. Most nem térhetünk ki az irodalom és a filozófia különbségének hangsúlyozására, de biztos, hogy elméleti szinten nem szolgáltatunk igazságot a harcok sötét magányosságának.

Ezért kell rávilágítanunk az elméletnek erre a mindmáig megválaszolatlan problémájára. Szét kell zúznunk az elgondolást, hogy a filozófiai az egyedüli normatív gondolkodás. Megszámálhatatlanul sok beszélő szubjektum hangjának kell hallatszania, és beláthatatlanul sok tapasztalatnak megszólalnia. A beszélő szubjektum nem lehet mindig ugyanaz. A filozófiának nem csupán a normatív hangjait kell meghallanunk. Szóaljjon meg minden tapasztalat, figyeljünk a beszédzavarral küzdő emberekre, a kítaszítottakra, a haldoklókra. Mert mi kívül vagyunk, ők pedig valóban a harcok magányos és sötét aspektusával néznek farkasszemet. Azt hiszem, hogy egy nyugati gyakorló filozófusnak minden hangot meg kell hallania.

Yoshimoto: Hallgatva most önt, számos olyan összefüggés megvilágosodott előttem, amelyekről könyveiben nem olvashattam. Sok mindenre fény derült, roppant tanulságos volt számomra, és nagyon hálás vagyok önnek.

Valamiről azonban még szeretném kifejezni véleményemet: ez Lenin módszerével kapcsolatos, amelyet ön említett. Mit tett ő? Hogyan alakult aztán a leninista párt és a Szovjetunió sorsa? Mi a helyzet ma? [1978-ban – a ford.] Csak Lenin gondolataira szorítkozom, és az ön meg az én nézeteim közötti különbségekre utalok.

Ez a kritika mindjárt megjelent, mihelyt fölidéztük az akarat elméletét: szemrehányást teszünk Leninnek, mivel azonosította az állami akaratot az állam szervével.

Lenin arra a kérdésre, mi az állam, azt felelte, hogy az osztályelnyomás szerve. Ebből következik, hogy az állam egész kérdésével összefügg, hogy mi módon álljunk ellen az elnyomásnak. Márpedig történelmileg az állam jogtalanul tette rá a kezét a vallásra, a filozófiára, a jogra, az erkölcsre, de ez a problematika már nem létezik. Az egyetlen nyitott kérdés: hogyan vívják az osztályok felszabadító harcukat az osztályelnyomás szerve ellen?

Következésképpen most nem vizsgálom azokat a történelmi és aktuális kérdéseket, amelyeket az állam léte jelent.

Viszont a kérdésre, mi az állam, a következő választ adtuk: mihelyt államhatalmat mondunk, mindjárt szemben találjuk magunkat az akarat megnyilvánulásával. Szerintem az állam nem a kormány szinonimája, mint az osztályok elnyomó szerve. A kormány valamiképpen az állami akarat testülete, de nem maga az állami akarat. Szerintem előbb meg kell különböztetnünk az állami akaratot az állam szervétől. Beszélhetnénk az osztályharc kultuszáról: mivel a cél igazolta az eszközöket, teljességgel figyelmen kívül hagyták a morál, a jó és a rossz és a vallás kérdéseit; tudomásul vették ugyan őket, de csak hatodrangú jelentést tulajdonítottak nekik. Valószínűleg mindezt azért, mert kezdettől fogva azonosították az állami akaratot az állam szervével, közvetlenül az osztályelnyomásra hivatkozva.

Eszmei szinten fogalmaztam meg kritikámat Lenin államfelfogásáról. Önt hallgatva azt gondoltam, hogy legalább ezen a ponton hangot adok nézetemnek. Sok mindennel kapcsolatban szeretném még a véleményét megkérdezni, az ön által említett specifikus problémákról. Számos ponton az volt az érzésem, hogy nézeteink azonosak, és ezzel összefüggésben ugyancsak volna néhány kérdésem. De azt hiszem, hogy a lényeges kérdéseimet nagyjából megválaszolta.

Bocsánat, hogy a terhére voltam e nehéz kérdésekkel. Végtelenül hálás vagyok önnek a türelméért. Részemről mindent elmondtam, és szeretném megkérni önt, hogy összegezze beszélgetésünk tanulságait.

Foucault: Nagyon örülök, hogy hallgathattam önt, és köszönöm a szavait. Minden nagyon hasznos, amit mondott. Mert egyrészt rámutatott eddig végzett munkám hatáira, valamint a hiányosságaira. Különösen fölkelte érdeklődésemet az ön által említett akarat elmélete, és meggyőződése, hogy ez egész sor probléma kiindulópontjául szolgál.

Amikor látom munkájának összefoglalását, valamint művei jegyzékét, megállapítom, hogy egyéni fantazmáról és az állam problémájáról van szó. Amint ön írt is egy tanulmányt a kollektív akaratról, mint az állam szülőanyjáról. Szenvedélyesen szeretem ezt a témát. Az idén előadás-sorozatot tartok az állam kialakulásáról, és a XVI. és XVII. századi nyugati állam alapjainak kialakulását elemzem majd ebből az alkalomból, vagy inkább azt a folyamatot, amelynek során az államérdek fogalma létrejött. Ám titokzatos részbe ütköztem, amelyet nem lehet egyszerű gazdasági, intézményes vagy kulturális elemzéssel megoldani. Szörnyen hatalmas erő kényszerít itt arra, hogy az állam felé forduljak. Akár az állam vágyáról is beszélhetnénk. Vagy inkább az eddig használatos fogalmainkkal azt

mondanám, hogy ez újfogalmazható az állam akarásaként. Nyilvánvaló, hogy ez elől már nem térhetünk ki.

Amikor valamely állam kialakulásáról van szó, akkor már nem kerül szóba a zsarnok személye vagy a felsőbb kaszthoz tartozó emberek manipulációja. Csak azt mondhatjuk, hogy nagy szeretet, valami megragadhatatlan akarat kérdése ez. Mivel ennek tökéletesen tudatában voltam, sokat tanultam mindabból, amit ma ön mondott nekem, és nagyon szeretném megismerni többi munkáját is, amelyekben az akarat elmélete szempontjából taglalja az állam kérdéseit.

Szívből kívánom, hogy könyvét mielőbb franciára vagy angolra fordítsák. Ha nem, akkor is szeretnék önnel levelezni és ezen az úton eszmecséret folytatni, mert a témáink közösek. Ilyen beszédet hallgatni, mint az öné, nekünk, nyugatiaknak, nagyon értékes és nélkülözhetetlen.

Korunkban a politikáról beszélgetni számomra egyenesen létszükséglet, és sok tekintetben megtermékenyíti eljövendő gondolkodásomat.

Forrás: Michel Foucault: Dits et écrits. Méthodologie de la connaissance du monde: comment se débarrasser du marxisme? I–IV. Paris, Gallimard, 1994. III. 595–618.

Triviális és triumfális sajtónyelvi és jogi fordítások¹

Hálás módszert követek, amikor már a címben sem fogalmazok egyértelműen. Legutóbbi, társszerzőként jegyzett írásomban² a **törvénykezés** kétértelműségével játszadoztam, elővezetvén, hogy habár a szó bíraskodást jelent, nem eléggé elítélhetően és helyteleníthetően mégis a **törvényhozás** szinonimájaként szerepeltetik úton-útfélen a magyar sajtónyelvben és a médiában egyaránt.

Ezúttal a **triviális** idegenből jött szavunkkal zsonglőrködhetek, eltűnődve azon a kétségen, vajon a szépséges internacionalizmusnak mely jelentése ideillő a leginkább. Ha legnépszerűbb magyarító segédeszközünkhöz, a Bakos-féle szótárhoz nyúltunk mankó gyanánt, kifejthetjük: a *közönséges* és az *útszéli* megoldást mint alkalmazhatatlant eleve elvetjük. Jól is néznénk ki, ha egy fordítói szemináriumon „vulgárprofán”, alpári megoldásokat népszerűsíténénk! Maradjunk annyiban, hogy legkézenfekvőbb, ha a szótárban második és harmadik jelentéstartalommal közölt, **közkeletű, általánosan elfogadott**, majd **elkoptatott** és **lapos** változatokkal operálunk, hiszen ezek a jelzők igencsak szemléletesen világítanak rá némely fordítási termékeink mibenlétére.

Ha már az alkalmazott módszer megválasztásával kezdtem mondókát, magyarázatul vagy magyarázkodásképpen legyen elég annyi, hogy a témáról megejtett bensőséges megbeszélés szerint csalamádéféle előadást tartok itt önöknek azzal a közvetlenül levonható következtetéssel,

¹ A Szabadkán, 2013. november 21-én, a Magyar Nemzeti Tanács szervezésében megtartott fordítói szemináriumon elhangzott előadás írott és szerkesztett változata

² Letsch Endre – Letsch Erich: Szerzett és (vissza)szerzendő nyelvi jogaink a szerbiai törvénykezésben. *Létünk*, Újvidék, 2013/különszám, 134–142.

miszerint rajtam aligha fogják eredménnyel számon kérni az úgynevezett szisztematizáció, azaz a rendszerezés kötelező kellékét, mert hevenyészett megnyilvánulásaim nélkülözni fogják a disszertáció feltétlen ismérveinek állandó jelenlétét.

Az értelem minimumát belelehelendő a remélhetőleg nem gátlástalanul szószátyár fejtegetésbe, s a lehető legsebesebben áttérve a konkrét fordítások, vagy csak nyelvhasználati jelenségek felsorolásába és a helyesség nagyítója alatti elemzésébe, kezdjük talán a legkézenfekvőbb, de nemigen népszerű metodológiai fogással, az önkritikával. Mivel irodám állandó törvényszéki tolmácsi minőségben tevékenykedik immár hosszú három évtizede, bevallhatom (a lónak is négy lába van, mégis megbotlik), mi is szoktunk gyermeteg, kezdőket megszegyenítő hibákat vétetni. Így például legutóbb ez a fordítói gyöngyszem került ki kezünk, azaz számítógépes billentyűzetünk alól: *rendőrségi főtitkár*, a *glavni policijski inspektor* megfelelőjeként, a legközönségesebb (legtriviálisabb) elnézés és elírás következtében. Az eget rengető sietségben a pecsét által elhomályosított, lefödött textust vastag szemüvegünk mögül „szekretar”-nak láttuk. De nem csak az önbírálatnak akarok helyt adni összejövetelünkön. Legyen szabad a sok kolléga által oly csökönyösen és megtanulhatatlanul **kivételezésnek** fordított **kizárás** eljárásjogi intézményét, illetve terminusát pellengérre állítanom. A *kivételezés* szerintem a legprimitívebb tükörfordítások egyikéként szerencsétlenkedik beszélt és írott jogi nyelvünkben, megtévesztő módon arra utalván, miszerint valamilyen kiváltságos helyzetben lenne az az állami hivatalnok, a bíró, akit elfogultsága, vagy egyéb negatív tulajdonsága, státusa miatt kizárnak, azaz megvonják tőle az eljárásvezetés jogát. Szomorúan mondom, reménytelenül elsajátíthatatlan fogásra szeretném megtanítani a szövegbirkózással foglalkozó újságírókat, jogi fordítókat. A második, hasonlóan ordítóan otromba eljárásjogi terminus a *megszakítás*, nincs elég hatalmas betű a komputerprogramokban, amellyel hangsúlyozottan föl lehetne hívni tökéletlen helytelenségére a figyelmet! Némely kollégák önfejű és tudatlan ügyetlenséggel fordítják a másodfokú, azaz a fellebbviteli bíróság által **hatályon kívül helyezett** elsőfokú ítélet újratárgyalásra való visszautalásának „megfelelőjeként”. Szerbül így hangzik: *ukida se prvostepena presuda*. Erre mondja az egyszerű vajdasági fordító, hogy „megszakítás”. A kétnyelvű szakmunka végzésére kiválóan képezett bírók némelyikének nyelvezetéről, nyelvkezeléséről már szót se ejtsünk!

Kurta kitéréssel most néhány elcsépeelt nyelvhasználati modorosságra hívom föl a tekintélyes hallgatóság szíves figyelmét, így például rettenetesen gyűlölöm az *attitűd* és a *fókuszál* kifejezéseket, melyek úgy ellepték mindennapi nyelvhasználatunkat, mint a szemtelen legyek a kiaggatott

kecskehúsokat Ódelhi központjában. Bátorkodom szerénykedve javasolni, hogy az *attitűdöt* nyugodtan váltsuk ki (erre még visszatérünk) a **viselkedés, magatartás, szellemi beállítottság** szavakkal és kifejezésekkel, hiszen hangulatosak, stílusgyönyörítő ismérvként is kiválóan fölválthatják a nyelvi arató-cséplő gép fogai közé szorult, és onnan ki nem vakarható attitűdöt. Nem kevesebb intenzitással és szenvedéllyel vonatkoztatom ugyanezt a *fókuszál* szóhasználatra is, ami semmivel sem árul el többet az ékes magyar **összpontosít, középpontba, gócpontba helyez** kifejezéseknél, csak többszörösen modorosabb, angolmajmolóbb. Ilyen még a *krucialis*, mint a **fontos, központi kérdés** megfelelőjeként kritikátlanul, válogatás nélkül emlegetett, bár vitathatatlanul latin eredettel megáldott, anglicizmus.

Nem szeretek abba a hibába esni, hogy valamit jelzek, majd mintha mi se történt volna, rajtaütésszerűen el is felejtkezek róla. Fentebb zárójelként megjegyeztem, hogy a *kivált* szóra kiváltképpen vissza fogok térni. Íme a soha vissza nem térő alkalom! A bankosok szakzsargonjának rissz-rossz termékeként minősíteném a példamondatom szerinti *drágább hitelt kivált olcsóbbal* konstrukciót. A fontoskodó jelleg akkor ölt igazán testet, ha megpróbáljuk szerbre fordítani. Kreatív igyekezetemből többre nem tellett, mint a **helyettesíteni, zameniti** szópár nem túlságosan sziporkázó ötlete.

Hagyományos flekkekben mérve már a háromoldalmi „slejfnit” is túlszárnyaltam, erre szokták tárgyilagos kritikussaim észrevételezni, hogy sokat beszélek, de keveset mondok. Folytatom hát, a képzettársítás módszerét előszeretettel segédeszközként az előadásba beidézvén. Az észrevételezésről jut eszembe a *felvételezés*, ami szintén egy igen-igen közkeletű, elterjedett, kigyomlálhatatlan és kiirthatatlan, egyértelmű nyelvi hiba, mert a *felvételezés* az valamiféle anyagmozgatási raktárterminológiai elem, mi pedig – öreg rádiós motorosok – a „**felvétel** – snimanje” magyartalan változataként szoktuk emlegetni. Legutóbb a rádióban csalogánytorkú neves művésznőnk sántította bele az éterbe ezt a sikerületlenséget, ráadásul több ízben is.

Tudom, hűledezve hallgatják fejtegetésemet, föltehető a kérdés, mikor térhetnénk rá végre-valahára a hasznos fordítópallérozó példatár görcső alá helyezésére, de még egy elcsépelte mondatot hadd említsek soron kívül, aztán – szentül megígérem – visszatérek a szaknyelv, a jogi nyelv vizslatására. Lapos irányunk ostorozásaként inkább emlékeztessen tekintélyes hallgatóságomat a *nagyon* attribútum agyoncsépelte, a lápnál is laposabb, gondolat-szegény, stílustalan, vagy inkább stílusölő, keresetlen, válogatás nélküli és enervált, ötlettelen alkalmazására. Közéleti személyiségeink, művészeink,

színészek, irodalmárok, akiknek pedig a választékos stílus a mindennapi kenyere és munkaeszköze kellene, hogy legyen – a mindannyiunk által hön imádott politikusaink nyelvi fegyverzetéről és felkészültségéről itt ne értekezzünk –, kitalálni is képtelenek egyebet, mint nagy, nagy-nagy, nagyon nagy (főleg megtiszteltetés, hogy ne mondjam, számomra is, mert itt lehetek önök között és fontoskodhatok szakadatlanul). A beszélt nyelvben, a „hangos sajtóban” valahogy még szemet is hunyhatnánk az efféle fölületességek fölött, ám, hogy egy másfél hasábos újságcikkből nyolcszor forduljon elő ez a stíluselem, az már *nagyon* gáz, *nagyon-nagyon* ciki, és hogy a legförmedvényesebb frappantúrával fejezzem be ebbéli fejtegetésemet, a rádió olyképpen kívánja fölhívni a figyelmet egyik feledhetetlen zenei élménnyel kecsegtető műsorára, hogy *nagyon zene!* Ehhez a szegénységi bizonyítványhoz már csak az adómentességi jóváhagyás eljárásának tárgyában ajánlhatom föl ügyvédi irodánk segítségét...

A politikusokról pedig eszembe jutott, hogy a politika rétegnyelvi alakulata is romló átalakuláson megy keresztül napjainkban, hiszen el nem tudom képzelni, hogy teszem föl Churchill Angliájában mindennapos, elfogadott, megtűrteknek lehetett volna tekinteni a tolvaj banda, gazember, mocskos áruló, ideggyenge, elmebeteg, idegenszívű, pofátlan, nyálgép, gusztustalan rohadékok, nyüvek, pondrók, nyikhaj senkiháziak, kócos fogú rémségek, műveletlen tahó kifejezéseket, hát még az olyan beszólásokat, hogy „lógni fogsz!”.

A magyar hivatali bükkfanyelv egyik elrettentő példájával folytatom. A szerb egyszerűen és nagyszerűen annyit mond: *cevovod*. A körbema-gyarázó magyar nyelv pedig erotikus vonzalmat érezvén a bonyolítás össz-szekomplikálása iránt, ekképpen fogalmaz: *folyadék szállítására szolgáló közmű*. Egyébiránt nem légből kapott ez a példa, élő ő a javából, a Magyar Köztársaság helyébe lépő Magyarország gazdasági életében honos törzsszabályként áhítattal olvasandó és használandó *a tevékenységi körök egységes ágazati osztályozási rendszere* (ez a körmondat is eminens helyet foglalhatna el a burjánzó szöbokok mezei vadvirágos rétjén).

Nem csodálkoznék, ha a fenti „ornamentika” a hallgató, az olvasó számára *értelmezhetetlen* volna. Ez a dölt betűkkel szedett modoroskodás az utóbbi időben vészes veszélyességgel kezd elterjedni és beborítja, kiszorítja egyszerűbb szavainkat. Kérdezem én, és joggal, az „értelmezhetetlen” mennyivel árul el többet, földi inkább a jelentéstartalmat, mint az **értelhetetlen**. Mi, deformált jogászok, ne akarjunk már a legközönségesebb köznyelvi közlésnek is több jogi tartalmat kölcsönözni a kötelezőnél. Nem mindenki szeret jogászkodni, sőt bátran állíthatom, hogy műszaki beállítottágú mérnökismerőseim a való világban úgy menekülnek a tanulmá-

nyaik során előírt, szabványosítottan obligát általános jogi ismeretektől, mint ördög a tömjénfüsttől.

Vissza a jogi bükkfához: a rendőrségi szóvivő okoskodva, akadozva jelenti be a tévében: „elütött egy gyermekkorú személyt”. Gondolom, mindannyian egyetérthetünk azzal, hogy a tragikus, szomorú igazság híre egy **gyerek** elütéséről szól, a *gyermekkorú személy* csak és kizárólag a nyelvfosztásban jeleskedő, szándékolt homályossággal fogalmazó törvénygyáros csökkent agyának szüleménye lehetett.

Rendszertanilag az előző bekezdéshez szervesen kapcsolódik a következő terminológiai drágakő: *tartós közjegyzőhelyettes*. **Állandó** bírósági tolmácsként mindig is ilyen címre vágytam, meg egy fél liter tartósított tejre a reggeli kávéhoz. Tényleg: tartósított közjegyző, az még elevenebben tapintana rá a szubsztanciális lényeg teljes igazságára, megkérdőjelezhetetlen pontosságára.

Ha most két hangsúlyozottan kinagyított zárójel között ijedten jegyezném meg, hogy a napi rendszerességgel tett sajtóböngészés, tévé- és rádióhallgatás közben kezem ügyébe kerülő ceruzákkal, örökírókkal, rostironokkal és más „penkallákkal” eszközölt följegyzéseimnek alig érkeztem a feléhez, kérem, megbotrányozásukat félretéve és mellőzve továbbra is figyeljenek rám, hátha valami hasznuk is származhat lelkes fejtegetéseimből, bár ezt nem ígérhetem meg, mert eddigi fellépéseim alkalmával, amidőn a „művészi-színészi” teljesítmény és a gyakorlati haszon kritériumai tétettek egyazon patikamérleg két serpenyőjébe, az előző kőszikla nehézségű volt, míg az a bizonyos gyakorlati haszon minduntalan pihekönnyűnek találtatott.

Alig ocsúdtunk föl a gyászból a letűnt jó világ utolsó élő képviselője, Jovanka Broz távozása és elhantolása után, máris huncut tolvajok vették magukhoz a történelmi műemlékszámba vehető érmekeket, érdemekeket és egyéb megérdemelt kitüntetéseket, de ez megint csak egy kacskaringós kitérő, mai témánk gyakorlati hasznát a Jovanka *egészségügyi állapota* fordulat „orvosi vizsgálatában” akarom keresni. Az *egészségügyi* terminus talán mégiscsak a közigazgatás nyelvének sablonos terméke, e helyütt nyelvi egészségünkre romboló hatást fejt ki. Mi lett volna, ha az újságíró, a fordító, a szakjogász és a többi illetékes személy Jovankának csak az **egészségéért** aggódott volna.

Tömörítve adom elő, de ha kívánják, megesküszöm az istenre és a párt-ra, hogy alábbi példáim nem kitalálmányok, mindkettő elhangzott (minő szerencse, nem nyomtatott írásban jött velem szembe a nyelvtölgető rusnyaság): *gondtalanság* miatt *kereslettel* fordult a bírósághoz... Boruljunk össze, és zokogjunk hiúsult álmaink fölött! Ez a mi nyelvünk! Hallgatni,

nézni is rossz, kimondani még szörnyősebb! Hasonló épületes marhaságokat írtam most le, mint amikor hajdan arcpirító megszügyenülést kiváltó tapintatos tanári okításban részesültem megboldogult ifjú és elsőéves, másképpen szólva, „gólya” jogászhallgató koromban, amikor is a **jogászt jogi személynek** neveztem, a legszakmamegbecstelenítőbb tartalomtévesztett módon. Ha most olyan tájékoztatlanságot föltételeznék önökről, mint amilyen „bunkók” voltak az inkriminált újságírók, akkor megmagyaráznám, hogy a *gondtalanság* helyett **gondatlanságot** kellett volna mondani, a *kereslet* helyett pedig **keresetet**, de ilyen képtelen alultájékozottságot bátoriskodom nem föltételezni az itt összesereglett prominens auditóriumról.

Még egy-két szó a rövidítésekről, melyek ellen elszánt harcot indítanék, ha lenne hatalmam, de nincs egy szem se, így hát csupán cinikus gunyorral emlegethetem, hogy pl. az EMMI nem valami csábos és vonzó szépasszony nevét földi, hanem az emberi erőforrások magyarországi csúcsmínisztériumát a nerben. A Nemzeti Együttműködés Rendszerében. A GYIVI pedig nem déligyümölcs, hanem a nerben és az átkos kommunizmusban egyaránt a gyámhatóságot, azaz a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Intézetet jelöli. E tárgykörben a szerbek se sokkal jobbak, például a folyamatos szövegben „VD”-nek nevezik a *vanredni događaj* tolvajlásfölfedező eseti intézkedéssorozatot, a WOC bizottság inicializmusának angol voltára viszont a dupla vé (W) jelenlétéből tudunk következtetni. Könnyű ilyenkor arra hivatkozni, hogy az internet segítségével hatásos, és azonnali gyógyírt jelent, sebtapaszt ragaszt a rövidítés ütötte sérülésekre, a gyakorlat azt mutatja, hogy néha a világháló sem mindenható. Megkérdezném kereszténydemokrata barátaimat, ha az internet sem, akkor ki az isten?

Rendszeres kritikusaim vétkeim rovatában azt szokták negatív számlámra írni, hogy nyelvművelő jegyzeteimben több a politika mint a nyelv. Ezért a továbbiakban erről a nagyhatalmú foglalkozásról egy szót se. Csak a nyelvi hibáról. Szerintem tehát Vesna Pešić nem *önálló* képviselő, hanem *független*. Kizárólag nyelvileg érteném ezt, nem politikailag.

Mivel a gazdaságban a politika jelenlétét nyomokban sem lehet fölfedezni, beszéljessünk a gazdasági terminológiáról néhány kötetlen szó példájának erejéig. Hogy ne vádolhassanak már megint a jogi nyelv elkerülésével, megismétlem azt, amit valamennyien tudunk: a jog és a gazdaság rokon területek, ezért én is illetékes volnék egy gazdasági vitaműsor élőnyelvi jópofaságainak áttekintésére. Az egyébként pontos és szabatos nyelvkezelés tehetségével megáldott szakember nyelve meg-megbicsaklik a rádióban, amikor megállapítja: „a külföld *visszatartással* tekint intézkedésinkre” (**fenntartással** helyett, ami a *sa rezervom* megfelelője lett volna), továbbá: „a pokolba vezető út is *jóindulattal* van kikövezve” (**jó szándékkal** helyett).

Első látásra szólástévesztésnek tűnt, de biztos, ami biztos – gondoltam – fölütöttem hát O. Nagy Gábor vaskos alapművét³, mely „**a pokol (ország)-útja (is) jó szándékkal (jóindulattal) van kikövezve**” változatokat teszi közkincsé. Hiba itt egy szál se. Még a rögtönzésteli élő műsorban sem illik azonban a Nemzetközi Valutaalapot lemonetárisalapozni, nem más ez, mint annak szomorúságos bizonyítéka, hogy a közgazdaság-tudományi karon anno nem működtek szaknyelvi lektorátust, amiben egyértelműen különböztek az Újvidéki Jogi Kartól. A történet fájdalmas mementója vagy epilógusa, hogy ez is csak a régi dicsőség fölemlegetése, hiszen a szép idők 1991-ben a történelem alkonyati homályába veszendek, ha így folytatjuk, végérvényesen és visszacsinálhatatlanul.

Egyértelmű szerb hatásnak tulajdonítható a *strájk* szerbszerű forma használata a honos és helyes **sztrájk** helyett, vagy a *megtapsolta a vállukat* a **megveregette** helyett. Mindazonáltal fejezzük be elmefuttatásunk ezen részét inkább egy igazán hangulatos képi megfogalmazással: olyan a mi országunk és rendszerünk, mint ahol „az elviselhetetlen büzt árasztó szemétdombon kihajt és vidáman virágzik a tök”. Ez olyan kedélyes mondat, melyről kötelező megbecsüléssel és elismeréssel szólni, mint vitathatatlanul pozitív példáról, amit írott és beszélt nyelvünkben követni érdemes.

Megmosolyogtatóan anekdotikus példaesettel zárom gondolataimat. Egy perzsaszőnyeg-kereskelemmel a szerb piacra betörni törekvő magyarországi üzletembert – egyébként afganisztáni származású, pastu anyanyelvű, de több nyelvet kitűnően beszélő, szerény és mértéktartó professzionizmussal tevékenykedő férfiút tárgyalás közben mentolos cukorkával kínáltam, ám ő, gyöngéden elhárítva kínálásomat, ezt a magyarázatot fűzte az elutasításhoz, azaz miért nem kér a bonbonból: cukorbetegséggel *rendelkezem*. Páratlan szépségű, ázsiai gyökerekre visszavezethető anyanyelvünket tökéletesen megtanulni lehetetlen. De legyünk őszinték: a fenti ábra is tanúsítja: ettől a magasztos céltól, annak triumfális elérésétől jómagunk is elérhetetlen távolságra vagyunk. Kossa János⁴ klasszikus nyelvművelőnk találó szavait kölcsönözve búcsúzom: a szerb és a magyar nyelv két széke közötti padalattiság állapotából föltápáskodván szeretnénk mindig minél magasabbra törni, s legalább megközelíteni a kívánt, de elérhetetlen nyelvi tökély legfelsőbb szintjeit. Nota bene, biztos vagyok benne, hogy törekvéseinket nem a nyelv, a szaknyelvi tudás, a terminológiai jártasság elvesztése, hanem a fordítói gyakorlat sikeressége koronázza majd.

³ O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat, Budapest, 1976. 563.

⁴ Kossa János: *A mi nyelvünk*. Forum, Újvidék, 1978. 33.

Vacogó flamingóként reménykedve

A Kosztolányi Dezső Színház *Rózsák* című előadásáról

Egy történettel kezdődött. Puskin hallotta kisinyovi száműzetése során. Talán egy török házaló hozta vagy a szél sodorta oda valahonnan. Puskin elmesélte Gogolnak, Gogol regénnyé formázta. A történet, akárha ballangó vagy egy jerikói rózsza lett volna, sodródott tovább az időn, az emlékezeten, az álmokon és a fantázián át egészen Palicsfürdőig, a Tolnai-homokvárig, ahol a költő „szabadregényként” engedte tovább Szabadka irányába, hogy a Kosztolányi Dezső Színház színpadán boruljon virágba, miután lesírták Macedóniából importált műkönnnyel.

És itt véget is érhetne ez a szürreális, tárgy nélküli történet, ám még csak itt kezdődik, hiszen 2010-et írunk, amikor Tolnai Ottó *A kisinyovi rózsza* című szabad- és hosszúverséből elkészül Urbán András rendezésében az azonos című színpadi mű, most pedig 2014 eleje van, és ugyanott, ugyanaz a rendező, többnyire ugyanazokkal a színészekkel újragondolta ezt a hányatott sorsú városához kötődő, tárgy nélküli történetet, és a felejtés prizmáján keresztül tárta ismét elénk.

A *Rózsák* címet viselő előadás a felejtést mint módszert alkalmazza. „Elfelejtí”, azaz elhagyja a 2010-ben színpadra állított előadás egyik meghatározó momentumát, jelesül a Tolnai-textus verbális elemeit, mindösszesen csak egy rövid szövegrészt tartva meg az előadás elején, amely vezérfonalként szolgálhat ugyan, de biztos fogódzónak édeskevés az előadás nonverbális, fizikai cselekvésben megnyilvánuló jeleneteinek értelmezéséhez. Ugyanakkor a néző felejtésére is alapoz, mert még az az önmagát omnipotensnek képzelő néző is csak itt-ott szedi össze magát, aki korábban meg volt róla győződve, hogy elevenen él az emlékezetében a három évvel ezelőtt látott előkép-előadás, a nemrég újraolvasott Tolnai-mű, de a *Holt lelkek* Csicsikovjának alakja is. Mert dehogy! Én is úgy éreztem magam az előadás közben, mint ama „cikóriás lüke fiú az óriás kerti törpék

között”: elveszetten. A nagyra tartott előtudásból valami rémlett csak, de semmi sem volt pontosan felidézhető, összeegyeztethető, megfeleltethető a látottaknak. Akárha az én szürkeállományomat döfték volna át ama rubintos kalaptűvel, nem pedig Mikes Imre Elek agyaggal körülpaskolt, méreteresre duzzasztott fejét.

Az interpretáció klasszikus módszerei csődöt mondanak, mert nincs sem összefüggő cselekmény, sem karakterformálás, sem pedig egy kompakt kelléktár, bármi, ami világosan kijelölné az előadás helyét a színház történetben – hogy ilyen fellengzősen fogalmazzak. Úgyhogy a megértésben inkább a nagyon is szubjektív és esetleges álomfejtés módszere segíthet, hiszen mindaz álomszerű, ami elénk tárul: abszurd és szürreális, megragadhatatlan és illogikus, *déjà vu* és halo-effektus. A Tolnai-műből, illetve az előkép-előadásból ismert motívumok, tárgyak kontextusukból kiragadva, jelentéstartalmuktól megfosztva bukkannak fel az előadásban. Legfőbb attribútumuk a pusztá létük és jelenlétük, esetleg térbeli elhelyezkedésük, térben történő mozgatásuk.

Mint amikor álomból ébredünk és emlékezni próbálunk, legmarkánsabban a hangulat az, ami megmarad bennünk. Egy egyszerű cselekvéssor vagy egy látvány hangulata, egy érzés, kellemes vagy nyomasztó érzés.

A *Rózsákban* az ütés az egyik állandóan visszatérő, markáns cselekvésmozzanat. A csapás, amely nagy erő kifejtéssel, de kis hatásfokkal jár. Hiába sújt le a kar az agyagra, az eredmény csak egy tompa puffanás, hiába sújt le a baseballütő a szalmabálára, a könnyű objektum elnyeli a mozgulat erejét, hiába sújt le az ököl a kifeszített papírlapra, méltó ellenállás helyett lehangoló könnyedséggel szakad be a vékony hártya. Ki-ki a maga álmoskönyvében kikeresheti, mit is jelenthet mindez. Számomra a meg nem térülő, hiábavaló és értelmetlenül elpocsékolat erőbefektetést jelképezi, amely egyenesen következik abból a tragikus hírből, amit az előadás sivár nyitójelenetében, a színpadképet egyedüli tárgyként meghatározó vaságyon ülve Béres Márta közöl velünk, jelesül, hogy „az emberek kezébe került a világ”.

Ám ha a nyitójelenet sivárságának tökéletes ellenpontját képező, az előadás végén a néző elé táruló fenséges látvány felől közelítünk, utólag be kell látnunk: bármennyire is tragikus, hogy az emberek határozzák meg a világ menetét, és bármennyire is abszurd cselekedetekre herdálják el erejüket, azért valahogy csak felépítik a sivatagban a katedrális, csak eljutnak a vaságy ridegségétől a mindent beragyogó fényekig. Értelmet nyer tehát a remény, amelyet a tragikus hír közlése után villant fel előttünk a nyitójelenetben Béres Márta, hogy „talán éppen innen kezdődik / mert ilyenkor szokott kezdődni / újrakezdődni” a történet.

És valóban, ha csak a zárójelenet látványa alapján ítélünk, kimondhatjuk: a remény nem volt hiábavaló, mert a happy end nem maradt el. A csillogó evőeszközök, a pergő diszkógömbök, a vakító tükrök, a sópörgéssel megszólaltatott cintányérok, zebrák és flamingók látványa közepette azért 'csak földéződnek halványuló emlékezetünkben a Tolnai-vers sorai: „újrátükrözzük a kis tartományt / kopulatív rendszerünkkel az adriáig tükrözzük / újratükrözzük a monarchiát / újra a nagyjugoszláviát / mert a kisebbségi is akár a flamingó / e vacogó rózsaszín lény / csak önnön tükörtermekben manipulált / tömegében érzi otthon magát”.

S erre gondolva – megannyi megigézett nézőtéri flamingóként – boldogan tapsolunk, és csak azt kívánjuk, hogy ez az álom valósággá váljon.

(Szerda Zsófia felvétele)

Közös dolgainkat rendezendő

A szabadkai Népszínház *Van valami bejelenténivalója?* című előadásáról

Végtelenül sajnálom, hogy nem jutottam el a *Van valami bejelenténivalója?* valódi ősbemutatójára, Kishegyesre, ahol – föltételezem – nem elsősorban a színházi elit, a bemutatókra járó értelmiség, hanem a falu kíváncsi népe, a szerző, Szerbhorváth György földjei ültek be a több száz férőhelyes nézőterre – nem utolsósorban azért, mert a falunapi ünnepségnek köszönhetően *ingyén volt*.

Azoknak a színházba egyébként ritkán vagy egyáltalán nem járó kisembereknek a reakcióira lettem volna kíváncsi, akikhez társadalmi rétegződés tekintetében közelebb áll az a portás, akit Csernik Árpád alakít.

Vajon ők is ugyanúgy nevettek-e, mint mi, színházba járó értelmiségiek a szabadkai Népszínházban megtartott hivatalos bemutatón? Nevettek-e egyáltalán a poénokon, pontosabban a poénokon nevettek-e, vagy inkább csak kinevették a poénkodást? Netalán úgy érezték, gúnyt űznek belőlük a színpadon? Vagy nem is azonosultak a szövegelő portással, éppen ezért (nem is) tudták élvezni az előadást?

Erről a monodrámáról – vagy inkább a közelmúltba révedő stand-up comedyről – ugyanis talán ők formálhatnának leghitelesebben véleményt. A színikritikus ezúttal nem fogalmazhat meg a mezei nézőnél érvényesebb álláspontot.

Hogy miért? Először is azért, mert nem beszélhetünk tisztán színházi produkcióról. A monodráma elemei mellett az előadásban erőteljesen jelen vannak a stand-up comedyra hajazó megoldások. Leegyszerűsítve tehát: a szórakoztatás legalább olyan fontos célja lehetett az alkotóknak, mint az esztétikai élménynyújtás. Ez azt jelenti, hogy az értékelésnek egyaránt figyelembe kell vennie mindkét aspektust, márpedig a szórakoztatás milyenségének megítélése rendkívül szubjektív és szakmai felvértezettségtől független aktus.

Másodszor pedig azért nem lehet ezúttal a vajdasági magyar színikritikusnak a vajdasági magyar laikus nézőénél érvényesebb véleménye, mert a *Van valami bejelenteni valója?* paradigma. A vajdasági magyar közösség paradigmatis epizódorozata, amely mindnyájunkat felölel. Miként az a színpadon is elhangzik, arról szól, hogy „milyenek voltunk, milyenek vagyunk, vagy akár milyenek leszünk”. Az előadás olyan kulturális kódokkal, nyelvi elemekkel, a közösség kollektív tudatába beépült anekdotákkal és képzetekkel operál, amelyek identitásképző erővel bírnak. Geopolitikai meghatározottságán túl éppen ezek a momentumok teszik a vajdasági magyarságot. S ebbe a közösségbe éppúgy beletartoznak az alkalmazkodó portások, a megalkuvó vagy szembeszegülő kétkezi munkások, mint a befogadott és kirekesztett értelmiségiek, kritikusok.

Nem is ragadtatom magam ezúttal elemző bírálatra, mert igencsak mesterkéltnak lenne. Olyan, mint egy torz önelemzés. Remélem, ezt a feladatot majd elvégzik „kívülről” jövő kritikusok. Habár ők meg nem fogják a darabot úgy érteni, ahogy *kell*. Á, reménytelen az egész!

Vagy mégsem? Az Újvidéki Színház és a Kosztolányi Dezső Színház repertoárján is fut egy-egy monodrámát: a *De ki viszi haza a biciklit?* Krizsán Szilvia előadásában és a *Béres Márta One-girl Show* Béres Márta főszereplésével. Mindkét előadást immár három éve játsszák, és mindkettő osztatlan sikert aratott mind laikus, mind szakmai körökben, itthon és külföldi vendégjátékok alkalmával egyaránt. Pedig mindkettő erősen vajdasági kötődésű, mégis rajonganak értük Magyarországon.

Ne izguljunk tehát, hogy a mi ex-YU nosztalgiánkat, különutasságunkat – vagy nevezzük, aminek akarjuk – nem fogják érteni a „magyarok”. Lehet, hogy itt-ott nem tör ki majd a harsány nevetés, egy-egy gondolatmenet felett esetleg átsiklanak, lesz némi értelmezésbeli hangsúlyeltolódás, de azért Magyarországon is érteni és élvezni fogják, hiszen korántsem beszélhetünk hermetikus szövegről és előadásmódról, ami miatt csakis a nagybetűs Mi volna képes értelmezni és átélni ezt a monodrámát.

A *De ki viszi haza a biciklit?* című darabot is jegyző Szerbhorváth szövege magával ragadóan sziporkázó, olyan, mint egy testre szabott öltöny. Sőt, nemcsak olyan, hanem egyenesen az: a szerző ugyanis kimondottan Csernik Árpádnak írta ezt a monodrámát, aki amellet, hogy Hofi Géza hitelességével eljátszotta a reá szabott szerepeket, meg is rendezte az előadást. Míg azonban a Krizsán Szilviára szabott kosztümben (értsd: a *De ki viszi haza a biciklit?* című monodrámában) egy ma is köztünk élő kisembert, takarítónőt látunk, addig itt egy többszerepes előadás tárul elénk, amelyben a második világháborút követő négy, mögöttünk hagyott kor-

szakba kapunk betekintést a szabadkai Ruff, később Pionir csokoládégyár egy-egy portásának szemüvegén keresztül.

A vajdasági magyar közösség történetének fontos állomásait veszi sorra a *Van valami bejelenteni valója?*, a máról azonban legfeljebb áttételesen vall. Ilyen értelemben nem is nevezhető stand-up comedynak, hiszen a stand-up egyik alapvonása éppen a jelenre történő reflektálás.

De jó is ez így. A jelenünk külön stand-up comedy monodrámáért kiált. Reméljük, Szerbhorváth meghallja ezt a kiáltást, és ír majd egy darabot mai, nemzetieskedő, humortalan és úrhatnám vajdasági magyar elitünkről, rögválóságunkról, amelyben megint a pártkönyvecske számít, ahol dívik a közéleti lakájszellem, és ahol megállíthatatlannak tűnik az elvándorlás.

Egy fantasztikus színész, Csernik Árpád már biztosan adott volna hozzá. Kérdés csak az, hol lehetne bemutatni egy ilyen darabot, ki adna rá pénzt, és ki merészné megnézni.

Akt és sparhelt

A sziváci Művelődési Házban, Szenteleky Kornél születésének 120. és halálának 80. évfordulóján, az ARTERIA képzőművészeti csoport min-tájára, társas kiállítás szerveződött fiatal és pályakezdő képzőművészek alkotásaiból.

Az októberi expo Acsai Györgyi, Bicskei Anikó, Mészáros Nóra, Stepanov Toll Eleonóra, Tóth Alisa és Vass Szabolcs munkáiból állt össze. Konceptióikat a kollázs, a grafika és az akvarelltechnika megoldásai mentén realizálták. A kis számban felvonultatott alkotások, a hozzáértő válogatás következtében, tökéletesen érzékeltetni tudták az egyéni stílusok és módszerek közötti differenciákat.

Az önálló fellépések mellett a galeri tagjai a VaMaDisz képzőművészeti pályázatának és az újvidéki Művészeti Akadémia – World Biennial Exhibition of Student Posters and Photography nagyprojektumának keretein belül is kiállítottak azelőtt. Szakmai biográfiájuk tanúsítja, hogy periodikusan bekapcsolódtak az Art90, a TAKT, a Zentai Művésztelep és a 9+1 vajdasági alkotótáborok munkájába.

A Művelődési Házban prezentált képzőművészeti produktumok kompozícióján – különböző kivitelezésmódok által – a szétroncsolt testkép és képtest heterogén megjelenítései váltak tematikussá.

A kollázstechnika, melyet Vass Szabolcs és Bicskei Anikó egyaránt alkalmazott, a szétroncsolt teljességet már kivitelezési módjában is hordozza. Az alkotók által építőanyagként alkalmazott makulatúra a képek szerves részeként, tussal és olajjal kiegészítve, képzőművészeti szinten is értékelhetővé válik.

Vass Szabolcs korporeális narratívája hasonló vonásokat mutat Ashkan Honarvar iráni képzőművész ábrázolásaival. A fiatal vajdasági alkotó az ép test ideájával szemben, groteszk testképet alakít, amely változtatásoknak, beavatkozásoknak van kitéve, mint szabható ruhadarab jelenik meg, s ezek

a folyamatok az eltárgyasítás felé mutatnak.¹ Egyetlen sziluett keretein belül helyezi el – komplex és bezárt attribútumot kiiktatva – a női és a férfi, a gyermek és a felnőtt test darabjait. Munkáin feloldódni látszik az ént és az idegent elkülönítő térbeli distancia. A szétszabdalt emberábrázolások roncsaiból abnormális képződmények alakulnak, amelyek használati tárgyakkal és bútordarabokkal forradnak össze. Ez okból sem meglepő a sparheltből kinövő női akt látványa.

Vass Szabolcs egyik kollázsán ipari munkások emelnek falat egy fedetlen nőalak köré. Az építési áldozat rítusának hagyománya és a huszadik században kiteljesedő celebkultusz bírálata egyaránt kifejezésre jut a képen. Az ábrázolás hordozhatja azt a jelentést is, mely szerint a szubjektum egy mesterségesen és mások által megformált külsőt tükröz a társadalom felé. A valós én a kinyilatkoztatás hiányában falak közé zárul. A leplezetlen külső, akár egy üres papírlap, idegen kezek által szabadon formálható és alakítható.

A kétértelműségek és a mesterségesen előhívott testi defigurációkkal való kísérletezések teszik izgalmassá Vass Szabolcs alkotásait.

Acsai Györgyi a bőrre mesterségesen kialakított forma-kezdemenyezéseket applikál. Képein a test elemei, a kidolgozás változatossága által, különböző esztétikai érzeteket keltve, egymástól függetlenül funkcionálnak. A boncasztalra fektetett, s a hulla ernyedtségével szétterülő nőalak geometriai alakzatokkal és változatos ornamentikával kitöltendő vászonként funkcionál. Acsai Györgyi a figurákat körülölelő steril környezet hiányos tér-jelentéseit a test kontúrjain belülre helyezi el. A képzőművész az emberi alak makrokozmoszában a nyílásokat és domborulatokat, hajlatokat és bemélyedéseket rajzolja körbe, ezáltal kisebb, egymástól elkülönülő mikrokozmoszokat hoz létre. Kivitelezési módja a sötét tónuskezelésből, éles kontrasztokat generálva, világosba vált át, így nyomatékosítva a szférák közötti különbözőségeket.

A groteszk és a geometria jegyeit magán viselő testképek szemléltetését Bicskei Anikó képzőművészeti gyakorlatában a teriomorf motívumrendszer alkalmazása helyettesíti. A kutya alakja válik lényeges jelentéshordozóvá, amely az őrző, a hűség és a ragaszkodás jelképe is egyben.

Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi Dezső verspoétikája kapcsán úgy vélekedik, hogy „a nyelv uralkodik a költőn, és nem megfordítva”.² Stepanov Toll Eleonóra munkái esetében hasonló képlet érvényesül, ugyanis kisméretű és könnyed akvarelljein a festékanyag irányítja a képzőművész ecsetvonásait. A teremtés folyamatába nemcsak az alkotó, hanem

¹ Földesi Györgyi: Szövegek, testek, szövegtestek. A testírás-elmélet irányjai. *Helikon*, 2011. 1–2. 5.

² Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*. Kalligram, Pozsony, 2010. 25.

az akvarell folyékony és renitens természete is beleszól. A képzőművész számára pont e miatt a tényező miatt nehéz egy előre kialakított és egzakt gondolattervet adni a kompozíció végleges formájáról. Stepanov Toll Eleonóra szabadon, éles kontúrok nélkül dolgozik, melynek következtében robbanásszerűen szétvetülő, a kék és a szürke lágy árnyalataiban kavargó formátlanság alakul. Az így létrejött felszínek az égbolt analógiáját működtetik.

Mészáros Nóra egyetlen, a Szenteleky Emlékházban kiállított alkotása a pesszimizmus és a kiábrándultság érzését sugározza. Munkáján az asztaltársaság irodalomban és képzőművészetben egyaránt működtetett toposza gondolódik újra.

A centrumba egy apró, életképszerű mozzanatot helyez el. Az emberalakok az asztal körül ülnek. Fáradt és megtört tekintetüket mélyen erre a tárgyra szegezik. Figurái érzelmileg és fizikailag elszigetelten léteznek egymás mellett. Térbeli kapcsolatot közöttük csak az asztal teremti, amely mellett helyet foglalnak. Belenyugvó és érdektelen, a sóhajoktól megörnyedt személyeket rajzol. A képszerzés elnémított felületei csonka tériességeket eredményeznek, amelyekben csomópontok köré gyűlnek a hangsúlyos részletek. Diskurzus környezet és test között, az alakok helyzete alapján, erőltetett asszociációk mentén jöhet létre. A csiszolatlan közeg eredményeképp egy kocsma vendégeit, vagy egy család életének momentumát is beleláthatjuk a képbe.

A posztmodernben gyakori és jellegzetes eljárás a korábbi művekből való átvétel.³ Szabó Zoltán ennek okán Kulcsár Szabó Ernő egy mondatát idézi, mely szerint: „[a posztmodernben] nem mű és valóság, hanem mű és mű, szöveg és szöveg párbeszédéről van szó”.⁴ Tóth Alisa grafikáinak tematikáját az újra felfedezett történelmi múlt pillanatképei adják. Képzőművészeti sorozatának alapjául Eisenhut Ferenc *A zentai csata* című 757×443 cm-es alkotása szolgált.

Lázár Tibor hívta fel a figyelmet megnyitóbeszédében arra, hogy a képzőművész új mozzanatokkal látta el, és az esszenciális elemek átmentésével teremtett kapcsolatot a műalkotások között, így folytatja és tartja fenn a hagyományt. A részekre tördeltség azt mutatja, hogy Eisenhut képeinek egyes szegmensei autonóm egységekként is funkcionálhatnak.

Tóth Alisa 2013 októberében bemutatott sorozatának darabjai, *A zentai csata* című képen kialakított atmoszférával ellentétben, sötétek és borúsak, míg az eredetin a világosabb és a kevésbé durva formaalkotás érvényesül.

³ Szabó Zoltán: *A magyar Szépirói stílus történetének fő irányai*. Corvina, Budapest, 1998. 246.

⁴ I. m. 246.

Poštarna plačena u gotovom

MLD

TÁRSADALMI, IRODALMI ÉS KRITIKAI SZEMLE

»Valósítsuk meg
az élők egységét, nehogy
a tömegsirban mint holtak
egyesüljünk!«

(A bruxellesi ifjúsági békekongresszus
határozatából, 1936.)

III ÉVF. ■ SZUBOTICA ■ 1936 JULIUS-AUGUSZTUS ■ 7-8 SZ.
